

Vastuuperusteet sopimusoikeudellisessa vahingonkorvausvastuussa

- vastuuperusteiden keskinäisestä asemasta ja lukumäärästä

Jenna Willisi
Tutkielma
Turun yliopisto
Oikeustieteellinen tiedekunta
Varallisuus oikeus
Lokakuu 2017

WILLISI, JENNA: Vastuuperusteet sopimusoikeudellisessa vahingonkorvausvastuussa – vastuuperusteiden keskinäisestä asemasta ja lukumäärästä

Tutkielma, viii + 75 s.

Varallisuus oikeus

Lokakuu 2017

Turun yliopiston laaturjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -järjestelmällä.

Tutkielma tarkastelee sopimukseen perustuvaa vahingonkorvausvastuuta ja siinä sovellettavia vastuuperusteita. Sopimusoikeudessa tunnetaan melko laaja joukko täytty-misedellytyksiltään erilaisia vastuuperusteita, joiden keskinäisestä asemasta on käyty keskustelua jo pitkään. Sopimus- ja velvoiteoikeudellisen yleislain puuttumisen ja melko läheisestikin toisiaan muistuttavien vastuuperusteiden suuren lukumäärän vuoksi sopimusvastuun syntyedellytykset vaikuttavat monimutkaisilta. Kauppalain säätämisen myötä tilanne monimutkaistui entisestään, kun laissa säädettiin kokonaan uudesta vastuuperusteesta: kontrollivastuusta.

Tutkielman tarkoituksena on pyrkiä hahmottamaan sopimusoikeudellisten vastuuperusteiden keskinäistä asemaa sekä sitä, onko vastuuperusteista erotettavissa oletusvastuuperustetta, joka tulee sovellettavaksi, ellei muuta ole säädetty. Lisäksi tarkastellaan, onko perusteltua ylläpitää näin suurta joukkoa erilaisia vastuuperusteita. Tutkielman lähestymistapa on oikeusdogmaattinen ja vastuuperusteita pyritään systematisoimaan lainsäädäntöä, lainvalmisteluaineistoa, oikeuskirjallisuutta ja oikeuskäytäntöä apuna käyttäen. Koska irtaimen kauppaa koskevia säännöksiä ja periaatteita on velvoiteoikeudellisen yleislain puuttuessa perinteisesti käytetty mallina myös muulle sopimusoikeudelle, on irtaimen kauppaa säätelevän kauppalain asema muodostunut keskeiseksi niin Suomessa kuin muuallakin Pohjoismaissa. Siksi tutkielmassa keskitytään tarkastelemaan erityisesti kauppalain vahingonkorvausta koskevia säännöksiä. Pohjoismaisella yhteistyöllä on ollut tärkeä merkitys irtaimen kauppaa koskevan sääntelyn alalla, joten tutkielmassa sivutaan myös aihetta koskevaa ruotsalaista keskustelua ja hyödynnetään ruotsalaista lähdeaineistoa.

Suoritettuna tarkastelun perusteella havaitaan, että käytännössä sopimusoikeudelliset korvausvastuuperusteet ovat hyvin lähellä toisiaan ja niiden väliset erot ovat usein hyvinkin pienet. Kontrollivastuu vaikuttaa saavuttaneen yleisen periaatteen aseman elinkeinotoiminnassa ainakin viivästystilanteiden osalta. Vastuuperusteiden systematisoinnissa merkitykselliseksi muodostuvat erityisesti sopimusrikkomustyypit ja niiden eroavaisuudet, sopimusosapuolten keskinäinen asema sekä se, onko kyseessä yritys- vai yksityismuotoinen sopimusvelallinen. Vastuuperusteiden lukumäärän suhteen johtopäätöksenä voidaan puolestaan esittää, että usean toisiaan läheisesti muistuttavan vastuuperusteen ylläpito ei vaikuta perustellulta. Myös kauppalaissa tehty ero välittömien ja välillisten vahinkojen välillä voidaan nähdä tarpeettomana.

Asiasanat: sopimusoikeus, sopimusrikkomus, vahingonkorvaus, irtaimen kauppa, viivästys, virhe

Sisällys

Sisällys	iii
Lähteet.....	v
Lyhenteet.....	viii
1 Johdanto.....	1
2 Sopimukseen perustuvan vahingonkorvausvastuun taustaa	4
2.1 Sopimuksenulkoisen ja sopimukseen perustuva korvausvastuu	4
2.2 Irtaimen kauppa ja kauppalaki mallina sopimusoikeudessa	7
2.2.1 Pohjoismainen lainsäädäntöyhteistyö.....	7
2.2.2 CISG pohjoismaisen sääntelyn taustalla.....	9
2.2.3 Kauppalain soveltamisala ja kaupan lajit.....	11
2.2.4 Sopimusrikkomuksen seurauksista ja kauppalain tahdonvaltaisuudesta	14
3 Vastuuperusteet sopimusoikeudessa	17
3.1 Poikkeukseton vastuu.....	18
3.2 Ankara vastuu.....	21
3.3 Vahingonkärsijän todistustaakkaan perustuva tuottamusvastuu	22
3.4 Ekskulpaatiovastuu	24
3.4.1 Vastuuperusteen sisältö.....	24
3.4.2 Ekskulpaatiovastuusta vapautuminen	27
3.5 Kontrollivastuu.....	30
3.5.1 Kontrollivastuu viivästystilanteissa	30
3.5.1.1 Viivästysvastuun sisältö	30
3.5.1.2 Vastuusta vapautuminen	33
3.5.2 Kontrollivastuu tavaran virheen johdosta	38
3.5.2.1 Virhesäännöksen sisältö	38
3.5.2.2 Kaupankäynnin kohteen merkitys virhevastuussa	39
4 Vastuuperusteen valintaan vaikuttavista tekijöistä ja vastuuperusteiden keskinäisestä asemasta	43
4.1 Vahinkolajin merkitys: jako välittömiin ja välillisiin vahinkoihin	43
4.2 Sopimusrikkomustyypit: viivästys- ja virhetilanteet.....	48
4.3 Erilaiset toimintaympäristöt	52

4.3.1 Sopimusosapuolten keskinäinen asema: erot kuluttaja- ja liikesuhteissa.....	52
4.3.2 Erot yritysmuotoisen ja yksityisen velallisen välillä	55
4.4 Velvoitteen sisältö: huolellisuus- ja tulosvelvoitteet	57
4.5 Vastuupiirijattelu ekskulpatiovastuussa	61
5 Johtopäätökset.....	64
5.1 Vastuuperusteiden keskinäinen asema	64
5.2 Vastuuperusteiden lukumäärä	73
5.3 Lopuksi.....	75

Lähteet

Kirjallisuus

Carlsson, Maria – Fogelholm, Christian – Herler, Casper – Krook, Åsa – Lindqvist, Asko – Merikalla-Teir, Heidi – Syrjänen, Jani – Tuominen, Sami – von Weissenberg, Ulla: Sopimusriskit. Helsinki 2014. (Sopimusriskit / kirjoittaja 2014)

Hellner, Jan: Kontrollansvar och annat skadeståndsansvar i den nya köprätten. Tidsskrift for rettsvitenskap 2–3/1991, s. 141–179.

Hellner, Jan: CISG och den nya köprätten. Tidsskrift for rettsvitenskap 1–2/1992, s. 1–19.

Hellner, Jan – Ramberg, Jan: Speciell avtalsrätt I. Köprätt. Stockholm 1989.

Hemmo, Mika: Vahingonkorvauksen määräytymisestä sopimussuhteissa. Helsinki 1994.

Hemmo, Mika: Sopimus ja delikti. Helsinki 1998.

Hemmo, Mika: Oikeustapauskommentti (2001:77). Teoksessa Timonen, Pekka (toim.): KKO:n ratkaisut kommentein 2001:2. Helsinki 2002. Saatavilla: <https://fokus.almatalent.fi/>.

Hemmo, Mika: Sopimusoikeus II. Helsinki 2003.

Hemmo, Mika: Vahingonkorvausoikeus. Helsinki 2005.

Hemmo, Mika: Sopimusoikeuden oppikirja. Helsinki 2008.

Herre, Johnny: Ersättningar i köprätten. Särskilt om skadeståndsberäkning. Stockholm 1996.

Hoppu, Esko: Vahingonkorvausvastuusta kauppalain mukaan. Lakimies 1/1988, s. 51–65.

Hoppu, Esko – Hoppu, Kari: Kauppa- ja varallisuusosoikeuden pääpiirteet. Helsinki 2011.

Kaisto, Janne – Lohi, Tapani: Johdatus varallisuusosoikeuteen. Helsinki 2013.

Kivivuori, Antti: Irtaimen kaupasta. Helsinki 1997.

Koskelo, Pauliine – Sevón, Leif – Wilhelmsson, Thomas: Kauppalain pääkohdat. Helsinki 2006.

Mononen, Marko: Onko sopimusoikeudessamme yhtenäistä vastuuperustetta? Lakimies 7–8/2004, s. 1379–1397.

Norros, Olli: Velvoiteoikeus. Helsinki 2012.

Ramberg, Jan – Hellner, Johnny: Köplagen. Stockholm 1995.

Ramberg, Jan – Routamo, Eero: Kauppalaian kommentaari. Helsinki 1997.

Sandvik, Björn: Säljarens kontrollansvar. Skadeståndsansvarets grund och omfattning enligt köplagen och CISG. Åbo 2004.

Sandvik, Björn: Voidaanko kontrollivastuuta pitää sopimusoikeuden yleisenä periaatteena? Kontrollivastuun kehitys ja asema sopimusoikeuden järjestelmässä. Lakimies 5/2014, s. 651–674.

Sandvik, Björn – Sisula-Tulokas, Leena: Kansainvälinen kauppalaki. Viro 2013.

Saxén, Hans: Skadestånd vid avtalsbrott: HD praxis i Finland. Stockholm 1995.

Ståhlberg, Pauli – Karhu, Juha: Suomen vahingonkorvausoikeus. Helsinki 2013.

Taxell, Lars Erik: Köplagen – Några riktlinjer. Åbo 1991.

Taxell, Lars Erik: Skadestånd vid avtalsbrott. Åbo 1993.

Viljanen, Mika: Kaksi tai kaksi ja puoli vastuuperustetta: sopimusvahingonkorvauksen perusteiden jäljillä. Oikeuden avantgarde, juhlaulkaisu Juha Karhu, s. 407- 426. Helsinki 2013.

Virtanen, Jenny: Todistustaakan ja vastuunrajoitusehtojen merkityksestä sopimusvastuussa. Defensor Legis N:o 3/2005, s. 484–504.

Virtanen, Pertti: Vahingonkorvaus – laki ja käytännöt. Helsinki 2011.

Wilhelmsson, Thomas: Senmodern ansvarsrätt. Privaträtt som redskap för mikropolitik. Helsingfors 2001.

Virallislähteet

Betänkande 1989/90:LU34: Ny köplag.

CISG Advisory Council Opinion No. 7, Exemption of Liability for Damages Under Article 79 of the CISG. Saatavilla: <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/CISG-AC-op7.html>. Viitattu 4.4.2017.

HE 93/1986 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle kauppalaiksi.

HE 198/1986 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle kansainvälistä tavaran kauppaa koskevista sopimuksista tehdyn yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä.

NU 1984:5: Pohjoismaiset kauppalait: Pohjoismaiden kauppalakityöryhmän ehdotus. Helsinki 1984.

SopS 49-50/1988: Yleissopimus kansainvälistä tavarankäytännön kauppaa koskevista sopimuksista.
Wien 1980.

Oikeuskäytäntö

Korkein oikeus

KKO 1988:35

KKO 1989:98

KKO 1992:86

KKO 1994:98

KKO 1997:9

KKO 2001:1

KKO 2001:77

KKO 2003:131

KKO 2005:14

Hovioikeudet

Turun hovioikeus 30.4.2015 S 14/588

Ruotsin korkein oikeus

NJA 1934 s. 209.

NJA 1942 s. 684.

NJA 2013 s. 1174.

Lyhenteet

AsKL asuntokauppalaki (843/1994)

CISG Convention on Contracts for the International Sale of Goods, Yleissopimus kansainvälistä tavaran kauppaa koskevista sopimuksista (SopS 49-50/1988)

HE hallituksen esitys

HO hovioikeus

KK kauppakaari (3/1734)

KKO korkein oikeus

KL kauppalaki (355/1987)

KSL kuluttajansuojalaki (38/1978)

MK maakaari (540/1995)

ML merilaki (674/1994)

MVL maanvuokralaki (258/1966)

mom. momentti

NJA Nytt Juridiskt Arkiv

NU nordisk utredningsserie

OsaML laki osamaksukaupasta (91/1966)

SopS Suomen säädöskokoelman sopimussarja

VKL velkakirjalaki (622/1947)

vp valtiopäivät

YK Yhdistyneet kansakunnat

1 Johdanto

Vahingonkorvauksen on sanottu olevan sopimusoikeudellisen seuraamusjärjestelmän kulmakivi.¹ Tähän vaikuttaa vahvasti se, että sopimusoikeudessa keskeisenä lähtökohtana pidetään sopimusten sitovuutta: jos ei täytä sopimuksenmukaisia velvollisuuksiaan joutuu vastuuseen. Jotta sopimukseen perustuva vahingonkorvausvastuu voi tulla kyseeseen, tulee jommankumman sopijapuolen siis rikkoa sopimusta. Sopimusrikkomus tarkoittaa, että osapuolen suoritusta rasittaa suoritushäiriö. Suoritus ei toisin sanoen vastaa sitä, mitä sopimuksessa on sovittu.² Vahingonkorvauksella suojataan osaltaan sopimusvapauden ja luottamuksensuojan keskeisiä oikeusperiaatteita, joihin koko sopimusoikeus vahvasti pohjautuu.

Sopimusrikkomuksesta mahdollisesti seuraavaa vahingonkorvausvastuuta määrittävät vastuuperusteet. *Vastuuperusteella* tarkoitetaan mallia, sääntöä tai periaatetta, joka ilmaisee ne edellytykset, joiden vallitessa vahingonkorvausvastuu tulee sovellettavaksi.³ Sopimusoikeudessa tunnetaan melko suuri joukko täyttymisedellytyksiltään erilaisia vastuuperusteita. Nämä vastuuperusteet ovat lievimmästä alkaen tuottamusvastuu, ekskulpaatiovastuu, kontrollivastuu, ankara vastuu ja poikkeukseton vastuu. Tuottamus- ja ekskulpaatiovastuu perustuvat tuottamukseen, kun taas kontrolli-, ankara ja poikkeukseton vastuu ovat tuottamuksesta riippumattomia vastuuperusteita. Kiinteänä osana vastuuperusteita ovat niihin liittyvät mahdolliset vapautumisperusteet.⁴ Vastuuperusteiden suuren lukumäärän vuoksi sopimusvastuu ja siihen liittyvät normit vaikuttavat monimutkaisilta, eikä aina ole selvää, mitä vastuuperustetta kulloinkin tulisi soveltaa. Näennäisesti toisistaan erotetut vastuuperusteet muistuttavat käytännössä usein hyvinkin läheisesti toisiaan, mikä tuo oman lisänsä vastuuperusteiden systematisointihaasteeseen.⁵ Vastuuperusteiden keskinäiset erot eivät siis ole kovin suuret.

Nykyisen kauppalain (KL, 355/1987) ja sen jälkeisen uudemman lainsäädännön vaikutuksesta sopimusoikeudellisen vahingonkorvausvastuun vastuuperusteet monipuolistuivat entisestään. Kauppalaki nimittäin muutti sopimusvastuussa vallinnutta tilannetta, kun

¹ Hemmo 2003, s. 219.

² Mononen 2004, s. 1384.

³ Taxell 1993, s. 55.

⁴ Mononen 2004, s. 1384–1385.

⁵ Mononen 2004, s. 1385.

laissa säädettiin kokonaan uudesta vastuuperusteesta: kontrollivastuusta.⁶ Sopimusperusteisen vahingonkorvausvastuun arvioinnin lähtökohdista käyty keskustelu onkin käynyt vilkkaana nykyisen kauppalain voimaantulosta lähtien. Ennen kauppalain säätämistä yleisimpänä vastuuperusteena oli totuttu pitämään ekskulpaatiovastuuta. Kauppalaissa välitömien vahinkojen korvaamista koskevaksi lähtökohtaiseksi vastuuperusteeksi säädettiin kuitenkin kontrollivastuu ja välillisten vahinkojen korvaaminen perustettiin tuottamuvastuulle.⁷ Vaikka näennäisesti kauppalaki on yksinkertainen, sillä riippumatta sopimusrikkomustyypistä vastuu määräytyy kontrollivastuun perusteella, ei tilanne todellisuudessa kuitenkaan ole aivan näin yksinkertainen. Ruotsalainen oikeustieteilijä Jan Hellner on ilmaissut asian niin, että ”näennäinen yhdenmukaisuus kätkee alleen merkittävän pirstoutuneisuuden”.⁸

Vastuuperusteen valintaan ei yleensä liity ongelmia sellaisissa tilanteissa, joissa kyse on jostain lailla säännelystä sopimustyyppistä, vaikka silloinkin saattaa tulla esiin tilanteita, joissa säännöksessä on jätetty korvausvastuun syntyedellytykset osittain avoimiksi. Olenaisimmat ongelmat vastuuperusteiden systematisoinnissa liittyvät kuitenkin tilanteisiin, joissa on kysymyksessä lailla sääntelemätön sopimustyyppi.⁹ Mitä vastuuperusteista tulisi lähtökohtaisesti soveltaa yleisenä periaatteena tällaisissa tilanteissa?

Erityisen ongelmallisena on pidetty kontrollivastuun ja ekskulpaatiovastuun välistä suhdetta. Ekskulpaatiovastuu oli pitkään eräänlainen sopimusoikeudellisen korvausvastuun perusta, eikä sitä ole helppo horjuttaa. Esimerkiksi Hemmo käyttää vielä kauppalain säätämisen jälkeenkin vuonna 1994 ilmestyneessä väitöskirjassaan vastuuperusteesta nimitystä ”sopimusoikeudessa normaalisti noudatettava ekskulpaatioperiaate”¹⁰ ja on nimenyt ”yhdeksi lähivuosien tärkeimmäksi sopimusvastuuta koskevaksi kysymykseksi” kontrollivastuun mahdollisen laajenemisen irtaimen kaupan ja kuluttajansuojalain (KSL, 38/1978) ulkopuolelle.¹¹ Näin yli kaksikymmentä vuotta myöhemmin keskustelu kontrollivastuun ja ekskulpaatiovastuun keskinäisestä asemasta on edelleen käynnissä.

⁶ Hemmo 2005, s. 300.

⁷ Hemmo 2008, s. 452.

⁸ Hellner 1991, s. 176.

⁹ Hemmo 2005, s. 300.

¹⁰ Hemmo 1994, s. 10.

¹¹ Hemmo 1994, s. 12–13.

Kyse ei ole ainoastaan kansallisesta eikä pohjoismaisesta keskustelusta, vaan keskustelua sopimusvastuun vastuuperusteista ja erityisesti kontrollivastuun asemasta on käyty myös kansainvälisesti. Tähän on varmasti vaikuttanut CISG eli YK:n yleissopimus kansainvälistä tavaran kauppaa koskevista sopimuksista (SopS 49-50/1988). Yleissopimukseen ovat liittyneet melkein kaikki EU:n jäsenvaltiot sekä suurin osa maailmantalouden kannalta merkittävistä toimijoista.¹² CISG:n 79 artiklassa säädetään KL:n kontrollivastuuta vastaavasta vastuuperusteesta, joten kontrollivastuu voidaan nähdä jopa globaalina ilmiönä.¹³ Rajallisen sivumäärän vuoksi tässä tutkielmassa ei kuitenkaan perehdytä kansainväliseen keskusteluun sen tarkemmin. Tutkielma keskittyy vastuuperusteiden keskinäisen aseman arviointiin lähinnä kotimaisen normiston valossa.

Suomessa ja muualla Pohjoismaissa on katsottu, että irtaimen kauppaa koskevia säännöksiä ja periaatteita voidaan monessa suhteessa käyttää mallina myös muulle sopimusosoikeudelle.¹⁴ Näin ollen irtaimen kauppaa säätelevän kauppalain asema on muodostunut keskeiseksi ja tutkielman lähtökohdaksi onkin valittu nimenomaan irtaimen kauppa ja kauppalaki. Tarkastelun selkeyden ja eheyden säilyttämiseksi keskitytään tutkielmassa siis lähinnä kauppalain vahingonkorvausvastuuta koskeviin säännöksiin. Koska pohjoismaisella yhteistyöllä on perinteisesti ollut irtaimen kaupan sääntelyn osalta keskeinen merkitys ja pohjoismaiset kauppalait vastaavat pitkälti toisiaan, sivutaan tutkielmassa myös pohjoismaista – pääosin ruotsalaista – irtaimen kaupan sääntelyä ja Pohjoismaissa vastuuperusteiden keskinäisestä asemasta käytyä keskustelua.

Lähestymistapa on oikeusdogmaattinen eli lainopillinen. Tutkielmassa pyritään systematisoimaan sopimusosoikeudellisen vahingonkorvausvastuun vastuuperusteita lainsäädäntöä, lainvalmisteluaineistoa, oikeuskirjallisuutta ja oikeuskäytäntöä apuna käyttäen. Tarkoituksena on selvittää, millainen on vastuuperusteiden keskinäinen asema ja onko vastuuperusteista erotettavissa niin kutsuttua pääsääntöä. Onko kauppalaissa säädetty kontrollivastuu saavuttanut aseman yleisenä periaatteena vai sovelletaanko sopimusvastuussa edelleen lähtökohtaisesti ekskulpaatiovastuuta? Lisäksi pohditaan, onko sopimusosoikeudessa perusteltua ylläpitää näin montaa vastuuperustetta.

¹² Sandvik – Sisula-Tulokas 2013, s. 19.

¹³ Kansainvälisestä keskustelusta lisää ks. esim. Sandvik 2014, s. 663–665.

¹⁴ Sandvik 2014, s. 651–652, Koskelo – Sevón – Wilhelmsson 2006, s. 28–29.

Viime vuosina vastuuperusteiden keskinäisestä asemasta on suomalaisessa oikeustieteessä käynyt keskustelua ainakin Mononen, Viljanen ja Sandvik. Kaikilla kolmella on kysymykseen hieman erilainen lähestymistapansa, joten he ovat myös päätyneet kukin hieman erilaiseen lopputulokseen. Tämä keskustelu antaa erinomaisen lähtökohdan vastuuperusteiden keskinäisen aseman arvioinnille. Mononen on pyrkinyt systematisoimaan vastuuperusteita erilaisten toimintaympäristöjen avulla. Hänen mallissaan painotetaan erityisesti osapuolten tasa- tai epätasavertaisen aseman merkitystä kulloinkin sovellettavan vastuuperusteen valinnassa.¹⁵ Viljanen sen sijaan lähestyy kysymystä vastuuperusteiden asemasta sopimusrikkomustyyppien kautta. Hän painottaa näkemyksessään viivästy- ja virhetilanteiden eroavaisuuksia.¹⁶ Sandvikin näkemys puolestaan perustuu veloitteen sisällön merkitykselle sekä veloitteiden jakamiselle huolellisuus- ja tulosvelvoitteisiin, joihin soveltuvat eri vastuuperusteet.¹⁷ Erilaisten toimintaympäristöjen, sopimusrikkomustyyppien ja veloitteen sisällön merkityksen lisäksi muita huomionarvoisia seikkoja, joita tutkielmassa arvioidaan vastuuperusteiden systematisoinnin kannalta, ovat ainakin kauppalaissa omaksuttu vahinkolajierottelu eli jako välittömiin ja välillisiin vahinkoihin sekä yritys- ja yksityismuotoisen sopimusvelallisen väliset erot.

Tutkielman aluksi jaksossa 2 käsitellään aihepiirin hahmottamiseksi sopimukseen perustuvan vahingonkorvausvastuun taustaa ja kauppalaan asemaa mallisääntelynä irtaimen kaupassa. Tämän jälkeen jaksossa 3 käydään yksityiskohtaisesti läpi eri vastuuperusteet sekä niihin liittyvät erityispiirteet ja mahdolliset ongelmallisuudet. Vastuuperusteiden sisällön tarkemman hahmottamisen jälkeen jaksossa 4 palataan edellä lyhyesti sivuttuun keskusteluun vastuuperusteiden systematiikasta ja pohditaan tarkemmin vastuuperusteiden keskinäistä asemaa ja kulloinkin sovellettavan vastuuperusteen valintaan vaikuttavia seikkoja. Lopuksi pohditaan yhteenvetomaisesti, millaisia johtopäätöksiä suoritetun tarkastelun perusteella on mahdollista tehdä.

2 Sopimukseen perustuvan vahingonkorvausvastuun taustaa

2.1 Sopimuksenulkoisen ja sopimukseen perustuva korvausvastuu

¹⁵ *Mononen* 2004.

¹⁶ *Viljanen* 2013.

¹⁷ *Sandvik* 2014.

Vahingonkorvausoikeudessa on tyypillisesti tapana erottaa niin kutsuttu puhdas vahingonkorvausvastuu eli deliktivastuu sopimukseen perustuvasta vastuusta.¹⁸ Tämä jaottelu ilmenee jo vahingonkorvauslaista (VahL, 412/1974), jonka 1 luvun 1 §:ssä rajataan sopimukseen perustuva korvausvastuu lain soveltamisalan ulkopuolelle.

Deliktivastuusta on kyse silloin, kun osapuolten välillä ei ole sopimusta tai siihen rinnastettavaa yhteistoimintaa. Korvausvastuu ei tällöin perustu osapuolten keskinäiseen sopimukseen, vaan suoraan lakiin.¹⁹ Korvausvelvollisuus riippuu siitä, edellytetäänkö vahingonaiheuttajan tuottamusta vai sovelletaanko tuottamuksesta riippumatonta ankaraa vastuuta. Vahingonkorvausoikeuden perinteinen lähtökohta on tuottamusvastuu, mutta myös ankaran vastuun asema on laajentunut erityislainsäädännön ja oikeuskäytännön kautta.²⁰

Sopimusvastuu eroaa deliktivastuusta esimerkiksi siinä, että puhtaat varallisuusvahingot voidaan sopimusvastuussa korvata ilman erityisedellytyksiä, kun taas deliktivastuussa niiden korvaamista on rajoitettu (VahL 5:1). Toinen tärkeä ero on tuottamusta koskevassa näyttötaakassa, joka on sopimuksenulkoisissa suhteissa yleensä vahingonkärsijällä. Sopimusvastuussa taas on perinteisesti sovellettu ekskulpaatiovastuuta, joka merkitsee käännettyä näyttötaakkaa. Myös isännänvastuun käyttöalassa on eroja sopimuksenulkoisen ja sopimusvastuun välillä: sopimuksenulkoisessa vastuussa isännänvastuu on rajoitettua, kun taas sopimusvastuussa lähtökohtana on, että sopimusosapuoli vastaa myös käyttämistään täytäntöönpanoapulaisista. Kansainvälisissä oikeussuhteissa tulevat esille myös erot lainvalintasäännöissä, sillä deliktivastuussa lainvalinnan kannalta vahingon aiheutumispaikka on merkityksellinen, kun taas sopimusvastuussa on korostettu luontoissuoritusvelvollisuuden kotipaikkaa.²¹

Ehkä perustavanlaatuisin ero sopimusvastuun ja deliktivastuun välillä on kuitenkin siinä, että sopimukseen perustuvassa vastuussa sopimusvapaus antaa osapuolille mahdollisuuden pitkälti itse määritellä haluamansa ehdot ja jo etukäteen jakaa vahinkoriskiä haluamallaan tavalla.²² Osapuolilla on siis lähtökohtaisesti etukäteen tiedossa, mihin he sitou-

¹⁸ Hemmo 2005, s. 3.

¹⁹ Hemmo 1998, s. 1–2.

²⁰ Mononen 2004, s. 1380.

²¹ Deliktivastuun ja sopimusvastuun eroista Hemmo 1998, s. 37–196, Hemmo 2005, s. 3–4.

²² Virtanen 2011, s. 537.

tuvat ja kenelle he ovat sopimushäiriötilanteessa vastuussa. Sopimuksenulkoisen vahingonkorvausvastuu taas syntyy usein yllättäen ja vastuu kohdistuu yleensä vahingonaiheuttajaan nähden ulkopuoliseen henkilötahoon.²³

Aikaisemmin melko selväpiirteinenkin jako sopimuksenulkoisen vastuun ja sopimusvastuun välillä on kuitenkin viime vuosina hälventynyt. Tähän on syynä ensinnäkin se, että sopimuksen käsite on laajentunut. Sopimussuhteista on tullut moniulotteisempia ja kehitys on tuonut mukanaan mitä moninaisempia sopimustyyppisiä. Toisaalta myös sellaiset yhteistoiminnan muodot, jotka eivät suoraan perustu sopimukseen, mutta ovat niin lähellä sopimussuhdetta, että niitä on pidettävä sopimusoikeudellisina, ovat yleistyneet. Deliktivastuun ja sopimusvastuun väliin on muodostunut yhä laajeneva vahinkotilanteiden joukko, joissa on epäselvää kumman vastuumuodon piiriin ne kuuluvat.²⁴ Tällaisesta tilanteesta puhutaan toisinaan sopimus- ja deliktivastuun välisenä *harmaana alueena*. Harmaalle alueelle kuuluvat tilanteet, joissa on mahdotonta yksilöidä vastuumuotoa sopimustai deliktiperusteiseksi.²⁵ Kehityssuuntana vaikuttaa olevan sopimusperusteisen vastuun käyttöalan laajentuminen moniin sellaisiin tilanteisiin, joita ei voida perinteisessä mielessä pitää kahdenvälisinä sopimuksina. Tällaisille tapauksille on ollut tyypillistä, että ne koskevat varallisuusvahinkoja ja korvattavuus sopimuksenulkoisen normiston perusteella olisi epävarmaa.²⁶ Toisinaan melko häilyväkin raja sopimusperusteisen ja sopimuksenulkoisen vastuun välillä sekä sopimusvastuun laajentuminen on hyvä tiedostaa sopimusvastuuta ja sen vastuuperusteita tarkasteltaessa, vaikka ääripäissään sopimusvastuu ja sopimuksenulkoisen vastuu eroavatkin edelleen selvästi toisistaan.

²³ *Ståhlberg – Karhu* 2013, s. 41–42.

²⁴ *Ståhlberg – Karhu* 2013, s. 41.

²⁵ *Norros* 2012, s. 14–15.

²⁶ *Hemmo* 2005, s. 5. Esimerkkeinä tilanteista, joissa sopimusperusteisen vastuun käyttöalaa on päädytty laajentamaan tavanomaisen sopimussuhteen ulkopuolelle, voidaan mainita ratkaisut KKO 2003:131 ja KKO 2005:14. Ratkaisussa KKO 2003:131 oli kyse siitä, että asunto-osakeyhtiö vaati korvausta osakkeenomistajilta. Korkein oikeus katsoi, että tapauksessa asunto-osakeyhtiön ja osakkeenomistajien välinen suhde on ”näissä olosuhteissa ollut sopimussuhteeseen rinnastettava” ja osakkeenomistajien vastuu tekemiensä muutostöiden aiheuttamista vahingoista määräytyi siksi sopimussuhteissa noudatettavien periaatteiden mukaisesti. Ratkaisussa KKO 2005:14 oli puolestaan kyse välimiehen vastuusta jutun asianosaisiin nähden. Korkein oikeus lausui perusteluissaan, että ”vaikka välimiehen tehtävä onkin lailla säännelty ja siihen liittyvän puolueettomuusvelvoitteen takia poikkeava tavanomaisista toimeksiannoista, Korkein oikeus katsoo, ettei välimiehen vahingonkorvausvastuu määräydy vahingonkorvauslain perusteella. Välimiesmenettelyssä on kysymys asianosaisten välisen erimielisyyden ratkaisemisesta koskevan suoritteiden ostamisesta. Välimiehen ja asianosaisten välisen suhteen voidaan siten katsoa rinnastuvan sopimussuhteeseen, jolloin myös vahingonkorvausvastuu määräytyy tämän mukaisesti”. Kummassakin ratkaisussa KKO katsoi siis perusteluissaan, että kyse on *sopimussuhteeseen rinnastettavasta* tilanteesta ja siksi oli perusteltua soveltaa sopimusvastuuta koskevaa normistoa.

Kuten todettu, sopimuksenulkoista vastuuta sääntelee Suomessa yleislakina vahingonkorvauslaki. Sopimusvastuussa yleislakia ei sen sijaan ole ja sääntely on pitkälti sopimustyyppikohtaisen lainsäädännön varassa. Siksi kuhunkin tilanteeseen soveltuvan lain löytäminen edellyttää, että osapuolten välisen sopimuksen sisältö on ainakin pääpiirteiltään tiedossa.²⁷ Yleisin sopimustyyppi on irtaimen kauppa, jonka oikeudellinen sääntely onkin muodostunut merkitykselliseksi. Suomessa – kuten myös muualla Pohjoismaissa – on katsottu, että irtaimen kauppaa koskevia säännöksiä ja periaatteita voidaan monessa suhteessa käyttää mallina myös muulle sopimusoikeudelle.²⁸ Siksi irtaimen kauppaa säätelevän kauppalain asema on muodostunut keskeiseksi sopimusoikeudessa. Kauppalain esitöiden mukaan ”monet kauppalain säännöksistä ilmentävät yleisiä sopimusoikeudellisia periaatteita ja voivat olla mallina muita sopimuksia koskevia oikeussääntöjä kehitettäessä”. Esitöissä on kuitenkin huomautettu, että tämä on mahdollista vain ”tietyissä laajuudessa”, eivätkä irtaimen kauppaa varten säädetyt kauppalain kaikki säännökset sovellu muihin sopimustyypeihin.²⁹ Kauppalaki kuitenkin antaa hyvän lähtökohdan sopimusperusteisen vahingonkorvausvastuun tarkastelulle ja tähän vastuuseen liittyvien eri vastuuperusteiden hahmottamiselle ja systematisoinnille. Siksi kauppalaki – ja irtaimen kauppa yleensäkin – on myös tämän tutkielman perustana, minkä vuoksi onkin aiheellista käydä seuraavaksi lyhyesti läpi hieman tarkemmin irtaimen kaupan käsitettä, kauppalain soveltamisalaa ja taustaa sekä sen asemaa mallisääntelynä.

2.2 Irtaimen kauppa ja kauppalaki mallina sopimusoikeudessa

2.2.1 Pohjoismainen lainsäädäntöyhteistyö

Pohjoismaisella yhteistyöllä on irtaimen kauppaa koskevan sääntelyn alalla pitkät perinteet. Yhteistyö alkoi jo 1890-luvulla, jolloin se johti sisällöltään hyvin samankaltaisten kauppalakien säätämiseen Ruotsissa vuonna 1905, Tanskassa vuonna 1906 ja Norjassa vuonna 1907. Myös Islannissa säädettiin vuonna 1922 näitä kolmea lakia läheisesti muistuttava kauppalaki. Suomessa sen sijaan ei vielä tuolloin uudistettu kauppalakia, vaan voimassa oli edelleen vuoden 1734 kauppakaari (KK, 3/1734). Kuitenkin käytännössä

²⁷ Hemmo 1998, s. 28–29. Ks. myös Hemmo 2008, s. 39–44, jossa Hemmon mukaan sopimuksen oikeusvaikutuksia arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota ainakin neljään erotteluun: sopimustyyppijaotteluun, vakiosopimusten ja yksilöllisten sopimusten erotteluun, kuluttajasopimus–liikesopimus-jaotteluun ja kertosopimusten ja kestosopimusten erotteluun.

²⁸ Sandvik 2014, s. 651–652, Koskelo – Sevón – Wilhelmsson 2006, s. 28–29. Ks. myös Taxell 1991, s. 122–138, joka pohtii kirjoituksen aikaan vielä melko tuoreen kauppalain merkitystä muulle sopimusoikeudelle.

²⁹ HE 1986/93 vp, s. 14.

erilaiset irtaimen kauppaa koskevat periaatteet olivat Suomessakin oikeuskäytännön myötä muodostuneet lähes yhdenmukaisiksi pohjoismaisten kauppalakien kanssa.³⁰

Suomessa kauppalaain valmistelutyö alkoi vuonna 1961 ja se johti ensin kauppalakikomitean mietintöön (KM 1973:12). Myöhemmin oikeusministeriö asetti työryhmän, joka laati ehdotuksen kauppalaiksi (Lainsäädäntöosaston julkaisu 13/1977) ja ehdotuksen hallituksen esitykseksi kauppalaiksi.³¹

Vuonna 1980 perustettiin yhteispohjoismainen työryhmä, jotta Pohjoismaihin saataisiin yhtenäiset kauppalaat. Työryhmän ehdotusten pohjalta laadittiin Pohjoismaiden kauppalakityöryhmän ehdotus (NU 1984:59). Näitä ehdotuksia muokattiin ja yhtenäistettiin edelleen, minkä seurauksena Suomessa syntyi vihdoinkin hallituksen esitys eduskunnalle kauppalaiksi (HE 93/1986). Ruotsissa vastaavanlainen kauppalaki toteutettiin vuonna 1990 ja Norjassa jo pari vuotta aiemmin vuonna 1988.³²

Tarve uudelle kauppalaille oli eri Pohjoismaissa jokseenkin erilainen. On selvää, että Suomessa, jossa ei vielä ollut ollenkaan yleistä kauppalakia, tarve uudelle laille oli kaikkein suurin. Muissa Pohjoismaissa, joissa sovellettiin edelleen 1900-luvun alussa säädettyjä lakeja, ei tarve ollut yhtä kriittinen, koska voimassa olleet kauppalaat täyttivät edelleen tehtävänsä monessa suhteessa. Kuitenkin kaupankäynnissä tapahtuneen kehityksen seurauksena uudelle lainsäädännölle oli tarvetta kaikissa Pohjoismaissa, sillä silloisten lakien ei enää katsottu tyydyttävästi vastanneen ajan vaatimuksia.³³ Syynä tälle on kauppalakimietinnössä mainittu ainakin teollisesti valmistettujen tavaroiden kaupan merkityksen nousu, kommunikaatiovälineiden kehitys, kuljetusolojen kehittyminen ja ulkomaankaupan merkityksen kasvu.³⁴ Eräs tärkeä syy lainsäädännön uudistamisen tarpeelle oli myös CISG:n solmiminen ja Pohjoismaiden aikomus liittyä sopimukseen.³⁵

Vahingonkorvauksen osalta pohjoismaisessa kauppalakimietinnössä on todettu, että ennen uudistusta voimassa olleet säännökset eivät olleet tyydyttäviä. Pohjoismaisissa kaup-

³⁰ NU 1984:5, s. 1.

³¹ Koskelo – Sevón – Wilhelmsson 2006, s. 19–20.

³² Koskelo – Sevón – Wilhelmsson 2006, s. 20.

³³ NU 1984:5, s. 51.

³⁴ NU 1984:5, s. 37–38.

³⁵ NU 1984:5, s. 51.

palaeissa ollut vahingonkorvauksesta vapautumista koskeva säännös, joka perustui suorituksen mahdottomuuteen, nähtiin liian suppeana, eikä lainsäädännössä annettu myöskään tarpeeksi ohjeita vahingonkorvauksen laskemiseen. Lisäksi lainsäädännön perustuminen pitkälti lajitavaran ja erityisesineen kaupan erottelulle kyseenalaistettiin.³⁶

Uudistunut kauppalaki toikin mukanaan useita uudistuksia pohjoismaisiin kauppalakeihin. Tärkeimmät näistä uudistuksista koskevat sopimukseen perustuvaa vahingonkorvausvastuuta. Keskeisimmät muutokset voidaan jakaa kolmeen osaan: 1. erityisesineen kaupan ja lajitavaran kaupan erottelusta luovuttiin, 2. kontrollivastuu omaksuttiin korvausvastuun perusteeksi viivästys- ja virhetilanteissa ja 3. välitön ja välillinen vahinko erotettiin toisistaan.³⁷

2.2.2 CISG pohjoismaisen sääntelyn taustalla

YK:n kansainvälisen kauppaoikeuden toimikunnan UNCITRAL:n laatima CISG (Convention on Contracts for the International Sale of Goods) tuli Suomessa voimaan vuonna 1989.³⁸ Tämä kansainvälistä tavaran kauppaa koskeva yleissopimus, josta käytetään myös nimiä Wienin yleissopimus ja kansainvälinen kauppalaki, hyväksyttiin vuonna 1980 Wienissä.³⁹

Yleissopimus on Suomessa saatettu voimaan inkorporaatiomenettelyllä eli niin kutsutulla blankettilainsäädännöllä.⁴⁰ Näin on menetelty myös Tanskassa ja Ruotsissa. Norjassa ja Islannissa sen sijaan päädyttiin muuttamaan suoraan kauppalakeja ja yleissopimus yhdistettiin kansalliseen lainsäädäntöön transformoinnilla. Myös Suomessa, Ruotsissa ja Tanskassa oli alun perin määrä muuttaa suoraan kansallista kauppalakia, mutta koska havaittiin, että kansallisen lainsäädännön tulisi poiketa CISG:stä niin monen säännöksen osalta, ei yhden sekä kansalliseen että kansainväliseen kauppaan soveltuvan lain laatimista nähty järkevänä.⁴¹ Pohjoismaat tekivät CISG:n ratifioinnin yhteydessä myös varauman, jonka mukaan sopimusta ei sovelleta Pohjoismaiden välillä tapahtuvaan kauppaan eli silloin,

³⁶ *NU 1984:5*, s. 52.

³⁷ *Hellner 1991*, s. 141.

³⁸ *SopS 49-50/1988*.

³⁹ *Koskelo – Sevón – Wilhelmsson 2006*, s. 22.

⁴⁰ Laki kansainvälistä tavaran kauppaa koskevista sopimuksista tehdyn yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä (795/1988) ja asetus kansainvälistä tavaran kauppaa koskevista sopimuksista tehdyn yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta (796/1988).

⁴¹ *Sandvik – Sisula-Tulokas 2013*, s. 20.

kun kaupan osapuolilla on toimipaikka tai kotipaikka jossakin Pohjoismaassa.⁴² Huolimatta siitä, ettei CISG:iä otettu Suomessa suoraan osaksi kauppalakia, CISG:ssä säädelään pitkälti samoja kysymyksiä kuin KL:ssa. Sopimuksen säännökset vastaavatkin pitkälti KL:n säännöksiä, sillä CISG toimi esikuvana lakia säädettäessä.⁴³

CISG:llä on ollut merkittävä rooli sääntelymallina toimimisessa irtaimen kauppaa koskevan lainsäädännön alalla, mikä on havaittavissa useissa eri yhteyksissä.⁴⁴ Yleissopimuksen hyväksymistä koskevassa hallituksen esityksessä todetaan, että ”vaikka tarvetta kansallista kauppaa koskeviin erityissäännöksiin onkin olemassa, kauppalakia laadittaessa on pyritty ottamaan huomioon yleissopimuksen määräykset ja välttämään mahdollisuuksien mukaan kauppalain ja yleissopimuksen välisiä eroja”.⁴⁵ CISG toimi nimenomaisena mallina myös vuoden 1984 yhteispohjoismaisessa kauppalakimietinnössä, jonka pohjalta Pohjoismaat ovat laatineet omat kauppalakisensa. Näin ollen Suomen kauppalaki on monessa suhteessa yhdenmukainen sekä muiden Pohjoismaiden kauppalakien että CISG:n kanssa.⁴⁶ Oikeuskirjallisuudessa esimerkiksi ruotsalainen oikeustieteilijä Hellner on korostanut CISG:n merkitystä erityisesti Ruotsin, Suomen ja Norjan kauppaoikeudelle. Koska kauppalaki ja irtaimen kauppa ovat perinteisesti toimineet mallina muulle sopimusoikeudelle, ulottuu yleissopimuksen merkitys tätä kautta vielä pidemmällekin.⁴⁷

Toisaalta CISG:ä voidaan myös moittia siitä, että sopimuksessa on tyydytty sääntelemään asioista melko yleisellä tasolla tarkempiin yksityiskohtiin menemättä. Tällaista kritiikkiä on esittänyt myös Hellner, vaikka hän toisaalta onkin tunnustanut CISG:n merkityksen kauppaoikeuden kehitykselle. Koska useat sopimuksen säännöksistä on jätetty melko avoimiksi, voi toisinaan olla jopa haastavaa tulkita, mitä sopimuksen yleiselle tasolle jätetyissä periaatteissa on oikeastaan tarkoitettu säättää. Tulkinnalle jätetty ala on huomattava.⁴⁸

CISG 79 artiklaan sisältyy kauppalain kontrollivastuuta vastaava säännös, jonka mukaan ”sopijapuoli ei ole vastuussa velvollisuutensa täyttämättä jättämisestä, jos hän näyttää, että se on johtunut hänen vaikutusmahdollisuuksiensa ulkopuolella olevasta esteestä ja

⁴² Sandvik – Sisula-Tulokas 2013, s. 21.

⁴³ Koskelo – Sevón – Wilhelmsson 2006, s. 22.

⁴⁴ Sandvik – Sisula-Tulokas 2013, s. 22.

⁴⁵ HE 198/1986 vp, s. 6.

⁴⁶ Sandvik – Sisula-Tulokas 2013, s. 22–23.

⁴⁷ Hellner 1992, s. 2.

⁴⁸ Hellner 1992, s. 8–9.

että hänen ei kohtuudella voida edellyttää ottaneen estettä huomioon sopimusta tehtäessä eikä välttäneen tai voittaneen estettä tai sen seurauksia”. Kyseinen artikla on toiminut esikuvana säädettäessä uutta vastuuperustetta kauppalakiin. Tosin CISG 79 artikla on yleissäännös, joka koskee kaikkia sopimusrikkomuksia. Mitään sopimusrikkomustyyppiä ei ole rajattu säännöksen ulkopuolelle, eikä esimerkiksi välitöntä ja välillistä vahinkoa ole eroteltu. Pohjoismaisissa kauppalaissa on sen sijaan valittu toisenlainen ratkaisu ja erilaisista sopimusrikkomuksista säädetään erikseen.⁴⁹ CISG:n kontrollivastuusäännökseen palataan vielä myöhemmin kontrollivastuun käsittelyn yhteydessä.

Kuten 79 artiklastakin ilmenee, kaikilta osin kauppalaki ei vastaa CISG:iä. Kuten todettu, esimerkiksi vahinkojen erottelu välittömiin ja välillisiin vahinkoihin puuttuu CISG:stä kokonaan ja yleissopimuksessa vahingonkorvausvastuu kattaa kaikenlaiset vahingot, joita rajoittaa ainoastaan ennakoitavuusrajoitus. Myös muilta osin CISG:n ja kauppalain välillä on löydettävissä merkittäviäkin eroja, joita ei kuitenkaan ole tarpeen käydä tässä yhteydessä tarkemmin läpi. Onkin huomattava, että vaikka CISG ja kauppalaki melko pitkälti vastaavatkin toisiaan, eivät ne kuitenkaan aina välttämättä johda samanlaisiin soveltamistuloksiin.⁵⁰ CISG:n merkitys sopimusvastuusäännöstemme taustalla on kuitenkin hyvä tiedostaa ja toisinaan yleissopimus voi myös tarjota tulkinta-apua.

2.2.3 Kauppalain soveltamisala ja kaupan lajit

Suomessa tai muualla Pohjoismaissa ei ole olemassa kattavaa sopimus- ja velvoiteoikeudellista yleislakia. Oikeuskäytäntö ja oikeuskirjallisuus ovatkin olleet keskeisessä roolissa sopimusoikeudellista normistoa kehitettäessä.⁵¹ Muualla Pohjoismaissa on näiden lisäksi voitu jo pitkään tukeutua kauppalakiin ja siihen perustuviin analogioihin mallina irtaimen kaupan lisäksi myös muussa sopimusoikeudessa. Suomessa irtaimen kauppaa koskeva lainsäädäntö oli pitkään kehittymätöntä, kunnes kauppalaki astui voimaan vuoden 1988 alusta. Vaikka irtaimen kauppaa koskeva laki tätä ennen Suomesta puuttuikin, on irtaimen kauppaa koskevia periaatteita käytetty eräänlaisina malleina sopimusoikeudessa jo ennen tätä.⁵²

⁴⁹ *Hellner* 1991, s. 141.

⁵⁰ *Sandvik – Sisula-Tulokas* 2013, s. 23–24.

⁵¹ Esimerkiksi Ruotsin korkeimman oikeuden ratkaisussa NJA 2013 s. 1174 on todettu, että yleislain puuttuessa apuna voidaan käyttää muiden lakien analogista soveltamista, yleisiä sopimusoikeudellisia periaatteita, jotka voivat saada ilmaisunsa myös kansainvälisistä periaatteista, oikeuskäytäntöä ja kauppatapaa. Kyseisessä tapauksessa oli tosin kyse Ruotsin kuluttajapalvelulain (konsumenttjänstlag) analogisesta soveltamisesta, mutta sama periaate pätee myös muualla sopimusoikeudessa.

⁵² *Koskelo – Sévon – Wilhelmsson* 2006, s. 28.

Lukumäärällisesti mitattuna kauppa on epäilemättä tavallisin sopimustoiminnan muoto. Kaupan merkitys vaihtelee arkisesta maitopurkin ostamisesta esimerkiksi asunto-osakkeiden ostoon, jonka taloudellinen merkitys yksityishenkilölle voi olla huomattavakin.⁵³ Lakiin ei kuitenkaan sisälly nimenomaista määritelmää sitä, mitä kaupalla tarkoitetaan. Oikeuskirjallisuudessa määritelmiä on sen sijaan esitetty. Kauppa on tavallisesti kuvattu sopimukseksi, jolla myyjä luovuttaa tai sitoutuu luovuttamaan omistusoikeuden sopimuksessa määriteltyyn omaisuuteen rahavastiketta vastaan. Kaupalla tarkoitetaan siis omistusoikeuden luovutusta.⁵⁴

Irtaimen kauppaa säätelee yleislakina kauppalaki. Kauppalain soveltamisalasta säädetään sen 1 §:ssä, jonka mukaan ”tämä laki koskee irtaimen omaisuuden kauppaa. Laki koskee soveltuvien osin myös irtaimen omaisuuden vaihtoa. Laki ei koske toisen maalla olevan rakennuksen taikka kiinteän laitoksen tai rakennelman luovutusta, jos samalla luovutetaan käyttöoikeus maahan”. Vaihto eroaa kaupasta siinä, että kaupassa omistusoikeus siirretään rahavastiketta vastaan, kun taas vaihdossa vaihdon kohteena olevan esineen omistusoikeus vaihtuu toisen esineen omistusoikeuteen.⁵⁵

Kauppalain lisäksi on säädetty eräitä erityislakeja koskemaan tiettyjä irtaimen kaupan tyyppisiä. Esimerkkinä voidaan mainita laki osamaksukaupasta (OsaML, 91/1966) ja asuntokauppalaki (AsKL, 843/1994). Yksi keskeinen esimerkki on myös kuluttajansuojalaki, joka säätelee kuluttajan ja elinkeinonharjoittajan välistä kauppaa.⁵⁶ Silloin kun kauppalain ja erityislain säännökset ovat ristiriidassa keskenään, sovelletaan lähtökohtaisesti erityislakia. Jos taas erityislakiin ei sisälly käsillä olevaa oikeudellista ongelmaa koskevaa säännöstä, tulee kauppalaki yleislakina sovellettavaksi.⁵⁷

Kauppalain soveltamisalan ulkopuolelle on nimenomaisesti säädetty toisen maalla olevan rakennuksen taikka kiinteän laitoksen tai rakennelman luovutus, jos samalla luovutetaan käyttöoikeus maahan (1 § 3 mom.). Kiinteistön kauppa jääkin siis kauppalain soveltamisalan ulkopuolelle. Kiinteää omaisuutta koskevia säännöksiä on maakaassa (MK,

⁵³ *Kaisto – Lohi* 2013, s. 257.

⁵⁴ *Koskelo – Sevón – Wilhelmsson* 2006, s. 3–4, *Hoppu – Hoppu* 2011, s. 84, *Kaisto – Lohi* 2013, s. 258.

⁵⁵ *Hoppu – Hoppu* 2011, s. 84.

⁵⁶ Kuluttajansuojalain soveltamisalan mukaan lakia sovelletaan kulutushyödykkeiden tarjontaan, myyntiin ja muuhun markkinointiin *elinkeinonharjoittajilta kuluttajille*.

⁵⁷ *Hoppu – Hoppu* 2011, s. 84.

540/1995).⁵⁸ Kauppalaki kohdistuu nimenomaan irtaimen kauppaan. Lakia säädettäessä on ajateltu lähtökohtaisesti ns. tavanomaisten irtainten esineiden vaihdantaa, mikä käy ilmi esimerkiksi siitä, että laissa käytetään ilmaisua tavara.⁵⁹ Tästä huolimatta kauppalakia sovelletaan kuitenkin myös saamisoikeuksien (81 §), arvopapereiden (80 §), teollisoikeuksien, immateriaalioikeuksien ja toisinaan jopa yritysten omistusoikeuden luovuttamiseen.⁶⁰

Kaupan eräänlaisena perusmuotona on sopimusjärjestely, jossa myyjä luovuttaa ostajalle omistusoikeuden johonkin tiettyyn olemassa olevaan tavarahan.⁶¹ Kaupan lajeja on kuitenkin muitakin. Erityisesineen kaupasta on kyse, jos kaupan kohteena on jokin tietty yksilöllisesti määrätty esine, esimerkiksi määrätty taideteos. Kaupan kohdetta ei tällöin yleensä voida korvata toisella esineellä. Lajitavaran kaupasta on puolestaan kyse, kun kaupan kohde on määritelty ainoastaan sen määrän ja laadun osalta. Ostajalle toimitettavia esineitä ei siis ole erikseen yksilöity, vaan myyjä voi itse valita toimitettavat esineet, kunhan ne täyttävät sovitut laatu- ja määrävaatimukset. Tällöin kaupan kohteena voi olla esimerkiksi kolme tietynmerkkistä polkupyörää tai viisi tonnia kivihiltä. Kauppalakia sovelletaan tietyin rajoituksin myös tilauskauppaan. Tilauskaupassa kaupan kohteena on tavara, joka valmistetaan tai hankitaan ostajaa varten ostajan antamien ohjeiden tai toiveiden mukaisesti.⁶² Tavallista on, että myyjän on tilauskaupassa hankittava myös sopimuksenmukaisen tavaran valmistamiseen tarvittava materiaali. Myyjän suoritus käsittää tällöin tavaran luovutuksen lisäksi myös työtä. Myös muissa kuin tilauskaupoissa myyjän suoritukseen voi kuulua työtä, sillä myyjä voi toisinaan sitoutua tavaran luovutuksen lisäksi myös esimerkiksi asentamaan sen.⁶³

Tilauskaupan osalta on otettava huomioon KL 2.1 §, jonka mukaan lakia sovelletaan vain, jollei tilaajan ole toimitettava olennaista osaa tarveaineista. Jos työn tilaaja toimittaa olennaisen osan tavaran valmistukseen käytettävästä materiaalista, suoritusvelvollisuuden pääsisältönä on tällöin valmistamisen edellyttämä työ, eikä sopimus kuulu kauppalain soveltamisalaan. Arvioitaessa sitä, mitä on pidettävä olennaisena osana tarveaineista, on

⁵⁸ *Kaisto – Lohi* 2013, s. 261.

⁵⁹ *Kaisto – Lohi* 2013, s. 261.

⁶⁰ *Kivivuori* 1997, s. 6.

⁶¹ *Kaisto – Lohi* 2013, s. 261.

⁶² *Hoppu – Hoppu* 2011, s. 85.

⁶³ *Koskelo – Sevón – Wilhelmsson* 2006, s. 4.

lähtökohdaksi otettava materiaalin arvo. Kaupasta on kysymys silloin, kun tavaran valmistaja hankkii itse kaiken valmistukseen käytettävän materiaalin tai kun tilaajan toimittaman materiaalin arvo on epäolennainen.⁶⁴

Kauppalain 2 §:n 1 momentti rajaa lain soveltamisalan ulkopuolelle myös sopimuksen rakennuksen taikka muun maalla tai vedessä olevan kiinteän laitoksen tai rakennelman rakentamisesta. Mainitun pykälän toisessa momentissa säädetään puolestaan, ettei lakia sovelleta myöskään sopimukseen, jonka mukaan tavaran toimittajan on myös suoritettava työtä tai muu palvelus, jos palvelus muodostaa pääosan hänen velvollisuuksistaan.

Kauppan lajeina voidaan erottaa myös siviilikauppa ja liikekauppa. Siviilikaupasta on kyse, kun kaupan osapuolet ovat yksityishenkilöitä. Liikekaupassa kaupan solmivat puolestaan kaksi elinkeinonharjoittajaa. Siviilikauppaa ja liikekauppaa arvioidaan hieman eri lähtökohdista käsin, koska liikekaupassa osapuolten voidaan olettaa tuntevan alan liiketavat ja heiltä voidaan edellyttää täsmällistä ja nopeaa menettelyä. Yksityishenkilöiden tekemää kauppaa sen sijaan arvioidaan lähtökohtaisesti hieman väljemmin.⁶⁵ Erilaisilla kaupan lajeilla on merkitystä myös vastuuperusteiden soveltamisessa ja niiden asemaa arvioitaessa, kuten käy myöhemmin ilmi esimerkiksi kontrollivastuun soveltamista tavaran virhetilanteissa käsittelevästä jaksosta.

2.2.4 Sopimusrikkomuksen seurauksista ja kauppalain tahdonvaltaisuudesta

Kauppalain 5 luvussa säädetään seuraamuksista tavaran luovutuksen viivästyessä ja 6 luvussa tavaran virheen seuraamuksista. Vahingonkorvauksen lisäksi sopimusvastuu voidaan siis täyttää myös muilla tavoin. Ehkä kaikkein tyypillisin oikeussuojakeino sopimusrikkomustilanteessa on vaatia virheetöntä suoritusta tai viivästyneen suorituksen tekemistä eli luontoissuoritusta. Sopimus voidaan myös purkaa, jolloin kummankin osapuolen on palautettava mahdolliset suoritukset. Sopimukseen perustuva vahingonkorvausvastuu voi tulla kyseeseen joko edellä mainittujen oikeusseuraamusten ohella tai

⁶⁴ Koskelo – Sevón – Wilhelmsson 2006, s. 4–5. Koskelo – Sevón – Wilhelmsson huomauttavat kuitenkin, että jos tilaaja esimerkiksi toimittaa jonkin ratkaisevan tärkeän komponentin tavaran valmistukseen, voidaan sopimusta tilaajan toimittaman komponentin merkityksen vuoksi pitää työurakkana, vaikka komponentin rahallinen arvo olisikin pienempi kuin valmistajan materiaalikulut.

⁶⁵ Hoppu – Hoppu 2011, s. 85.

myös itsenäisesti. Vahingonkorvaus voi tulla kyseeseen silloinkin, kun sopimus on pätemätön, jos osapuolille on tällöin aiheutunut korvattavia vahinkoja.⁶⁶ Vahingonkorvausvelvollisuus voi siis syntyä sekä silloin, kun sopimus puretaan, että silloin, kun se jää voimaan.⁶⁷

Hemmo pitää vahingonkorvausta sopimusoikeuden seuraamusjärjestelmän kulmakivenä, koska siihen ei liity samanlaisia toimeenpanoa koskevia ongelmia kuin luontoissuoritusvastuuseen. Vahingonkorvauksen avulla kyetään lisäksi hyvittämään hyvin monenlaisia sopimukseen perustuvia intressejä, kuten sopimusrikkomuksen aiheuttamat reklamaatio- ja selvittelykustannukset, sivullisella teetetystä oikaisusta johtuneet kulut, hinnanero, tulojen menetys tai jokin muu sopimukseen perustuvasta luottamuksesta aiheutunut välillinen vahinko sekä virheen aiheuttama henkilö- tai esinevahinko.⁶⁸ Virtanen on kuitenkin huomauttanut, että Hemmon näkemys luontoissuoritusvastuuseen liittyvistä ongelmista on pitkälti vahingonkärsineen näkökulma. Sopimusta rikkoneen osapuolen kannalta luontoissuoritukset voivat nimittäin olla edullisempi vaihtoehto, koska hänellä voi esimerkiksi olla mahdollisuus itse korjata tavara ulkopuolista toimijaa edullisemmin. Tietyissä tilanteissa myös kokonaan uuden tavaran toimittaminen voi olla myyjän kannalta kannattavampaa. Myös Virtanen kuitenkin korostaa sitä, että vahingonkorvaus voi kaikissa tilanteissa täydentää muuta oikaisua.⁶⁹

Kauppalaissa säädellään lähinnä vain sopijapuolten päävelvollisuuksia ja niiden rikkomisen seurauksia, eikä lailla ole pyritty säätelemään tyhjentävästi osapuolten välisiä sopimuksia. Suurin osa osapuolten mahdollisista sivuvelvoitteista onkin jätetty sääntelyn ulkopuolelle ja niihin sovelletaan sopimusoikeuden yleisiä periaatteita tai toisinaan analogisesti päävelvoitteita koskevia säädöksiä.⁷⁰ On myös huomattava, että osapuolilla on mahdollisuus sopia kauppalaain säännöksistä poikkeavalla tavalla, sillä laki on luonteeltaan tahdonvaltainen eli dispositiivinen. Tahdonvaltaisuus seuraa suoraan KL 3 §:stä, jonka mukaan lain säännöksiä ei sovelleta, mikäli sopimuksesta, sopijapuolten omaksumasta käytännöstä taikka kauppataivasta tai muusta tavasta, jota on pidettävä sopijapuolia sitovana, johtuu muuta. Kaksi säännöksessä ensin mainittua KL:n säännökset syrjäyttä-

⁶⁶ *Virtanen* 2011, s. 256.

⁶⁷ *Hemmo* 2003, s. 219.

⁶⁸ *Hemmo* 2003, s. 219.

⁶⁹ *Virtanen* 2011, s. 257.

⁷⁰ *Koskelo – Sevón – Wilhelmsson* 2006, s. 20–21.

vää seikkaa perustuvat osapuolten tahtoon ja yhteisymmärrykseen: asiasta voi olla nimenomaisesti sovittu tai se voi perustua siihen, mitä osapuolten voidaan muutoin katsoa tarkoittaneen tai edellyttäneen. Kauppatavan tai muun tavan tulee sen sijaan olla asianomaisella toimialalla yleisesti hyväksytty ja yleisesti noudatettu, jotta se riittäisi syrjäyttämään kauppalaain säännökset. Tavalta voidaan edellyttää tietynasteista vakiintuneisuutta ja levinnisyyttä. Tämä ei kuitenkaan poissulje sitä, etteikö paikallinenkin käytäntö voisi joissain tapauksissa riittää syrjäyttämään kauppalaain säännökset. Yksityishenkilöiden välisessä sopimuksessa tai silloin, kun toinen sopijapuoli on yksityishenkilö, kauppatapa voi kuitenkin vain harvoin syrjäyttää kauppalaain säännökset.⁷¹ Kauppalaain dispositiivisuudella on merkitystä myös vastuuperusteiden soveltamisessa, koska tahdonvaltaisuuden vuoksi kauppalaain vahingonkorvausvastuusäännökset tulevat sovellettaviksi yleensä ainoastaan, jollei sopimuksessa ole sovittu korvausvastuusta toisin. Tämä kaventaa vastuuperusteiden käytännön soveltamisalaa melko merkittävästikin.

Kuten aiemmin todettiin, kauppalailla ja irtaimen kaupalla yleensäkin on perinteisesti ollut tietynlainen asema sopimusoikeudellisena mallisääntelynä. Näin oli jo ennen nykyisen kauppalaain säätämistä. Osassa kauppalaain säännöksistä onkin vain kodifioitu jo aiemmin voimassa olleita yleisiä sopimusoikeudellisia periaatteita. Koskelo – Sevón – Wilhelmsson mainitsevat esimerkkinä tällaisesta kauppalailla kodifioidusta yleisestä periaatteesta kaupan purkamista koskevan periaatteen, jonka mukaan purkaminen tulee kyseeseen vain olennaisen sopimusrikkomuksen seurauksena. Kun periaatetta olennaisesta sopimusrikkomuksesta sovelletaan nykyään, tätä voidaan pitää kauppalaain analogisena soveltamisena, vaikka tosiasiallisesti periaate oli yleisenä sopimusoikeudellisena periaatteena voimassa jo ennen kauppalakia.⁷² Muita irtaimen kaupalle tyypillisiä yleisiä periaatteita, joista säädetään myös kauppalaissa ovat esimerkiksi kauppalaain säännökset siitä, milloin tavarassa on virhe sekä säännökset reklamaation vaikutuksista. Tällaisiin säännöksiin voidaan tukeutua myös muita sopimustyyppisiä koskevassa oikeudellisessa arvioinnissa ja ne ilmentävätkin osaltaan kauppalaain asemaa sopimusoikeudellisena mallisääntelynä ja yleislakina.⁷³

⁷¹ Kivivuori 1997, s. 11–12.

⁷² Koskelo – Sevón – Wilhelmsson 2006, s. 28–29. Samassa yhteydessä kirjoittajat huomauttavat, että kauppalakiin sisältyy kuitenkin myös sellaisia säännöksiä, jotka täsmentävät ja modifioivat aiemmin voimassa ollutta periaatetta purkuoikeudesta. Tällaiset lailla säädetyt täsmennykset voivat vaikuttaa periaatteen kehitykseen ja muotoutumiseen tulevaisuudessa.

⁷³ Koskelo – Sevón – Wilhelmsson 2006, s. 29.

Myös Pohjoismaisessa kauppalakimietinnössä tunnustetaan se, että yleisen siviililain puuttuessa Pohjoismaissa, oikeuskäytäntö ja oikeustiede ovat laajasti soveltaneet kauppalakia etsiessään vastauksia sellaisiin yleisiin sopimusoikeudellisiin kysymyksiin, joista ei ole säädetty erikseen muussa laissa. Näin ollen kauppalakien uudistamisen yhteydessä jouduttiin tietyssä laajuudessa huomioimaan myös se, millaisia yleisten siviilioikeudellisten periaatteiden voidaan olettaa olevan. Mietinnössä on kuitenkin painotettu sitä, että lainsäädännön uudistamistyöllä ei suoranaisesti pyritty siihen, että uudet kauppalait toimitisivat yleisinä siviililakeina.⁷⁴

Tarkasteltaessa irtaimen kaupan ja kauppalain asemaa sopimusoikeudellisena mallisääntelynä on kuitenkin muistettava, että kauppalaki tuli voimaan jo vuonna 1988. Tyypilliset sopimusjärjestelyt ovat nykyään erilaisia kuin vajaa kolmekymmentä vuotta sitten. Käytännön liike-elämässä yhä tavallisemmaksi ovat tulleet pitkäaikaiset sopimussuhteet, kuten erilaiset yhteistyösopimukset, eivätkä yksittäisen suorituksen vaihtamiseen painottuvat irtaimen kaupan säädökset ole välttämättä enää yhtä merkityksellisiä kuin kauppalain säätämisen aikaan.⁷⁵ Kauppalailla on tästä huolimatta edelleen keskeinen asema Suomen sopimusoikeudessa, vaikka sitä onkin sovellettava sopimusoikeuden nykyaikaisen kehityksen valossa.

Kuten edellä on käynyt ilmi, kauppalailla säädettiin myös täysin uusista periaatteista, joista keskeisimmät liittyvät vahingonkorvaukseen. Kauppalailla sopimukseen perustuvan korvausvastuun yleiseksi periaatteeksi säädettiin kontrollivastuu. Samalla tehtiin ero välittömien ja välillisten vahinkojen kesken. Kummallekaan periaatteelle ei löydy vastinetta aikaisemmasta lainsäädännöstä.⁷⁶ Kauppalain asema saa aikaan sen, että tällaisilla uusilla säännöksillä on väistämättä vaikutusta myös sopimusoikeutemme yleisiin periaatteisiin. Kauppalain säätäminen monimutkaisti sopimusperusteisen korvausvastuun arviointia ja sovellettavien vastuuperusteiden keskinäistä asemaa, mistä päästäänkin tämän tutkielman yhteen teemaan: onko kontrollivastuu yleinen periaate sopimusoikeudessamme. Sopimusoikeudellisia vastuuperusteita ja niiden asemaa käsitellään seuraavaksi.

3 Vastuuperusteet sopimusoikeudessa

⁷⁴ *NU 1984:5*, s. 50–51.

⁷⁵ *Koskelo – Sevón – Wilhelmsson 2006*, s. 32.

⁷⁶ *Koskelo – Sevón – Wilhelmsson 2006*, s. 29.

3.1 Poikkeukseton vastuu

Poikkeuksettomasta vastuusta säädetään eräissä erityislaeissa. Esimerkiksi kuluttajansuojalain 5 luvun 20 §:n 1 momentin, 8 luvun 20 §:n 1 momentin ja 9 luvun 20 §:n 1 momentin sekä asuntokauppalain 4 luvun 26 §:n 1 momentin mukaan myyjä, palveluksen tarjoaja tai urakoitsija *on aina velvollinen korvaamaan* suorituksessa olevan virheen aiheuttamat välittömät vahingot. Samoin säädetään myös sähkömarkkinalain (588/2013) 99 §:ssä, kun kyseessä on sähköntoimituksen virheellisyydestä johtuva välitön vahinko.⁷⁷

Kauppalaissa poikkeuksettomasta vastuusta säädetään 40 §:n 3 momentissa. Poikkeukseton vastuu syntyy, jos tavara on kaupantekohetkellä poikennut siitä, mihin myyjä on erityisesti sitoutunut. Vastuun syntyminen ei siis edellytä virheen lisäksi minkäänlaisia lisäperusteita. Suoritusvelvollisuudesta ei ole mahdollista vapautua esimerkiksi ylivoimaisen esteen tai minkään muunkaan vapautumisperusteen nojalla. Kauppalain 40.3 § on välillisten vahinkojen korvausperuste.⁷⁸

Arvioitaessa sitä, onko kyseessä KL 40.3 §:ssä tarkoitettu erityinen sitoutuminen, tulee kiinnittää huomiota sekä sitoumuksen muotoon että sen sisältöön. Jotta kyse olisi erityisestä sitoutumisesta säännöksessä tarkoitettulla tavalla, sitoutuminen on tehtävä nimenomaisesti. Sitoutumisen sisällön osalta edellytetään, että kysymyksessä tulee olla sellainen myytävän tavaran ominaisuus, jolla on ostajalle olennainen merkitys. Erityisen sitoutumisen pitää siis olla tarkempaa kuin ainoastaan tavaran yleinen kuvailu.⁷⁹ Lain esitöiden mukaan erityiseksi sitoumukseksi saatetaan katsoa myös tilanne, jossa ostaja on nimenomaisesti edellyttänyt tavaralta tiettyä ominaisuutta ja myyjä on tästä tietoisena tehnyt sopimuksen.⁸⁰ Erityistä sitoutumista arvioitaessa otetaan huomioon paitsi tiedon merkitys ostajalle myös se tapa, jolla tieto on annettu. Jos tieto tietystä ominaisuudesta on annettu sellaisella tavalla, että ostajalla on erityistä syytä olettaa, ettei tavara poikkea siitä, mitä on ilmoitettu, voi KL 40.3 § tulla sovellettavaksi. Näin voi olla esimerkiksi silloin, jos myyjä tavaran markkinoinnissa tai sopimusneuvotteluissa erityisesti korostaa tiettyä ominaisuutta tavarassa tai muutoin käyttää sellaista ilmaisutapaa, joka on omiaan aikaansaa-

⁷⁷ Hemmo 2008, s. 453.

⁷⁸ Hemmo 2003, s. 221–222.

⁷⁹ Ramberg – Routamo 1997, s. 291.

⁸⁰ HE 93/1986 vp, s. 94.

maan ostajassa erityisen luottamuksen tiedon paikkansapitävyyteen. Säännöksen esittämissä käytetään esimerkkinä konetta, jonka myyjä on vakuuttanut saavan aikaan energiasäästöä tai jolla on markkinoinnissa tai sopimusneuvotteluissa muutoin korostettu olevan tällainen ominaisuus. Myyjä voi tällaisessa tilanteessa joutua vahingonkorvausvastuuseen erityisen sitoumuksen perusteella ja korvaamaan koneessa olevasta virheestä aiheutuneen menetetyt energiakustannussäästön, vaikkei hän ollut, eikä hänen pitänytkään olla, tietoinen koneessa olevasta viasta.⁸¹

Vastuu erityisen sitoumuksen perusteella voi syntyä vain sellaisista virheistä, jotka olivat olemassa jo kaupantekohetkellä. Jos virhe syntyy kaupanteon jälkeen, mutta ennen vaaranvastuun siirtymistä, eikä kyse ole myöskään myyjän tuottamuksesta KL 40.3 §:ssä tarkoitetulla tavalla, syntyy vahingonkorvausvastuu ainoastaan välittömistä vahingoista ja sovellettavaksi tulee KL 40.1 §.⁸²

Oikeuskäytännössä on katsottu tästä seuraavan, että myös kaupanteon kohteena olevan tavaran tulee olla olemassa kaupanteon hetkellä. Ratkaisussa KKO 2001:77, jossa kyse oli vasta kaupantekohetken jälkeen valmistettavasta tavarasta, myyjän erityistä sitoutumista koskeva säännös ei tullut sovellettavaksi, vaikka myyjä olikin nimenomaisesti vakuuttanut kaupankohteena olleen tavaran soveltuvan ostajan käyttötarkoitukseen. KKO:n perustelujen mukaan ”myyjän erityiseen sitoumukseen perustuva vahingonkorvausvelvollisuus koskee kauppalaain 40 §:n 3 momentin sanamuodon mukaan tilanteita, joissa tavara jo kaupantekohetkellä poikkeaa siitä, mihin myyjä on erityisesti sitoutunut. Tavaran tulee siis olla olemassa ja yksilöity kaupan kohteeksi jo kaupantekohetkellä. Tällaisesta tilanteesta voi olla kysymys lähinnä erityisesineen kaupassa, jossa myyjän suoritusvelvollisuus jo alun alkaen kohdistuu tiettyyn esineeseen, tai kaupassa, jossa tavara on sovittu otettavaksi rajatusta tavarajoukosta”.

Vaikka KKO:n ratkaisu on lain sanamuodon ja hallituksen esityksen mukainen, antaa ratkaisussa omaksuttu logiikka tilaa myös kritiikille, mikä ilmenee esimerkiksi Hemmon ratkaisusta laatimasta oikeustapauskomentista. Ostajan oikeussuojan tarpeeseen ei yleensä vaikuta se, onko tavara olemassa kaupantekohetkellä vai ei. Toiseksi myyjän erityinen sitoutuminen myöhemmin valmistettavan tavaran ominaisuuksiin ei lähtökohtaisesti vaikuta hankalammalta kuin olemassa olevan tavaran ominaisuuksiinkaan. Myyjällä

⁸¹ HE 93/1986 vp, s. 94.

⁸² Ramberg – Routamo 1997, s. 292.

voidaan olettaa olevan melko samanlainen mahdollisuus arvioida tavaran valmistamiseen liittyviä riskejä kuin valmiin tavaran ominaisuuksia, joten valmistettavan tavaran erityisiä ominaisuuksia koskevan tiukemman vastuun ei pitäisi aiheuttaa erityisiä ongelmia. Lisäksi on huomautettu, että ostaja ei aina voi tietää, onko myytävä tavara valmiina kaupantekohetkellä vai valmistaa myyjä sen myöhemmin. Kauppalain 40 §:n 3 momentin sanamuodolla onkin todennäköisesti tarkoitettu rajata soveltamisalan ulkopuolelle sellaiset tilanteet, joissa kaupantekohetkellä virheetön tavara vahingoittuu myöhemmin.⁸³ Tällöin ei ole samalla tavalla perusteltua soveltaa välilliset vahingot kattavaa poikkeuksetonta vastuuta.

Myyjän erityistä sitoutumista koskeva säännös erottaa toisistaan sellaiset ominaisuudet, joita kyseisenlaisella tavaralla yleensä on oltava, sekä sellaiset erityiset ominaisuudet, jotka ovat ostajan kannalta niin tärkeitä, että ne on syytä suojata täydellä vahingonkorvausvastuulla. Ostajalle on siis oltava erityisen merkityksellistä, ettei vahingonkorvausvastuuta rajoiteta ainoastaan välittömiin vahinkoihin kontrollivastuun mukaisesti.⁸⁴

Poikkeuksetonta vastuuta on sovellettu tyypillisesti fyysisen sopimusobjektin virheen seurauksena ja vastuuperuste on ulotettu ainoastaan muutamiin sopimustyypeihin. Viivästysvastuu näissä kyseisissä sopimustyypeissä määräytyy yleensä kontrollivastuun perusteella, kuten esimerkiksi edellä selostetussa KL 40 §:ssä. Poikkeuksetonta vastuuta on myös käytetty lähtökohtaisesti vain sellaisissa tilanteissa, joissa sitä sovelletaan kuluttajan eduksi.⁸⁵ Sitä ei ole kuitenkaan säädetty yleiseksi vastuuperusteeksi kuluttajasuhteissa, koska poikkeuseton vastuu tulee sovellettavaksi lähinnä vain sellaisten suoritusvirheiden kohdalla, jotka kohdistuvat esineisiin. Vastuuperustetta ei siis sovelleta aineetomiin palveluksiin.⁸⁶ Poikkeuksettoman vastuun merkittävää yleistymistä ei olekaan oikeuskirjallisuudessa pidetty kovin todennäköisenä.⁸⁷ Käytännössä poikkeuksettoman vastuun ero kontrolli- ja ekskulpaativastuuseen sekä ankaraan vastuuseen on suhteellisen pieni.⁸⁸

⁸³ *Hemmo* 2002, Oikeustapauskomentti (2001:77).

⁸⁴ *Ramberg – Routamo* 1997, s. 292.

⁸⁵ *Hemmo* 2003, s. 223.

⁸⁶ *Mononen* 2004, s. 1394.

⁸⁷ Ks. esim. *Hemmo* 2003, s. 223 ja *Mononen* 2004, s. 1394.

⁸⁸ *Hemmo* 2008, s. 454.

3.2 Ankara vastuu

Poikkeuksettomasta vastuusta voidaan erottaa ankaraksi vastuuksi kutsuttu vastuuperuste sellaisissa tilanteissa, joissa velallisella on joitakin vapautumisperusteita käytettävissään. Ankara vastuu sijoittuu siis täyttymisedellytystensä perusteella poikkeuksettoman vastuun ja kontrollivastuun väliin.⁸⁹ Ankara vastuu on velkojan kannalta edullinen vastuuperuste, sillä hänen tulee ainoastaan osoittaa sopimusrikkomuksen tapahtuneen ja sen aiheuttaneen vahinkoa. Velalliselle vastuuperuste on sen sijaan nimensä mukaisesti ankara, sillä ainoastaan poikkeukselliset syyt voivat estää vastuun syntymisen. Velallisen tuottamuksella on merkitystä ainoastaan siinä suhteessa, että se voi poistaa tai rajoittaa mahdollisuutta vahingonkorvauksen määrän sovitteluun.⁹⁰

Kontrollivastuun tapaan ankara vastuu onkin siis tuottamuksesta riippumatonta vastuuta. Nämä kaksi vastuuperustetta eroavat kuitenkin toisistaan vapautumisperusteidensa osalta, vaikka niiden välinen ero ei olekaan kovin suuri. Kontrollivastuusta voi vapautua *ylivoimaisen suoritusesteen* perusteella, kun taas ankarasta vastuusta on mahdollista vapautua niin sanotuissa *force majeure* -tilanteissa eli *ylivoimaisen tapahtuman* perusteella. Ylivoimainen tapahtuma voisi olla esimerkiksi sota tai luonnonkatastrofi.⁹¹ Sota ja luonnonkatastrofi voitaisiin tosin mainita esimerkkeinä myös kontrollivastuun mukaisista vapautumisperusteista. Ankara vastuu ja kontrollivastuu eroavat kuitenkin toisistaan ainakin siinä, että *force majeure* -tilanteissa ylivoimaisella tapahtumalla edellytetään yleensä olevan yleinen vaikutus. Kontrollivastuun vapautumisperusteille tällaista edellytystä ei sen sijaan aseteta ja kontrollivastuusta voikin vapautua myös sellaisen esteen perusteella, joka kohtaa vain yksittäistä myyjää tai ostajaa.⁹² Ero ankaran vastuun ja kontrollivastuun mukaisten vastuuperusteiden välillä on kuitenkin todella pieni – ellei jopa häilyvä – ja *force majeure* n erottaminen kontrollivastuusta onkin kyseenalaistettu. Ankaran vastuun ja kontrollivastuun välinen ero voidaan nähdä häilyvänä myös siinä suhteessa, että Vilja-

⁸⁹ Hemmo 2008, s. 454.

⁹⁰ Taxell 1993, s. 90–91.

⁹¹ Mononen 2004, s. 1392. *Force majeure* -tilanteiden määrittelyyn on otettu kantaa myös esimerkiksi ratkaisussa KKO 1989:98. Ratkaisun perustelujen mukaan tietoliikenteessä selvittämättömästä syystä sattunut tilapäistä häiriötä ei voitu pitää *force majeure* -tilanteiden mukaisena ylivoimaisena esteenä.

Sen sijaan kontrollivastuusta vapauttavaksi ylivoimaiseksi suoritusesteeksi mainitun kaltainen häiriö voitaisiin mahdollisesti katsoa. Velallinen vastaa omien laitteidensa ja järjestelmiensä toiminnasta, mutta jos kyseessä olisi yleinen tietoliikenteen häiriö, jota velallisen ei voida olettaa ottaneen huomioon, voitaisiin tällaisen esteen mahdollisesti katsoa olevan velallisen kontrollipiirin ulkopuolella.

⁹² Ramberg – Routamo 1997, s. 215–216.

nen on esittänyt, että kontrollivastuu tavaran virheen johdosta on itse asiassa ankaraa vastuuta.⁹³ Ankaran vasuun ja kontrollivastuun keskinäiseen asemaan palataan jäljempänä jaksossa 4.

Ankara vastuu ei ole kovin tyypillinen vastuumuoto sopimusoikeudessa ja lähinnä se tulee sovellettavaksi laissa säädelyissä erityistilanteissa.⁹⁴ Ankaraksi vastuuksi katsotaan esimerkiksi kauppalain 41 §:n mukainen myyjän vastuu oikeudellisesta virheestä irtaimen kaupassa. Muita ankaraan vastuuseen liittyviä tilanteita ovat velallisen velvollisuus maksaa rahavelka, maanvuokralain (MVL, 258/1966) 15 §:n mukaiset eräät maanvuokrasuhteen päättymiseen liittyvät vastuutilanteet sekä velkakirjalain (VKL, 622/1947) 9 §:n 1 momentin mukainen velkakirjan luovuttajan vastuu saamisen pätevyydestä. Näissä tilanteissa ei – rahavelan maksamisvelvollisuutta lukuun ottamatta – kuitenkaan ole kysymys sellaisesta ankarasta vastuusta, jossa olisi käytettävissä *force majeure* –tyypisiä tai muita vastaavanlaisia vapautumisperusteita. Kauppalain ankaraa vastuuta koskevassa säännöksessä käytetään samanlaista sanamuotoa ”on aina oikeus korvaukseen” kuin poikkeuksetonta vastuuta koskevassa säännöksessä. Myöskään muissa edellä mainituissa ankaraa vastuuta koskevissa säännöksissä ei ole näytetty tarkoitetun, että velallinen voisi välttää korvausvastuun vahingonaiheuttajaan liittyvillä vapautumisperusteilla.⁹⁵ Monosen mukaan on jopa mahdotonta keksiä tilannetta, joissa ylivoimainen tapahtuma olisi vapautumisperusteena perusteltu tällaisissa sopimustyypeissä.⁹⁶

Näin ollen ankara vastuu ei asiallisesti kovinkaan suuresti eroa poikkeuksettomasta vastuusta. Ankaran ja poikkeuksettoman vastuun erottelu itsenäisiksi vastuuperusteisiksi onkin kyseenalaistettu. Joka tapauksessa vapautumisperusteilla ei ole kummankaan vastuuperusteen yhteydessä kovinkaan suurta merkitystä.⁹⁷ Edellä esitetyn perusteella voidaan havaita, että ankara vastuu muistuttaa läheisesti sekä kontrollivastuuta että poikkeuksetonta vastuuta.

3.3 Vahingonkärsijän todistustaakkaan perustuva tuottamusvastuu

⁹³ *Viljanen* 2013, s. 417.

⁹⁴ *Mononen* 2004, s. 1393.

⁹⁵ *Hemmo* 2008, s. 455.

⁹⁶ *Mononen* 2004, s. 1393.

⁹⁷ *Mononen* 2004, s. 1393, *Hemmo* 2008, s. 455.

Niin kutsutussa tavanomaisessa tuottamusvastuussa vahingonkärsijän velvollisuutena on näyttää toteen sekä sopimusrikkomuksen olemassaolo että sopimusta rikkoneen osapuolen toiminnan tuottamuksellisuus.⁹⁸ Tuottamuksella tarkoitetaan, että vahingonaiheuttaja on havainnut vahinkoriskin olemassaolon tai hänen olisi se pitänyt havaita ja hänen olisi tullut menetellä toisin estääkseen kokonaan tai osittain vahingon syntyminen.⁹⁹ Tuottamuksen synonyymina on tavattu käyttää huolimattomuutta. Huolimattomuus eroaa tahallisuudesta siinä, että tekijä ei tuottamuksellisella teollaan tai laiminlyönnillään varsinaisesti tavoittele vahingon aiheutumista.¹⁰⁰ Toisinaan tuottamuksellisen menettelyn kuvataan olevan jollain tapaa moitittavaa menettelyä.¹⁰¹

Kantajan todistustaakkaan perustuva tuottamusvastuu on yleinen vastuumuoto sopimukseenulkoisessa vastuussa. Sopimusoikeudessa se ei sen sijaan ole kovinkaan usein käytetty vastuuperuste, sillä sopimussuhteisiin perustuvassa vastuussa sovelletaan tuottamuksen osalta yleisesti käännettyä näyttötaakkaa.¹⁰² Velallisen menettelyn huolellisuuden arvioinnilla ei siis ole sopimussuhteissa samanlaista merkitystä yhtenä vastuuperusteen osana kuin vahingonkorvauslain mukaisessa vastuussa, jossa korvausvelvollisuuden syntyminen edellyttää tavallisesti, että kantaja esittää näyttöä velallisen tuottamuksesta.¹⁰³

Velkojan oikeussuojan tarve johtaa sopimussuhteissa yleensä siihen, ettei VahL:n mukaista lähtökohtaa kantajan tuottamusta koskevasta näyttötaakasta pidetä korvausvastuun edellytyksenä. Velallinen ei useinkaan täytä sopimukseen perustuvia velvoitteitaan velkojan valvonnassa, minkä vuoksi ei ole perusteltua edellyttää velkojalta näyttöä velallisen toiminnan tuottamuksellisuudesta. Velallisen tuottamuksellisten virheiden osoittaminen muodostuisikin useissa tilanteissa velkojalle kohtuuttoman vaikeaksi. Näin ollen velkojan todistustaakkaan perustuva tuottamusvastuu on harvinainen vastuumuoto sopimusoikeudessa.¹⁰⁴

Tuottamuksella on sopimusvastuussa muutoinkin erilainen merkitys kuin sopimukseenulkoisessa vastuussa, koska sopimusosapuolen voidaan edellyttää sopimusta solmiessaan

⁹⁸ *Mononen* 2004, s. 1389.

⁹⁹ *Saxén* 1995, s. 28.

¹⁰⁰ *Virtanen* 2005, s. 489–490.

¹⁰¹ *Saxén* 1995, s. 28.

¹⁰² *Hemmo* 2003, s. 241.

¹⁰³ *Hemmo* 1994, s. 9.

¹⁰⁴ *Hemmo* 1994, s. 10.

harkinnan mahdollisuutensa ja kyvykkyytensä sopimuksen mukaisen suorituksen tekemiseen. Sopimusosapuoli on siis ollut tietoinen siitä, mihin on sitoutunut. Näin ollen sopimusosapuolen voidaan tiukemmin olettaa olevan vastuussa siitä, mihin hän on sitoutunut ja korvaamaan sopimusrikkomuksensa. Toisinaan on jopa esitetty, että se, ettei suorita sopimuksenmukaista velvoitettaan on yhtä kuin tuottamus (culpa).¹⁰⁵ Sopimuksenulkoista vastuuta tiukempi suhtautuminen tuottamukseen onkin perusteltua, koska sopimusten sitovuus ja sopimusvapaus ovat keskeisiä periaatteita sopimusoikeudessa. Jokainen vastaa niistä velvoitteista, joihin on sopimuksella sitoutunut, joko sopimuksen mukaisella suorituksella tai korvaamalla sopimusrikkomuksesta aiheutuneen vahingon. Toisaalta sopimusvapaus mahdollistaa sen, että sopimusosapuolella on mahdollisuus harkita, mitä sitoutuu ja tällä tavoin myös ennakoita ja hallita riskejä esimerkiksi erilaisin sopimusehdoin.

Joissakin tilanteissa vahingonkärsijän todistustaakkaan perustuvan tuottamusvastuun soveltaminen voi kuitenkin olla perusteltua myös sopimusvastuussa esimerkiksi osapuolten asemien, sopimusvelvoitteiden laadun tai muiden erityispiirteiden vuoksi.¹⁰⁶ Sitä ei siis ole kokonaan poissuljettu sopimusvastuussa. Mononen mainitsee esimerkkinä tilanteen, jossa on kyse sopimusrikkomuksesta aiheutuneen henkilövahingon korvaamisesta sellaisessa irtaimen kaupan tilanteessa, jossa sopimus on aukollinen, eikä korvausvaatimusta voida perustaa myöskään tuotevastuulakiin. Tällöin voitaisiin pitää perusteltuna korvausvastuun edellytysten tarkastelemista vahingonkorvauslakia analogisesti soveltamalla.¹⁰⁷ Yhteenvedona voidaan kuitenkin todeta, että kaiken kaikkiaan velallisen näyttötaakkaan perustuvalla tuottamusvastuulla ei ole laajaa käyttöalaa sopimusperusteisessa vastuussa.

3.4 Ekskulpaatiovastuu

3.4.1 Vastuuperusteen sisältö

Kuten tuottamusvastuuta käsiteltäessä kävi ilmi, tuottamuksella on sopimusvastuussa hieinan toisenlainen merkitys kuin sopimuksenulkoisessa vastuussa, jossa tuottamuksella on selkeä asema vahingonkorvausvastuun pääsääntönä. Myös sopimusvastuu on kuitenkin – ainakin ennen nykyisen kauppalain säätämistä – rakentunut vahvasti tuottamukselle.¹⁰⁸

¹⁰⁵ *Saxén* 1995, s. 19.

¹⁰⁶ *Hemmo* 2003, s. 242.

¹⁰⁷ *Mononen* 2004, s. 1389.

¹⁰⁸ *Virtanen* 2005, s. 489.

Sopimusperusteisessa korvausvastuussa sovellettiin nimittäin pitkään lähtökohtaisesti ekskulpaatiovastuuta, mikä merkitsee, että vaikka korvausvastuu perustuu tuottamukseen, sovelletaan käännettyä todistustaakka.¹⁰⁹

Ekskulpaatio- eli presumptiovastuuta voidaan kuvata myös epäsuorana tuottamusvastuuna. Kun suoritushäiriö on havaittu, korvauksen tuomitseminen ei edellytä erikseen velallisen toiminnan huolellisuuden arviointia ja tuottamuksen toteamista.¹¹⁰ Korvausvastuun edellytyksenä oleva tuottamus oletetaan suoraan sopimusrikkomuksen perusteella. Sopimusrikkomuksen olemassaolo merkitsee siis samalla lähtökohtaisesti tuottamuksen olemassaoloa.¹¹¹

Tuottamus tulee arvioitavaksi ainoastaan siinä tapauksessa, että velallinen väittää menettelleensä huolellisesti. Jos velallinen onnistuu ekskulpaatiodististelussaan eli kykenee näyttämään menettelleensä huolellisesti, hän vapautuu korvausvastuusta.¹¹² Koska väittämis- ja todistustaakka asetetaan tavallisesti samalle osapuolelle, ei sopimusvelkojan siis tarvitse edes vedota velallisen tuottamukseen. Velallisen tulee itse vedota tuottamuksen puuttumiseen. Ekskulpaatiovastuu on näin ollen velallisen näyttövelvollisuuteen perustuva tuottamusvastuuta.¹¹³ Velkojan velvollisuudeksi jää ainoastaan sopimuksen olemassaolon ja vahingon syntymisen näyttäminen.¹¹⁴

Sen lisäksi, että ekskulpaatiovastuuta on usein perinteisesti pidetty sopimusoikeudellisen korvausvastuun vastuunormiston eräänlaisena pääsääntönä, joka on tullut sovellettavaksi, jollei osapuolten välisestä sopimuksesta, kauppataivasta tai lainsäädännöstä muuta johdu, on se säädetty lainsäädännön tasolla koskemaan useita keskenään varsin erilaisia sopimustyyppisiä. Esimerkkeinä voidaan mainita asuntokauppalain 6 luku (viivästys ja virhe käytetyn asunnon kaupassa, kun myyjänä on muu kuin elinkeinonharjoittaja), maakaaren 2 luvun 32 §:n 2 momentti, valmismatkalain (1079/1994) 23 §:n 1 momentti sekä merilain (ML, 674/1994) 13 luvun 25 §:n 1 momentti.¹¹⁵

¹⁰⁹ *Mononen* 2004, s. 1389.

¹¹⁰ *Hemmo* 2003, s. 234.

¹¹¹ *Mononen* 2004, s. 1389.

¹¹² *Hemmo* 2003, s. 234.

¹¹³ *Hemmo* 2003, s. 234.

¹¹⁴ *Mononen* 2004, s. 1389.

¹¹⁵ *Mononen* 2004, s. 1390.

Tuottamusperusteisuus ilmenee sopimusoikeudessa myös kauppalain ja kuluttajansuojalain välillisiä vahinkoja koskeissa säännöksissä. Myyjä on velvollinen korvaamaan ostajalle tavaran luovutuksen viivästyksestä, tavaran virheestä ja oikeudellisesta virheestä aiheutuneet välilliset vahingot vain, jos vahinko johtuu myyjän huolimattomuudesta, taikka jos tavara on poikennut kaupantekohetkellä siitä, mihin myyjä on erityisesti sitoutunut. Ongelmallista on kuitenkin se, että näyttötaakan jakautumiseen ei säännöksissä oteta kantaa. Ei siis voida yleispätevästi sanoa, sovelletaanko välillisten vahinkojen korvaamiseen eskulpaatiovastuuta vai tavanomaista tuottamusvastuuta.¹¹⁶

Kauppalakia koskevan hallituksen esityksen mukaan todistustaakan jakoa ei tulisi ratkaista minkään kaavamaisen säännön perusteella, vaan tuomioistuinten tulisi kussakin tapauksessa harkita, mitä on pidettävä riittävänä näyttönä ja kummalle osapuolelle näyttövelvollisuus eri kysymysten osalta on asetettava. Esityksen mukaan tähän vaikuttavat esimerkiksi osapuolten näyttömahdollisuudet ja muut seikat. Tällaisia mahdollisia 'muita seikkoja' ei kuitenkaan enempää avata.¹¹⁷ Oikeuskirjallisuudessa on toisinaan katsottu, että eskulpaatiovastuu ja käännetyn todistustaakan soveltaminen seuraisi tällaisissa tapauksissa sopimusoikeuden yleisistä periaatteista.¹¹⁸ Vaikka näyttötaakan jakautuminen ratkaistaisiinkin tapauskohtaisten olosuhteiden perusteella, johtaa tämä kuitenkin käytännössä siihen, että käännetty todistustaakka on pääsääntö. Tämä johtuu siitä, että velallisella on lähes poikkeuksetta paremmat mahdollisuudet esittää näyttöä sopimusrikkomukseen johtaneista syistä kuin velkojalla.¹¹⁹

Korkeimman oikeuden käytännöstäkään ei löydy selvennystä näyttötaakan jakautumiseen ja korkein oikeus vaikuttaa toisinaan välttäneen ottamasta kantaa kysymykseen. Näin on menetelty esimerkiksi ratkaisussa KKO 1992:86, jossa oli kyse siitä, ettei moottoriveneen ostaja voinut käyttää venettä veneen moottorissa ilmenneen vian vuoksi. Ostaja vaati moottorin korjauskustannusten lisäksi korvausta välillisestä vahingosta, joka hänelle aiheutui siitä, ettei hän voinut käyttää venettä. Korkein oikeus on tämän välillistä vahinkoa koskevan vaatimuksen hylätessään tyytynyt vain toteamaan, ettei myyjä ”ilman tuottamustaan ole vahingonkorvausvastuussa tällaisesta välillisenä vahinkona pidettävästä vahingosta”. Näyttötaakan jakautumiseen ei ole otettu kantaa.

¹¹⁶ Mononen 2004, s. 1390.

¹¹⁷ HE 93/1986 vp, s. 81.

¹¹⁸ Taxell 1993, s. 76, Sandvik 2014, s. 653. Taxell on kuitenkin korostanut myös tapauskohtaisesti harkittavan ja suhteellisen vapaan todistusharkinnan merkitystä, ks. Taxell 1991, s. 120–121.

¹¹⁹ Hemmo 2003, s. 236.

Toisena esimerkkinä voidaan mainita ratkaisu KKO 1994:98, jossa oli kyse kalanviljelylaitoksen hankkimien verkkoaltaiden saumoissa olevasta valmistusvirheestä. Saumoissa olleet reiät olivat aiheuttaneet kalanviljelylaitokselle tuotannon vähentymistä, kun kaloja oli päässyt karkaamaan. Tällä tavoin kalanviljelylaitokselle oli aiheutunut välillistä vahinkoa. Ratkaisunsa perusteluissa korkein oikeus totesi vain, että ”laitoksella oli oikeus vahingonkorvaukseen myyjältä, kun virhe oli johtunut myyjän verkkoaltaiden valmistuksessa käyttämän valmistajan huolimattomuudesta ja siten huolimattomuudesta myyjän puolella”.

Kummassakin ratkaisussa on siis ainoastaan todettu tuottamuksen olemassaolo tai sen puuttuminen perustelematta asiaa sen tarkemmin. Sopimusoikeudellisessa käytännössä on yleistä todeta ratkaisun perusteluissa, että tuottamus on jäänyt näyttämättä tai että velallinen on näyttänyt menettelleensä huolellisesti. Myös Hemmo on kiinnittänyt huomiota siihen, että edellä selostetut ratkaisut poikkeavat tällaisesta muutoin yleisestä perustelutavasta.¹²⁰

3.4.2 Ekskulpaatiovastuusta vapautuminen

Velallisen näyttövelvollisuuden sisältö voidaan ekskulpaatiovastuussa esittää kahdella tavalla. Velalliselta voidaan ensinnäkin vaatia näyttöä siitä, että hän on menettänyt huolellisesti eli että hänen menettelynsä on ollut tuottamuksetonta. Toisaalta asia voidaan esittää niin, että velallisen tulee näyttää vahingon johtuneen sellaisesta seikasta, josta velallinen ei ole vastuussa.¹²¹ Näiden kahden määrittelytavan erottelu ei kuitenkaan Hemmon mukaan johdu siitä, että olisi tarkoitettu kehittää kaksi sisällöltään erilaista vastuuperustetta. Näin on siitäkin huolimatta, että jälkimmäinen määrittelytapa tarkoittaa hieman laajempaa näyttövelvollisuutta kuin ensimmäinen. Pelkkä oman menettelyn huolellisuuden osoittaminen ei nimittäin välttämättä vaadi vahingon syyn selvittämistä.¹²²

Hemmon mukaan näiden kahden määrittelytavan ero on kuitenkin pieni, koska velallinen harvoin pystyy osoittamaan oman toimintansa olleen huolellista ja tuottamuksetonta ilman, että hän vetoaa johonkin hänestä riippumattomaan ulkopuoliseen seikkaan, joka on

¹²⁰ Hemmo 2003, s. 235–236.

¹²¹ Hemmo 1994, s. 11.

¹²² Hemmo 1994, s. 11.

aiheuttanut sopimusrikkomuksen.¹²³ Varsin harvoin voisi syntyä tilanne, jossa velallinen menettelisi koko ajan huolellisesti sopimusvelvoitteensa täyttämiseksi, eikä joutuisi ulkoisten esteiden häiritsemäksi, muttei silti kykenisi sopimuksenmukaiseen suoritukseen. Tämä saa itse asiassa aikaan sen, että tämä velallisen vastuupiiriin perustuva määritelmä saa ekskulpaatiovastuuta sovellettaessa korostuneemman merkityksen ja ekskulpaatiovastuu alkaa lähentyä kontrollivastuuta. Vastuupiirijattelun merkitykseen ekskulpaatiovastuun soveltamisessa palataan tarkemmin jäljempänä jaksossa 4.5.

Havainnollistavana esimerkkinä vastuupiirijattelun soveltamisesta ekskulpaatiovastuussa voidaan mainita ratkaisu KKO 2001:1. Tapauksessa A oli asioinut liikekeskuksessa, jolloin erään liikekeskuksessa sijaitsevan ravintolan seinärakenteeseen kuulunut lasiruutu oli särkynyt ja pudonnut palasina A:n päälle. Korkein oikeus totesi ratkaisun perusteluissa, että lasiruudun putoamiselle ja rikkoutumiselle ”ei ole selvitetty olleen mitään kyseisestä rakenteesta ja sen turvallisuudesta vastanneesta yhtiöstä riippumatonta ulkopuolista syytä. Kun rikkoutumisen syy on jäänyt epäselväksi, yhtiö ei ole näyttänyt, että lasin rikkoutuminen olisi aiheutunut sellaisesta seikasta, josta se ei ollut velvollinen huolehtimaan. Yhtiö on sen vuoksi velvollinen korvaamaan A:lle lasin putoamisesta mahdollisesti aiheutuneet vahingot”.

Ekskulpaatiovastuuta on perinteisesti sovellettu erityisesti silloin, kun sopimusosapuoli pitää hallussaan toisen osapuolen omaisuutta. Tällaisessa soveltamistilanteessa velallisen tulee vastuusta vapautuakseen osoittaa ensinnäkin se, että vahinko on johtunut hänen vastuupiirinsä ulkopuolella olevasta seikasta. Lisäksi hänen tulee osoittaa joko ryhtyneensä riittäviin toimenpiteisiin vahingon ehkäisemiseksi tai ettei hänen vastuullaan ole ollenkaan ollut tällaisiin toimenpiteisiin ryhtyminen.¹²⁴ Esimerkkinä voidaan mainita ratkaisu KKO 1997:9, jossa A oli vienyt ajoneuvonsa korjattavaksi kaupungin ammattioppilaitoksen yhteydessä toimivalle korjaamolle, josta se oli varastettu. Korjaamolle oli aiemminkin tunkeuduttu useita kertoja. Ratkaisussa oli kysymys siitä, oliko kaupunki noudattanut riittävää huolellisuutta ajoneuvon säilyttämisessä. Korkeimman oikeuden mukaan erityisesti oli arvioitava sitä, oliko kaupunki aiempien anastustapausten jälkeen riittävästi tehostanut toimiaan korjaamohallissa olevien ajoneuvojen säilyttämisen turvaamiseksi. Kaupungin todettiin aiempien tapausten jälkeen laatineen korjaamohallin ovien ja ikku-

¹²³ Hemmo 1994, s. 11.

¹²⁴ Hemmo 2003, s. 237.

noiden kiinniolon tarkistamisesta kirjalliset ohjeet, joiden noudattamista erityisesti painotettiin lukuvuoden alussa. Ikkunat ja ovet oli todisteellisesti tarkistettu tapahtumapäivänä tuntien loppumisen jälkeen. Korjaamohalliin oli myös asennettu hälytyslaitteisto edeltävänä kesänä, eikä KKO:n mukaan tapauksessa oltu esitetty riittävää selvitystä, että laitteiston toiminnassa olisi vikaa, josta kaupunki olisi ollut tietoinen. Koska hälytyslaitteisto oli viimeisenä poistuneen lehtorin mukaan jätetty päälle normaalisti, oli jäänyt näytämättä syy siihen, miksei hälytyslaitteisto ollut toiminut. Korjaamohalliin oli tunkeuduttu kapeahkosta ikkunasta, josta ei sen avautumista rajoittavan mekanismin vuoksi pitäisi mahtua kiipeämään sisään. Ikkunan mekanismia oli kuitenkin ilmeisesti käsitelty niin, että ikkuna on näyttänyt suljetulta, mutta se on saatu avattua ulkopuolelta niin auki, että ikkunasta mahtuu sisään. KKO lausui perusteluissaan, että koska korjaamohalliin ei aiemmin oltu tunkeuduttu vastaavalla tavalla, kaupungilla ei ollut erityistä aihetta varautua tällaisen tunkeutumisen mahdollisuuteen esimerkiksi edellyttämällä jokaisen ikkunan mekanismin yksityiskohtaista tarkistamista päivittäin. Näin ollen KKO katsoi kaupungin noudattaneen sellaista huolellisuutta, joka siltä olosuhteet huomioon ottaen on voitu kohdella edellyttää. Ratkaisu havainnollistaa hyvin sitä, että velallisen tulee ekskulpaatiovastuun välttääkseen osoittaa ryhtyneensä riittäviin toimenpiteisiin vahingon torjumiseksi.

Tuottamuksesta ei voi yleensä vapautua maksukyvyttömyyden vuoksi. Eri asemassa on kuitenkin sellainen tilanne, jossa velallinen ei sinänsä ole maksukyvytön, vaan hänellä olisi kyllä varoja suorituksen tekemiseen, mutta hän on estynyt käyttämästä niitä esimerkiksi pankkitoiminnassa esiintyvän lakon vuoksi. Tällainen tilanne on vastuusta vapauttava *force majeure* -luonteinen seikka, ellei velallisen olisi tullut huomioida lakkoa etukäteen esimerkiksi siksi, että siitä on tiedotettu jo aiemmin.¹²⁵

Exskulpaatiovastuussa sovelletaan laajaa vastuuta apuna käytetyistä täytäntöönpanoapulaisista. Toisin kuin sopimuksenulkoisessa vastuussa, tämä vastuu käsittää työntekijän ja työntekijään rinnastettavan itsenäisen yrittäjän lisäksi myös apuna käytetyn itsenäisen yrityksen aiheuttamat vahingot riippumatta yrityksen koosta ja toimeksiantosuhteen sisällöstä. Jotta velallinen voisi vapautua vastuusta, hänen on kyettävä esittämään ekskulpaationäyttö sekä itsensä että vahingon aiheuttaneen täytäntöönpanoapulaisen osalta.¹²⁶ Tämä mukaillee sopimusoikeudessa yleisesti vallitsevaa periaatetta, jonka mukaan toisen

¹²⁵ Hemmo 2003, s. 238–239.

¹²⁶ Hemmo 2003, s. 239.

henkilön käyttäminen kokonaan tai osaksi oman suorituksensa täyttämisen apuna, ei voi muuttaa sopimuksen edellyttämän suorituksen sisältöä. Yleinen lähtökohta onkin, ettei omaa vastuutaan voi vähentää sillä, että siirtää suorittamisen jonkun toisen tehtäväksi. Jos näin olisi, sopimuksen osapuolen pitäisi tyytyä muuhun kuin sopimuskumppaniinsa vedotessaan sopimuksen mukaisiin oikeuksiinsa. Tämä ei ole mahdollista, ellei hänen ja hänen sopimuskumppaninsa käyttämän itsenäisen avustajan välillä ole myös sopimusta.¹²⁷

3.5 Kontrollivastuu

3.5.1 Kontrollivastuu viivästystilanteissa

3.5.1.1 Viivästysvastuun sisältö

Kontrollivastuu sai ensimmäisen ilmaisunsa Suomen lainsäädännössä sen jälkeen, kun kauppalaan mukainen korvausvastuu välittömistä vahingoista päätettiin perustaa kontrollivastuulle.¹²⁸ Vastuuperusteen säätämällä pyrittiin aikoinaan kehittämään korvausvastuuta objektiivisen vastuun suuntaan.¹²⁹ Kontrollivastuun onkin katsottu olevan ekskulpatiovastuuta ankarampaa. Vastuuperusteiden ankaruutta arvioitaessa se on sijoitettu perinteisesti ekskulpatiovastuun ja ankaran vastuun välimaastoon.¹³⁰ Ekskulpatiovastuussa velallisen on vastuun välttääkseen näytettävä toimineensa huolellisesti. Kontrollivastuussa vastuusta vapautuminen puolestaan edellyttää ulkoista suoritusestettä, eikä velallisen tuottamuksella näin ollen ole merkitystä. Käytännössä näiden kahden vastuuperusteen soveltaminen johtaa kuitenkin erilaisiin lopputuloksiin ainoastaan melko harvoin.¹³¹

Kauppalaissa kontrollivastuun perusteella korvataan myyjän viivästyksestä (KL 27 §) ja tavarahan virheestä (KL 40 §) aiheutuneet välittömät vahingot. Kauppalaan säätämisen jälkeen kontrollivastuu on omaksuttu vastuuperusteeksi myös muualla lainsäädännössä, kuten kuluttajansuojalaissa ja asuntokauppalaissa.

¹²⁷ *Ramberg – Routamo* 1997, s. 213. Kirjoittajat ovat maininneet poikkeuksena tästä yleisestä periaatteesta kaksi oikeustapausta. Ensimmäinen on Ruotsin korkeimman oikeuden ratkaisu NJA 1942 s. 684, jossa päätettiin siihen, ettei ahtaajayhtiö ollut vahingonkorvausvastuussa kaupungilta vuokratun satamanosturin aiheuttamasta vahingosta. Toinen mainittu esimerkki on KKO 1988:35, jossa vaarallisen räjäytystyömaan toimeksiantajan ei katsottu olevan vastuussa omakotitalon työmaan naapurille aiheutuneesta vahingosta, kun työn oli suorittanut ammattimainen alan yrittäjä.

¹²⁸ *Hemmo* 2003, s. 227.

¹²⁹ *Mononen* 2004, s. 1391.

¹³⁰ Ks. esim. *Hemmo* 1998, s. 42 esitetty kaavio eri vastuuperusteista.

¹³¹ *Hemmo* 2008, s. 462–463.

Kauppalain 27 §:n mukaan ostajalla on oikeus korvaukseen vahingosta, jonka hän kärsii myyjän viivästyksen vuoksi, jollei myyjä osoita, että viivästys johtuu hänen vaikutusmahdollisuksiensa ulkopuolella olevasta esteestä, jota hänen ei kohtuudella voida edellyttää ottaneen huomioon kaupantekohetkellä ja jonka seurauksia hän ei myöskään kohtuudella olisi voinut välttää eikä voittaa. Suorituksen viivästyminen aiheuttaa siis vahingonkorvausvastuun, jonka välttämiseksi vaaditaan tietynlaisia vastuusta vapauttavia olosuhteita. Todistustaakka tällaisista olosuhteista on myyjällä. Vastuusta vapautumiseksi ei siis riitä se, että myyjä osoittaa menetelleensä huolellisesti, eikä hänen puolellaan ole virhettä tai laiminlyöntiä.¹³² Kontrollivastuun tunnuspiirre onkin vaatimus ulkopuolisesta suoritusesteestä.

Säännöksen toisessa momentissa säädetään puolestaan, että jos viivästys johtuu henkilöstä, jota myyjä on käyttänyt apunaan sopimuksen tai sen osan täyttämiseksi, myyjä vapautuu vahingonkorvausvelvollisuudesta vain, mikäli myös mainittu henkilö olisi 1 momentin mukaan vapaa vastuusta. Sama on voimassa, jos viivästys johtuu myyjän tavaran-toimittajasta tai muusta aiemmasta myyntiportaasta. Näin ollen tällaisissa tilanteissa myyjä voi vapautua vastuusta vain, jos vastuusta vapauttava peruste on käsillä sekä hänen itsensä että kysymyksessä olevan kolmannen henkilön kohdalla. Kolmannen henkilön sopimusrikkomuksen on siis saatava aikaan tilanne, joka vapauttaa myyjän vahingonkorvausvastuusta, ja myös tämän kolmannen henkilön sopimusrikkomuksen on johdettava säännöksessä kuvatusta esteestä.¹³³

Kauppalain 27.2 § estää sen, että myyjä voisi vapautua vahingonkorvausvastuusta käyttämällä ulkopuolisia apunaan sopimuksen tai sen osan täyttämiseksi ja vetoamalla siihen, että näiden täytäntöönpanoapulaisten toiminta on hänen vaikutusmahdollisuksiensa ulkopuolella. Säännöksen piiriin kuuluvat esimerkiksi tavarantoimittajat, alihankkijat ja kuljetusyrietykset. Kuten ekskulpatiovastuussakin, myyjällä on kontrollivastuuta sovellettaessa samanlainen vastuu käyttämiensä apulaisten toiminnasta kuin jos hänen oma yrityksensä olisi suorittanut kyseiset tehtävät. Myyjä ottaa siis käyttämiensä ulkopuolisten osalta kantaakseen samanlaiset riskit, jotka hän kantaa myös omasta toiminnastaan.¹³⁴

¹³² Ramberg – Routamo 1997, s. 212.

¹³³ Koskelo – Sevón – Wilhelmsson 2006, s. 83–84.

¹³⁴ Koskelo – Sevón – Wilhelmsson 2006, s. 84.

Käytännössä melko tavalliset alihankkijoiden tai muiden täytäntöönpanoapulaisten lainlyönnit eivät siis yleensä vapauta myyjää vastuusta ja hän vastaa tällä tavoin myös sivullisten kanssa tekemiensä sopimusten toimivuudesta.¹³⁵

Säännöksen 3 momentti rajoittaa kontrollivastuun koskemaan ainoastaan välittömiä vahinkoja. 4 momentin mukaan puolestaan ostajalla on aina oikeus korvaukseen, jos viivästyminen tai vahinko johtuu huolimattomuudesta myyjän puolella. 4 momentin ilmaus on melko epäselvä, koska ostajallahan on aina oikeus korvaukseen, jollei myyjä osoita vapauttavaa estettä. KL 27 § 4 mom. tarkoittaakin, että ostajalla on huolimattomuustilanteissa oikeus saada korvausta myös välillisistä vahingoista.¹³⁶ Välilliset vahingot tulevatkin siis korvattavaksi ainoastaan tuottamusvastuun perusteella, kuten edellä eskulpaatiovastuuta käsiteltäessä kävi ilmi. Näin on siksi, että välilliset vahingot ovat enemmän olosuhdesidonnaisia kuin välittömät vahingot ja velallisen vaikeammin arvioitavissa, joten niiden korvaamista velallisen kannalta erittäin ankarana kontrollivastuun perusteella ei ole pidetty perusteltuna.¹³⁷

Kontrollivastuun mukaiset vapautumisperusteet voidaan jakaa neljään edellytykseen, joiden kaikkien on täytyttävä, jotta velallinen voisi vapautua vastuusta. Sopimusrikkomuksen on ensinnäkin johduttava esteestä, esteen on toiseksi oltava velallisen vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella, kolmanneksi velalliselta ei voida kohtuudella edellyttää, että hän olisi ottanut esteen huomioon sopimuksentekohetkellä ja neljänneksi hän ei voi kohtuudella voittaa eikä välttää esteen seurauksia.¹³⁸ Näistä edellytyksistä on erityisesti ruotsalaisessa kirjallisuudessa käytetty myös nimityksiä estetunnusmerkistö (*hinderrekvisitet*), kontrollinulkoisen tai kontrollitunnusmerkistö (*utom kontroll- / kontrollrekvisitet*), ennakoimattomuustunnusmerkistö (*oförutsebarhetsrekvisitet*) sekä toimintatunnusmerkistö (*aktivitetsrekvisitet*).¹³⁹ Seuraavaksi käydään vapautumisperusteet hieman tarkemmin läpi. Kontrollivastuun ollessa yksi keskeisimmistä sopimusvastuun perusteista, vastuuperusteen ja siihen liittyvien vapautumisperusteiden yksityiskohtainen ymmärtäminen on tarpeen eri vastuuperusteiden systematisoinnin ja keskinäisen vertailun kannalta.

¹³⁵ Hemmo 2003, s. 231.

¹³⁶ Ramberg – Routamo 1997, s. 214.

¹³⁷ Hemmo 2003, s. 228.

¹³⁸ Hemmo 2003, s. 229.

¹³⁹ Ramberg – Hellner 1989, s. 141, Ramberg 1995, s. 345. Ks. myös Herre 1996, s. 55.

3.5.1.2 Vastuusta vapautuminen

Velallisen on ensinnäkin kontrollivastuusta vapautuakseen kyettävä näyttämään, että KL 27 §:ssä tarkoitettu este on ollut käsillä. Ei riitä, että hänen suorituksensa on pelkästään vaikeutunut, vaan sen on nimenomaisesti oltava estynyt. Lain esitöissä todetaan nimenomaisesti, ettei riitä, että sopimuksen täyttäminen on tullut arvioitua vaikeammaksi tai vaatii arvioitua enemmän kustannuksia.¹⁴⁰ Suoritusesteen on myös ilmentävä ennen suoritusvelvollisuuden sopimuksen mukaista täyttämisaikajankoa. Esteeseen ei siis ole mahdollista vedota enää viivästyksen alettua. Tätä kutsutaan perpetuatio obligationis -periaatteeksi.¹⁴¹

Jos esteen katsotaan olevan käsillä, on keskeistä, että se tulee myyjän vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolelta. Myyjälle pyritään hahmottamaan tietty kontrollipiiri, jonka ulkopuolelta esteen on tultava. Kysymyksessä ei siis toisin sanoen voi olla mikään sisäinen syy esteen aiheutumiseksi. Sisäisenä syynä voitaisiin pitää esimerkiksi velallisen työntekijän tekemää virhettä tai velallisen tuotantolaitteiden häiriötä. Tyypiesimerkkinä ulkoisesta esteestä on puolestaan perinteisesti pidetty luonnonkatastrofia.¹⁴² Esteen ulkoisuuden vaatimuksen voidaan katsoa rajoittavan merkittävästi niiden tekijöiden joukkoa, joihin myyjä voi vedota vastuusta vapautuakseen.¹⁴³

Lain esitöissä mainitaan esimerkkeinä vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella olevista esteistä luonnonkatastrofin lisäksi muun muassa sota, tuonti- tai vientikielto sekä yleisen liikenteen tai energiahuollon keskeytys. Nämä mainitaan yleensä esimerkkeinä myös force majeure -tilanteissa, joita käsiteltiin aiemmin. Ankaraa vastuuta sovellettaessa kyseessä tulee olla tapahtuman, jonka vaikutukset ovat laaja-alaisia ja syvälleikäisiä.¹⁴⁴ Kyseessä tulee siis toisin sanoen olla sellainen seikka, joka voi kohdata ketä hyvänsä ja joka ei ole yksittäisen toimijan kontrolloitavissa, sillä juuri se on ylivoimaisen esteen käsitteen ydinsisältö. Kysymyksen pitää olla ulkonaisesta syystä, jolla on yleinen vaikutus.¹⁴⁵ Kontrollivastuuta koskevassa lakiehdotuksessa todetaan kuitenkin, että kontrollivastuussa esteelle ei aseteta tällaisia vaatimuksia, vaikka annetut esimerkit ovatkin force majeure -tilanteiden kaltaisia. Kontrollivastuussa tarkoitettuna esteen tulee olla tapahtuma,

¹⁴⁰ HE 93/1986 vp, s. 29.

¹⁴¹ Hemmo 2003, s. 230.

¹⁴² Hemmo 2008, s. 458.

¹⁴³ Hemmo 2003, s. 231.

¹⁴⁴ HE 93/1986 vp, s. 29.

¹⁴⁵ Ramberg – Routamo 1997, s. 215–216.

joka *tosiasiassa estää sopimuksen täyttämisen* ja jonka syyt ovat *myyjän kontrollipiirin ulkopuolella*.¹⁴⁶

Olennaista on siis myyjän kontrollipiirin rajojen määrittäminen. Este ei saa olla myyjän omasta kontrollipiiristä. Tämä on huomioitava esimerkiksi arvioitaessa lakon tai muiden työtaistelutoimenpiteiden merkitystä vastuusta vapauttavina seikkoina, sillä ne voivat joskus johtua työnantajan omista olosuhteista riippumatta työmarkkinoilla kulloinkin vallitsevasta tilanteesta. Jotta tällaiset tapahtumat kuuluisivat myyjän kontrollipiirin ulkopuolelle, niiden tulee aiheutua sellaisista olosuhteista, joihin yksittäinen työnantaja ei voi normaaleilla omilla toimenpiteillään vaikuttaa.¹⁴⁷

Myös erilaisissa onnettomuustilanteissa joudutaan tapauskohtaisesti ratkaisemaan, voidaanko tapahtuman katsoa kuuluvan myyjän kontrollipiiriin vai ei. Esimerkiksi tulipalo, joka aiheutuu oikosulusta sähköjärjestelmässä, kuuluu myyjän kontrollipiiriin, eikä hän voi vedota siihen vastuusta vapauttavana seikkana, kun taas pyromaatin aiheuttaman tulipalon ei voida katsoa kuuluvan myyjän kontrollipiiriin.¹⁴⁸ Tosin, jos myyjä tietää esimerkiksi laajan uutisoinnin perusteella, että alueella liikkuu pyromaani, muttei silti ryhdy tarpeellisiin toimenpiteisiin omaisuutensa suojaamiseksi esimerkiksi huolehtimalla asianmukaisten valvontajärjestelmien hankkimisesta, ei myyjä mielestäni voi vedota pyromaatin syyttämään tulipaloon hänen kontrollipiirinsä ulkopuolelta tulevana esteenä. Siksi on mahdotonta laatia kaiken kattavaa esimerkkilistaa vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolelta tulevista esteistä, eikä tapauskohtaisen harkinnan merkitystä voi kyllin korostaa. Myös lain esitöissä todetaan, ettei säännökseen ole tarkoituksenmukaista liittää nimenomaista mainintaa mahdollisista vapautumisperusteista.¹⁴⁹

Mikään myyjän sisäinen este ei siis kelpaa vapautumisperusteeksi. Velallisen tuotannossa esiintyvät tekniset tai vaikkapa jonkin raaka-aineen saantia koskevat häiriöt eivät ole hänen kontrollipiirinsä ulkopuolella. Samaten velallisen työntekijän tekemät virheet kuuluvat luonnollisesti hänen vastattavakseen.¹⁵⁰ Hemmon mukaan kysymys onkin organisaatiovastuusta siinä mielessä, että velallinen vastaa organisaationsa sisällä ilmenevistä

¹⁴⁶ HE 93/1986 vp, s. 29.

¹⁴⁷ Ramberg – Routamo 1997, s. 216.

¹⁴⁸ Ramberg – Routamo 1997, s. 217.

¹⁴⁹ HE 93/1986 vp, s. 29.

¹⁵⁰ Hemmo 2008, s. 458.

esteistä. Kontrollivastuuta säädettäessä onkin ajateltu nimenomaan yritysmuotoista velallista ja esteen ulkoisuuden vaatimuksen arvioinnissa tämä kannattaakin pitää mielessä. Taustalla ovat myös ajatukset tuotantoprosessien toimivuudelle ja niiden kehittämiseksi asetettavista vaatimuksista.¹⁵¹ Sellaiset esteet, jotka johtuvat velallisen omista taloudellisista tai muista resursseista, eivät siis voi olla kontrollivastuussa tarkoitetulla tavalla ulkoisia. Eri asemassa on luonnollisesti tilanne, jossa resurssien hyödyntäminen estyy jostakin ulkoiseksi luokiteltavasta syystä, kuten luonnonkatastrofin aiheuttaman kuljetuksen estymisen vuoksi.¹⁵² Juuri tällaisen organisaatiovastuu-ajatuksen vuoksi oikeuskirjallisuudessa on melko laajasti katsottu kontrollivastuun soveltuvan nimenomaan sellaisiin tilanteisiin, joissa velallisena on yritys. Arvioitaessa mahdollisuutta soveltaa kontrollivastuuta yleisenä periaatteena sopimusvastuussa myös kauppalain soveltamistilanteiden ulkopuolella tällainen mahdollisuus on usein rajoitettu vain yritysmuotoisiin velallisiin. Tähän palataan tarkemmin jäljempänä.

Seuraava edellytys vastuusta vapautumiselle on vaatimus ennalta-arvaamattomuudesta. Myyjä ei voi vapautua vastuusta, jos hänen olisi kohtuudella pitänyt ottaa este huomioon kaupantekohetkellä. Tällaisessa tilanteessa myyjän pitäisi huomioida riski ja etukäteen varautua suoriutumaan velvoitteestaan esteestä huolimatta. Koska usein on vaikeaa tai lähes mahdotonta todistaa, mitä myyjä on kaupantekohetkellä ajatellut, asiaa on arvioitava sillä perusteella, mitä kussakin tapauksessa käsillä olevissa olosuhteissa *olisi pitänyt* ottaa huomioon.¹⁵³ Tältä osin arviointi muistuttaa huolellisen toiminnan vaatimusta ja tuottamusarviointia.¹⁵⁴

Säännöksen sanamuodon mukaan oleellista on nimenomaan se, mitä myyjän olisi pitänyt ottaa huomioon *kaupantekohetkellä*. Ratkaisevana on siis pidettävä sitä, millaiset olosuhteet olivat kaupantekohetkellä, sillä niiden perusteella myyjän on tehtävä arvionsa ja varauduttava mahdolliseen esteeseen esimerkiksi sopimuslausekkein tai erityisin ehdoin. Lähtökohtaisesti merkitystä ei voida antaa sille, mitä myyjä on saanut tietoonsa vasta kaupantekohetken jälkeen, ellei voida katsoa, että hänen olisi pitänyt havaita kyseinen

¹⁵¹ Hemmo 2003, s. 230.

¹⁵² Ramberg – Routamo 1997, s. 217.

¹⁵³ Ramberg – Routamo 1997, s. 217–218. Esimerkkinä tilanteesta, jossa este olisi ollut myyjän ennalta-arvattavissa, kirjoittavat mainitsevat ratkaisun NJA 1934 s. 209, jossa hopeakettujen myyjän olisi tullut tietää, että kyseessä olevan ketun poikaset olivat kaikki kuolleet jo ennen sopimuksen tekemistä.

¹⁵⁴ Hemmo 2003, s. 230 ja s. 233. Sama koskee myös arviointia siitä, olisiko velallinen pystynyt kohtuudella välttämään tai voittamaan esteen seuraukset.

seikka jo aikaisemmin. Kaupantekohetken jälkeen ymmärretty este saattaa kuitenkin vaikuttaa myyjän velvollisuuteen ryhtyä toimiin esteen välttämiseksi tai voittamiseksi.¹⁵⁵

Toisin kuin varsin yleisesti käytetyissä vakiosopimusehdoissa, KL 27 §:ä sovellettaessa on siis periaatteessa mahdollista vedota sellaisiin esteisiin, jotka ovat olleet myyjän tietämättä olemassa jo kaupantekohetkellä. Edellytyksenä on säännöksen sanamuodon mukaisesti, ettei hänen ole kohtuudella pitänyt ottaa tällaisia esteitä huomioon.¹⁵⁶ Esimerkiksi sääolot ja niiden vaihtelu ovat lain esitöiden mukaan sellainen seikka, joka myyjän on otettava huomioon ja johon hänen on varauduttava.¹⁵⁷ On kuitenkin selvää, että sellaisiin täysin poikkeuksellisiin luonnonmullistuksiin, joiden aiemmin kuvatulla tavalla katsotaan olevan myös myyjän kontrollipiirin ulkopuolella, myyjän ei voida edellyttää kohtuudella varautuvan myöskään etukäteen.

Viimeisenä vastuusta vapautumisen edellytyksenä on huomioitava, että kauppalain 27 §:n sanamuodon mukaan myyjän tulee paitsi osoittaa viivästyksen johtuvan hänen vaikutusmahdollisuuksiensa ulkopuolella olevasta esteestä, jota hänen ei kohtuudella voida edellyttää ottaneen huomioon kaupantekohetkellä, myös osoittaa tämän esteen olevan sellainen, jonka seurauksia hän ei olisi kohtuudella voinut välttää eikä voittaa.

Tämä niin kutsuttu toimimisvelvollisuus kohdistuu siis lain sanamuodon mukaan ainoastaan esteen seurauksiin, ei itse esteeseen. Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin katsottu, ettei ole osoitettavissa syytä sille, ettei myyjällä olisi velvollisuutta yrittää myös esteen itsensä torjumista. Lain sanamuotoa tulisikin tulkita siten laajasti, että virheen seurauksiksi katsotaan myös se, että myyjä esteen välttääkseen joutuu alun perin suunnittelemansa suoritustavan sijaan turvautumaan johonkin toiseen mahdolliseen suoritustapaan. Hän voi esimerkiksi valita toisen kuljetusreitit tai kokonaan toisen kuljetustavan taikka hankkia suoritukseen tarvittavat materiaalit muualta.¹⁵⁸ Tällaista tulkintaa puoltavat myös lain esityöt, joissa erikseen korostetaan, että jos sopimuksen täyttäminen myyjän suunnitteleamalla tavalla estyy, hänen on yritettävä täyttää sopimus muulla tavoin. Myyjä on siis velvollinen käyttämään vaihtoehtoista suoritustapaa, mikäli tämä vain on mahdollista.

¹⁵⁵ Ramberg – Routamo 1997, s. 218.

¹⁵⁶ Ramberg – Routamo 1997, s. 218.

¹⁵⁷ HE 93/1986 vp, s. 29.

¹⁵⁸ Ramberg – Routamo 1997, s. 218–219.

Myyjältä kulloinkin vaadittavia toimenpiteitä arvioitaessa on käytettävä tapauskohtaista harkintaa.¹⁵⁹

Kauppalain esikuvana toimineen kansainvälisen kauppalain CISG:n 79 artiklan 1 kohdassa käytetään ilmaisua ”hänen ei kohtuudella voida edellyttää ottaneen estettä huomioon sopimusta tehtäessä eikä välttäneen tai voittaneen *estettä tai sen seurauksia*”.¹⁶⁰ Toimimisvelvollisuus kohdistetaan siis nimenomaisesti sekä esteeseen että sen seurauksiin. Myös tämä tukee KL 27 §:n ilmaisemien seurausten laajaa tulkintaa. Kauppalain esitöissä perustellaan lakitekstiin otetun sanamuodon valintaa sillä, että myyjää kohdanneiden suoritusvaikeuksien ollessa sellaisia, että ne voidaan kohtuudella välttää tai voittaa, voidaan tuskin edes puhua esteestä.¹⁶¹ Lainsäätäjän logiikka on siis ilmeisesti se, että jos este on mahdollista välttää tai voittaa, ei todellista estettä ole edes käsillä. Näin ollen esteen välttämisen tai voittamisen mainitsemista erikseen ei ole pidetty tarpeellisena. Mielestäni CISG 79 artiklan sanamuoto on kuitenkin selkeämpi, koska siitä käy selvemmin ilmi se seikka - jota myös KL 27 §:ssä esitöiden mukaan tarkoitetaan -, että myyjä on aina mahdollisuuksien mukaan velvollinen valitsemaan toisen suoritustavan uhkaavan esteen välttämiseksi. Tämä on selvästi itse esteen välttämistä tai voittamista, vaikka este vaihtoehtoisten suoritustapojen ansiosta jäisikin vain uhkan tasolle.

Kuten todettu, kussakin tapauksessa myyjältä edellytettävät toimenpiteet on harkittava tapauskohtaisesti kulloinkin käsillä olevien olosuhteiden mukaan. Jos esteen tai sen seurausten välttäminen tai voittaminen on käytännössä täysin mahdotonta, myyjää ei voida vaatia täyttämään sopimusta. Näin ollen on ilmeistä, että silloin kun on täysin selvää, ettei estettä ole mahdollista välttää tai voittaa, toimimisvelvollisuuden katsotaan tulleen täyteen. Harkinnan tulee olla objektiivista eli on pohdittava, mitä yleisesti olisi ollut mahdollista tehdä vastaavanlaisessa tilanteessa. Huomiota ei siis tule kiinnittää ainoastaan yksittäisen myyjän subjektiivisiin olosuhteisiin ja hänen mahdollisuuksiinsa.¹⁶²

¹⁵⁹ HE 93/1986 vp, s. 29–30.

¹⁶⁰ SopS 50/1988.

¹⁶¹ HE 93/1986 vp, s. 29.

¹⁶² Ramberg – Routamo 1997, s. 219.

3.5.2 Kontrollivastuu tavaran virheen johdosta

3.5.2.1 Virhesäännöksen sisältö

Kontrollivastuun perusteella korvataan kauppalaisissa myyjän viivästyksen lisäksi myös tavaran virheestä aiheutuneet välittömät vahingot. Kauppalain 40 §:n mukaan ostajalla on oikeus korvaukseen vahingosta, jonka hän kärsii tavaran virheen vuoksi, jollei myyjä osoita, että virheettömän tavaran luovuttamiselle on ollut 27 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitettu este. Säännöksen 3 momentissa todetaan, että ostajalla on kuitenkin aina oikeus korvaukseen, jos virhe tai vahinko johtuu huolimattomuudesta myyjän puolella tai jos tavara kaupantekohetkellä poikkesi siitä, mihin myyjä on erityisesti sitoutunut.¹⁶³

KL 40 § sisältää siis nimenomaisen viittauksen myyjän viivästystä koskevaan 27 §:än ja siinä esitettyihin vapautumisperusteisiin. Näin ollen kauppalain mukaiset vahingonkorvaussäännökset ovat sanamuodoltaan samansisältöiset sekä viivästys- että virhetilanteissa ja tältä osin voidaankin viitata edellä sanottuun. Koska vastuuperusteen soveltaminen käytännössä eroaa kuitenkin viivästys- ja virhetilanteissa ja kontrollivastuu soveltuu niihin usein hiukan eri tavalla, on vastuuta virhetilanteissa syytä käsitellä lyhyesti myös erikseen.

On keskeistä huomata, että KL 40 § tulee tavallisesti sovellettavaksi ainoastaan, kun jo luovutettu tavara osoittautuu virheelliseksi, sillä jos myyjä myöhäisessä vaiheessa ennen luovutusta havaitsee tavaran olevan virheellinen, johtaa tämä usein tavaran luovutuksen viivästyminen. Tällöin sovellettavaksi tulee myyjän viivästystä koskeva KL 27 §. Muutoinkin vastuun sisältö muodostuu tavaran virhetilanteissa hieman erilaiseksi kuin viivästystilanteissa, sillä vapautumisperusteilla on virhetilanteissa melko rajoitettu merkitys. Ainoastaan harvoin voi nimittäin olla kuviteltavissa tilanne, jossa se, ettei myyjä ole luovuttanut virheetöntä tavaraa johtuisi esteestä, joka on sekä myyjän että tämän mahdollisesti käyttämien tavarantoimittajien ja aikaisempien myyntiportaiden kontrollipiirin ulkopuolella.¹⁶⁴

Myyjän on siis kyettävä osoittamaan, että virhe on seuraus esteestä. Ei kuitenkaan riitä, että hän pelkästään osoittaa virheen aiheutuneen hänen vaikutusmahdollisuuksiensa ulkopuolella olevasta seikasta, vaan virheettömän tavaran luovuttamiselle on oltava este.

¹⁶³ Ks. KL 40.3 §:n osalta jakso 3.4.1.

¹⁶⁴ Koskelo – Sevón – Wilhelmsson 2006, s. 136.

Jos suoritus olisi ollut mahdollista tehdä toisella, virheettömällä tavaralla, ei myyjä voi vapautua korvausvastuusta.¹⁶⁵

Huomionarvoista on myös, että virheeseen sinänsä ei voi vedota korvausvastuusta vapautukseen, jos myyjällä olisi ollut mahdollisuus suorituksen tekemiseen myös toisella, virheettömällä tavalla. Tähän ei vaikuta myöskään se, ettei myyjä virheen laadun vuoksi olisi voinut havaita sitä ennen tavarantoimitusta. Itse asiassa KL 40 § tulee sovellettavaksi lähinnä juuri piilevien virheiden yhteydessä. Jos kysymyksessä on salainen virhe, joka johtuu myyjän vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella olevasta seikasta, myyjä vapautuu korvausvastuusta ainoastaan, ellei ole olemassa virheetöntä tavaraa, jolla myyjä voisi täyttää velvollisuutensa.¹⁶⁶ Herre ilmaisee tämän niin, että virheen syyn täytyy ensinnäkin olla peräisin myyjän kontrollipiirin ulkopuolelta ja vielä lisäksi synnyttää *todellinen este* virheettömän tavarantoimitukselle.¹⁶⁷ Näin ollen, jos kaupan kohteena on irtain esine, myyjä voi välttää vahingonkorvausvastuun vain todella poikkeuksellisissa tilanteissa.¹⁶⁸

3.5.2.2 Kaupankäynnin kohteen merkitys virhevastuussa

Tavarantoimituksen yhteydessä kaupankäynnin kohteena olevan tavarantoimituksen ominaisuuksien merkitys korostuu vahingonkorvausvastuun ankaruutta arvioitaessa. Teollisesti valmistettujen tavarantoimitusten virheet ovat useimmiten sellaisia, että KL 27 §:n mukaiset vapautumisperusteet voivat olla niiden kohdalla käsillä vain erittäin poikkeuksellisesti. Jos virhe johtuu tällaisen tavarantoimituksen tuotantoprosessista – esimerkiksi tekninen virhe, materiaalivirhe, rakenne- tai suunnitteluvirhe –, myyjä on vahingonkorvausvelvollinen käytännössä aina. Näin on riippumatta siitä, koskeeko virhe vain yksittäistä tuotetta vai koko valmistuserää ja onko virhe peräisin myyjän omasta tuotannosta vai hänen tavarantoimittajansa tai jonkin aikaisemman myyntiportaalin tuotantoprosessista.¹⁶⁹ Vaikka tuotetta kohtaisi jokin sinänsä myyjän kontrollipiirin ulkopuolinen este, teollisesti valmistetussa tuotteessa olevan virheen myyjän voidaan ajatella useimmissa tapauksissa kykenevän vähintäänkin ”koh-tuudella voittamaan” luovuttamalla tai valmistamalla ostajalle toisen, virheettömän tavarantoimituksen.

¹⁶⁵ Ramberg – Routamo 1997, s. 286.

¹⁶⁶ Ramberg – Routamo 1997, s. 286.

¹⁶⁷ Herre 1996, s. 71.

¹⁶⁸ Ramberg – Routamo 1997, s. 286.

¹⁶⁹ Koskelo – Sevón – Wilhelmsson 2007, s. 136–137.

Samaten tilauskaupassa, jos virhe aiheutuu tuotteen valmistamisen yhteydessä, myyjän vastuusta vapautuminen ei ole kovin yleistä. Tuotteen valmistamisen katsotaan olevan myyjän kontrollipiirissä. Poikkeuksena voisi olla tilanne, jossa virhe johtuu sellaisista osista tai raaka-aineista, joita on ostajan määräyksestä käytetty valmistamiseen tai jotka ostaja on itse hankkinut. Tosin tällöinkin myyjän voi olla vaikeaa osoittaa, ettei virhettä havaittu ennen luovuttamista ostajalle.¹⁷⁰

Hieman toisenlaisessa asemassa vahingonkorvausvastuusta vapautumisen kannalta ovat erilaiset erityisesineet, kuten kotieläin, taideteos tai jokin käytetty tavara. Jos kaupan kohteena on jokin tietty esine, joka oli olemassa kaupantekohetkellä ja jota ei sen ominaisuudet ja sopijapuolten tarkoitus huomioon ottaen voida korvata muulla esineellä, voi hieman helpommin tulla eteen tilanteita, joissa myyjä vapautuu korvausvastuustaan virheen perusteella. Tällöin nimittäin ei ole olemassa virheetöntä tavaraa, jolla virheellinen esine voitaisiin korvata. Näin ollen virheettömän tavaran luovuttamiselle on olemassa KL 27 §:ssä tarkoitettu este. Sama koskee tilanteita, joissa kaupan kohteena on tietty yksilöity tavaraerä, jos koko erä osoittautuu virheelliseksi. Ratkaisevaa näissäkin tilanteissa on se, johtuuko virhe myyjän kontrollipiirin ulkopuolelle kuuluvasta seikasta.¹⁷¹ Jos tavarassa on salainen virhe, jota myyjän ei ole mahdollista havaita, eikä hän myöskään ole antanut ostajalle takuuta sellaisen virheen varalta, voi myyjä vapautua korvausvastuusta. Ramberg – Routamo käyttävät esimerkkinä eläimen myymistä siitostarkoitukseen, johon se myöhemmin osoittautuu kykenemättömäksi.¹⁷²

Käytettyjen tavaroiden kaupassa käytetään usein ”sellaisena kuin se on”-ehtoa, jolloin tavara myydään siinä kunnossa kuin se on, eikä piileviin vikoihin välttämättä voida edes vedota virheenä. Käytettyjen tavaroiden kaupassa ostajan on otettava huomioon se seikka, että kyseessä on nimenomaan käytetty tavara, johon on saattanut tulla virheitä käyttöaikana.¹⁷³ Käytetty tavara ostetaan yleensä myös uutta tavaraa halvemmalla hinnalla, jolloin ostajan pitäisi ymmärtää ottavansa kantaakseen tietyn riskin tavaran kunnosta, eikä hän voi olettaa saavansa täysin uudenveroista tavaraa. Näin ollen käytettyjen tavaroiden kaupassa myyjän vahingonkorvausvastuu voi joissakin tapauksissa muodostua lievemmäksi.

¹⁷⁰ Ramberg – Routamo 1997, s. 288.

¹⁷¹ Koskelo – Sevón – Wilhelmsson 2007, s. 137–138.

¹⁷² Ramberg – Routamo 1997, s. 288.

¹⁷³ Ramberg – Routamo 1997, s. 289.

Esimerkki tämänkaltaisesta tapauksesta, jossa oli kyse käytetyn tavaran kaupasta ja myyjä vapautui kontrollivastuusta, on Turun hovioikeuden parin vuoden takainen ratkaisu 30.4.2015 S 14/588. Tapauksessa B oli ostanut käytetyn nosturin sellaisena kuin se on -ehdolla ja myynyt sen sitten samalla ehdolla eteenpäin A:lle. A:n asennettua myöhemmin nosturin kuorma-autoon nosturi oli kuitenkin osoittautunut toimimattomaksi. Virhe oli sellainen, että sitä ei olisi voinut huolellisellakaan tarkastelulla havaita ilman nosturin asentamista kuorma-autoon ennen sen myyntiä. Hovioikeus arvioi, että nosturin asentaminen kuorma-autoon ja taas siitä irrottaminen myyntiä varten olisi kuitenkin vienyt aikaa ja aiheuttanut merkittäviä kustannuksia ja siten myös nostanut nosturin myyntihintaa. Näin ollen nosturin keskeisiä käyttökuntoon vaikuttaneita virheitä oli pidettävä hallituksen esityksessään mainittuna piilevänä toiminnallisena vikana. HO katsoi, että kysymyksessä oleva nosturin virhe on aiheutunut kauppalain 27 §:n 1 momentissa tarkoitettulla tavalla myyjän vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella olevasta esteestä, eikä ostajalla näin ollen ollut oikeutta KL 40 §:n mukaiseen vahingonkorvaukseen. B velvoitettiin kuitenkin suorittamaan A:lle hinnanalennusta. Korkein oikeus ei myöntänyt asiassa valituslupaa.

Myös luonnontuotteiden kohdalla voi toisinaan olla aihetta vapauttaa myyjä vahingonkorvausvastuusta, jos tuotteiden laatu riippuu ulkoisten olosuhteiden vaikutuksesta. Esimerkiksi jos kaupankäynnin kohteena on viljasato, joka odottamattoman tulvavahingon vuoksi onkin sovittua heikkolaatuisempi, voi virheettömän tavaran luovutukselle olla laissa tarkoitettu este.¹⁷⁴ Tosin, jos luonnontuotteita kasvatetaan esimerkiksi kasvihuoneessa, voitaisiin ajatella, että myyjällä on paremmat mahdollisuudet ja samalla myös velvollisuus pyrkiä torjumaan erilaisia vahinkoja ja suojaamaan satoa, jolloin vahingon voitaisiin harvemmin katsoa tulevan myyjän kontrollipiirin ulkopuolelta. Vaikka yllättävät sääolosuhteet ovat perinteinen esimerkki kontrollivastuun mukaisesta vapautumisperusteesta, Sandvik kiinnittää huomiota siihen, että tällaiset olosuhteet ovat tyypillisesti hyvin äärimmäisiä ja kohtaavat kaupankäynnin kohteen sellaisella voimalla, että ainakaan piilevästä virheestä ei niiden yhteydessä useinkaan voi olla kyse. Tämän vuoksi tällaiset tilanteet tulevatkin virheen sijaan arvioitaviksi todennäköisesti joko viivästyksenä tai esimerkiksi kysymyksenä siitä, pitääkö ostajan halvempaan hintaan vastaanottaa tavara, vaikka molemmat osapuolet tietävät, että se on sovittua huonolaatuisempi.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Koskelo – Sevón – Wilhelmsson 2007, s. 137.

¹⁷⁵ Sandvik 2004, s. 232.

Tarkasteltaessa sopimusoikeudellista vahingonkorvausvastuuta koskevaa oikeuskäytäntöä voidaan havaita, että kontrollivastuusäännös ei ainakaan suoraan tule kovinkaan usein sovellettavaksi tavaran virhetilanteissa. On tärkeää tiedostaa, että usein tavaran virheellisyys *johtaa luovutuksen viivästy miseen* ja tilannetta arvioidaan myyjän viivästyistä koskevien säännösten mukaan.¹⁷⁶ Myös Viljanen toteaa sopimusvahingonkorvauksen vastuuperusteita käsittelevässä kirjoituksessaan, että KL 40.1 §:ssä tarkoitettu esteestä aiheutuva laatuvirhe kääntyy useimmiten käytännössä viivästykseksi. Näin ollen kontrollivastuu jää laatuvirheiden osalta vain marginaaliseksi ilmiöksi, sillä jos tavara tuhoutuu tai vahingoittuu ennen luovuttamista, sitä ei useimmiten myöskään luovuteta.¹⁷⁷ Kontrollivastuusäännös tuleekin sovellettavaksi lähinnä *piilevien virheiden* yhteydessä. Miksi kukaan tahallaan haluaisi luovuttaa virheellisen tavaran? Paitsi jos myyjä jostain syystä tietoisesti haluaisi välttää viivästyssäännösten soveltamisen. Routamo esittää Rambergin ruotsinkielisen teoksen perusteella kirjoittamassaan Kauppalaian kommentaarissa, ettei myyjä edes voi välttää korvausvastuuta, jos hän luovuttaa tavaran tietoisena virheestä. Vahingonkorvausvastuun voi välttää ainoastaan, jos virhe on ensinnäkin aiheutunut myyjän vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella olevasta syystä, ja lisäksi myyjä *virheestä tietämättä* luovuttaa tavaran virheellisenä ostajalle.¹⁷⁸ Samoilla linjoilla on myös Sandvik, joka pitää enemmän tai vähemmän itsestäänselvyytenä sitä, ettei myyjän pitäisi voida välttää vastuuta virheestä, josta hänen voidaan olettaa tienneen, mutta josta hän ei ole kertonut ostajalle.¹⁷⁹ Kauppalaian esitöissäänkin käytetyt esimerkit vastuusta vapautumiselle koskevat lähes yksinomaan ”piilevää virhettä”, vaikei soveltumista myös muunlaiseen virheeseen suoraan suljetakaan pois.¹⁸⁰ Piilevän virheen arviointiin myös HO perusti aiemmin mainitun ratkaisunsa (Turun HO 30.4.2015 S 14/588), jossa myyjä vapautettiin vahingonkorvausvastuusta.

Tavaran virheen yhteydessä myyjän vapautuminen vahingonkorvausvastuusta kontrollivastuun perusteella on siis erittäin harvinaista ja vastuuperuste muodostuu todella ankaraksi. Esitetyt esimerkit mahdollisista vapautumistilanteista ovat kaikki melko epätodennäköisiä ja paikoin jopa keinotekoisia ja kaukaakin haettuja. Sopimusrikkomustyypillä

¹⁷⁶ Koskelo – Sevón – Wilhelmsson 2007, s. 136.

¹⁷⁷ Viljanen 2013, s. 415.

¹⁷⁸ Ramberg – Routamo 1997, s. 286–287.

¹⁷⁹ Sandvik 2004, s. 204.

¹⁸⁰ HE 93/1986 vp, s. 32–33. Saxén 1995, s. 71 kuitenkin huomauttaa, että sellainen piilevä virhe, joka on syntynyt myyjän tuotantoprosessissa tai esineen varastoinnin tai käsittelyn yhteydessä, ei tavallisesti ole myyjän kontrollipiirin ulkopuolella, ellei virhe ole syntynyt esimerkiksi tietynlaisten luonnonvoimien seurauksena.

vaikuttaa olevan keskeinen merkitys kontrollivastuun soveltamisessa. Vastuuperuste on todellisuudessa virhetilanteissa huomattavasti ankarampi kuin viivästystilanteissa. Näin ollen kauppalaan sanamuodoltaan samansisältöiset kontrollivastuusäännökset viivästys- ja virhetilanteissa ovat melko harhaanjohtavia, koska todellisuudessa kyse on käytännössä melkein pä kahdesta erilaisesta vastuuperusteesta. Siksi kontrollivastuun soveltuminen ylipäättään virhetilanteiden vastuuperusteeksi onkin kyseenalaistettu. Tähän palataan jäljempänä jaksossa 4.2.

4 Vastuuperusteen valintaan vaikuttavista tekijöistä ja vastuuperusteiden keskinäisestä asemasta

4.1 Vahinkolajin merkitys: jako välittömiin ja välillisiin vahinkoihin

Vahinkojen erottelulla välittömiin ja välillisiin vahinkoihin on oma merkityksensä vastuuperusteen valinnassa. Tämä seuraa jo suoraan kauppalaan säännöksistä. Vaikka vahinkolajien erottelusta on ensimmäisen kerran säädetty vasta kauppalaissa, on välittömän ja välillisen vahingon erottelu tunnettu jo aiemmin. Toisinaan puhutaan myös suorasta ja epäsuorasta vahingosta. Erottelun taustalla on ajatus, että sopimusrikkomuksesta aiheutuu velkojalle ensin tietty välitön vahinko (esimerkiksi sovitun suorituksen saamatta jääminen), josta saattaa velkojan tapauskohtaisten olosuhteiden vuoksi seurata myös välillistä vahinkoa (esimerkiksi tulon menetystä). Välitön ja välillinen vahinko ovat siis samalle henkilötaholle aiheutunutta vahinkoa.¹⁸¹

Välittömän ja välillisen vahingon välisestä rajanvedosta säädetään KL 67 §:ssä. Säännöksen 1 momentissa säädetään, että sopimusrikkomuksen vuoksi suoritettava vahingonkorvaus käsittää korvauksen kuluista, hinnanerosta, saamatta jääneestä voitosta sekä muusta välittömästä tai välillisestä vahingosta, joka sopimusrikkomuksesta on aiheutunut. Ilmaisui ”muu välitön tai välillinen vahinko” tarkoittaa, että kaikki sellaiset menetykset, joilla on riittävä syy-yhteys sopimusrikkomukseen, ovat sinänsä korvattavia vahinkoja.¹⁸² Varsinainen rajanveto välittömien ja välillisten vahinkojen kesken on kauppalaissa toteutettu siten, että pykälän toisessa momentissa määritellään välilliset vahingot ja kaikki muut vahingot, joita ei säännöksessä mainita, ovat välitöntä vahinkoa.

¹⁸¹ Hemmo 2003, s. 272–273.

¹⁸² Ramberg – Routamo 1997, s. 500.

KL 67.2 §:n mukaan välillisenä vahinkona pidetään:

- 1) vahinkoa, joka johtuu tuotannon tai liikevaihdon vähentymisestä tai keskeytymisestä;
- 2) muuta vahinkoa, joka johtuu siitä, ettei tavaraa voida käyttää tarkoitetulla tavalla;
- 3) voittoa, joka on jäänyt saamatta sen vuoksi, että sopimus sivullisen kanssa on rauennut tai jäänyt täyttämättä oikein;
- 4) vahinkoa, joka johtuu muun omaisuuden kuin myydyin tavaran vahingoittumisesta; sekä
- 5) muuta saman kaltaista, vaikeasti ennakoitavaa vahinkoa.

Välillisenä vahinkona ei kuitenkaan pidetä sellaista vahinkoa, joka vahingon kärsineelle sopijapuolelle on aiheutunut muun kuin 2 momentissa tarkoitetun vahingon rajoittamisesta.

Säännös on siis selkeä siinä suhteessa, että 2 momentissa luetellut vahingot ovat välillistä vahinkoa. Säännöstä on kuitenkin kritisoitu siitä, ettei siitä käy yksiselitteisesti ilmi, onko tämä listaus tyhjentävä ja avoimeksi jää se, onko olemassa myös muunlaista välillistä vahinkoa.¹⁸³ Hopun mukaan tulkinnanvaraisuutta aiheuttaa erityisesti KL 67 §:n 1 momentti, jossa on erikseen mainittu 'saamatta jäänyt voitto', joka yleensä luokitellaan välilliseksi vahingoksi.¹⁸⁴ Lainkohdassa todennäköisesti on haluttu mainita saamatta jäänyt voitto vain yhtenä esimerkkinä välillisestä vahingosta, jotka täsmennetään tarkemmin lainkohdan 2 momentissa. Tähän tulkintaan Hoppukin päätyy ja toteaa sanamuodon olevan jääne yhteispohjoismaisesta valmisteluaineistosta, josta alun perin puuttuivat 2 ja 3 momentit.¹⁸⁵

Käytännössä välittömän ja välillisen vahingon erottelu saa merkitystä kahdessa tilanteessa. Kuten aiemmin on tullut ilmi, kauppalain viivästys- ja virhevastuu on perustettu

¹⁸³ Hoppu 1988, s. 53.

¹⁸⁴ Hoppu 1988, s. 53. Ks. myös Hoppu 1988, s. 53–56: Hopun mukaan myös KL:n muut säännökset lisäävät 67 §:n tulkinnanvaraisuutta. Hän viittaa KL 27.3 §:n ja KL 40.2 §:n, joissa säädetään, että kyseisissä pykälissä säädetyn kontrollivastuun ”mukaan ei korvata sellaista välillistä vahinkoa, jota tarkoitetaan 67 §:ssä”. Hopun mukaan sanamuoto *sellaista* viittaisi siihen, että on olemassa myös muunlaista välillistä vahinkoa kuin KL 67 §:ssä tarkoitettu. Hoppu näkee ongelmallisena myös 67 §:n 3 momentin, mikä kuitenkin selittyy eräänlaisella surrogaattiperiaatteella, jonka mukaan välittömän vahingon rajoittamisen aiheuttaessa välillisen vahingon kasvamisen, rajoittamistoimista ei saa aiheutua vahingonkärsineen oikeusaseman heikentämistä.

¹⁸⁵ Hoppu 1988, s. 53–54.

erilaisille edellytyksille riippuen siitä, onko kyse välittömästä vai välillisestä vahingosta.¹⁸⁶ Samankaltainen ratkaisu on omaksuttu myös eräissä muissa laeissa.¹⁸⁷ Toinen tilanne, jossa välittömien ja välillisten vahinkojen erottelu nousee usein merkitykselliseksi, on sopimuskäytäntö. Sopimusehdoilla suljetaan nimittäin usein välillisten vahinkojen korvaaminen pois. Tämä on tyypillistä erityisesti vakioehtoja käytettäessä, jolloin ehdot laatinut osapuoli pyrkii usein rajoittamaan omaa vastuutaan toisen välillisistä vahingoista.¹⁸⁸ Kauppalain 67 §:ssä omaksuttua ratkaisua määritellä yksityiskohtaisesti välilliset vahingot onkin perusteltu juuri sillä, että säännös tarjoaa tulkinta-apua sopimusehtoja sovellettaessa, sillä niissä usein viitataan välilliseen vahinkoon, mutta jätetään käsitteen tarkempi määrittely tekemättä.¹⁸⁹

Tämän tutkielman kannalta keskeinen on mainituista tilanteista ensimmäinen eli vahinkolajin merkitys vastuuperusteen valinnassa. Kauppalain kontrollivastuuta koskevista 27 ja 40 §:ssä säädetään, että kontrollivastuun perusteella korvattaviksi tulevat *ainoastaan välittömät vahingot*. Säädöksissä todetaan nimenomaisesti, että niiden perusteella ”ei korvata sellaista välillistä vahinkoa, jota tarkoitetaan 67 §:ssä”. Ostajalla on kuitenkin aina oikeus korvaukseen, jos viivästys, virhe tai vahinko johtuu huolimattomuudesta myyjän puolella. Välillisten vahinkojen osalta sovelletaan kauppalaisissa siis tuottamusvastuuta. Vaikka näyttötaakan jakautumista ei KL:ssa olekaan suoraan ratkaistu, osapuolten näyttömahdollisuudet ja sopimusoikeuden yleiset periaatteet johtavat käytännössä useimpien eskulpaatiovastuuseen välillisten vahinkojen osalta.¹⁹⁰

Vastaavanlainen säännös kontrollivastuun soveltamisalasta löytyy myös Ruotsin ja Norjan kauppalaeista. CISG:stä sellainen sen sijaan puuttuu. Kontrollivastuun ulottamista koskemaan ainoastaan välittömiä vahinkoja on Pohjoismaissa perusteltu ensinnäkin sillä, että koska kontrollivastuun soveltaminen kaikentyyppisiin vahinkoihin johtaisi hyvin ankaraan vastuuseen, aiheuttaisi tämä vastuuta rajoittavien vakiosopimusehtojen entistäkin yleisemmän käytön. Ei ole nähty tarkoituksenmukaisena antaa sopimuskäytännön liiaksi poiketa dispositiivisista säännöksistä. Toinen keskeinen perustelu on ollut, että välilliset vahingot ovat usein myyjän vaikeammin ennustettavissa, joten hänen on vaikea arvioida

¹⁸⁶ Hemmo 2003, s. 273.

¹⁸⁷ Esimerkiksi KSL 5, 8 ja 9 lukujen mukainen elinkeinonharjoittajan viivästysvastuu, AsKauppaL 4 luvun myyjän viivästysvastuu ja SähkömarkkinaL:n mukainen sähkön vähittäismyyjän vastuu.

¹⁸⁸ Hemmo 2003, s. 273.

¹⁸⁹ Koskelo – Sevón – Wilhelmsson 2006, s. 90.

¹⁹⁰ Ks. edellä jakso 3.4.1.

riskejään sopimusta solmittaessa. Välilliset vahingot ovatkin yleensä luonteeltaan sellaisia, että ostajalla on parhaimmat mahdollisuudet ennakoida, millaisia vahinkoja voi olla odotettavissa. Ostaja pystyy näin ollen myös parhaiten suojautumaan tällaisia vahinkoja vastaan esimerkiksi vakuutusten avulla. Niinpä kontrollivastuun ulottamista koskemaan kaikentyyppisiä vahinkoja ei ole pidetty perusteltuna.¹⁹¹

Mielenkiintoista on, että vielä kauppalain valmistelemisen aikaan julkaistussa Pohjoismaiden kauppalakityöryhmän ehdotuksessa on päädytty siihen, ettei välittömien ja välillisten vahinkojen erottelua voida toteuttaa tyydyttävällä tavalla, eikä näin ollen ole perusteltua ehdottaa erilaisia vastuusäännöksiä eri vahinkolajeille.¹⁹² Työryhmä on perustellut kantaansa sillä, että jako eri vahinkolajeihin tekisi lakitekstistä liian monimutkaisen ja vaikeaselkoisen. Kun otetaan huomioon käytännön soveltamistilanteissa esiintyvien tilanteiden moninaisuus, on vaikeaa tehdä tarkoituksenmukaista ja johdonmukaista rajanvetoa välittömien ja välillisten vahinkojen välille. Työryhmä on huomionnut myös tilanteiden tapauskohtaisuuden, sillä tietynlainen vahinko saattaa yhdessä tilanteessa olla välitön ja toisessa tilanteessa taas luonteeltaan lähinnä välillinen vahinko.¹⁹³ Kauppalaissa omaksuttu vahinkojen jakaminen välittömiin ja välillisiin ei siis ole selvästikään ollut yksinkertainen ratkaisu.

Kauppalain 67 §:n sanamuodon ohella välittömien ja välillisen vahingon erotteluun onkin kohdistunut melko laajasti muutakin kritiikkiä, sillä kauppalain vahinkolajierotteluun on katsottu liittyvän useita ongelmallisia kysymyksiä. Suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa ainakin Sandvik on esittänyt melko voimakkaankin kritiikkinsä kontrollivastuun rajoittumiselle ainoastaan välittömiin vahinkoihin. Sandvikin mukaan on jopa vaikeaa löytää ylipäätään ketään, joka olisi tällaiseen ratkaisuun täysin tyytyväinen.¹⁹⁴ Myös Hemmo on esittänyt oman epäilyksensä siitä, ettei KL:n vahinkolajierottelu ”kaikilta osin perustu johdonmukaiseen logiikkaan”, koska siihen liittyy niin paljon vaikeasti ratkaistavia kysymyksiä.¹⁹⁵

Sandvik on perustellut vahinkolajierotteluun kohdistamaansa kritiikkiä ensinnäkin sillä, että käytännön soveltamistilanteissa välittömien ja välillisten vahinkojen erottelu on

¹⁹¹ Herre 1996, s. 418–421.

¹⁹² NU 1984:5, s. 110.

¹⁹³ NU 1984:5, s. 110.

¹⁹⁴ Sandvik 2004, s. 350, Sandvik 2014, s. 672.

¹⁹⁵ Hemmo 2003, s. 274.

osoittautunut vaikeaksi, eikä sääntely sovellu käytännössä liike-elämän lähtökohtiin. Sandvikin mukaan epäolennaisuudet saavat liian korostuneen merkityksen vahingonkorvausvastuun arvioinnissa, kun taas todellisuudessa merkitykselliset seikat, joiden kuuluisi olla arvioinnin kannalta ratkaisevia, jäävät liian vähälle huomiolle.¹⁹⁶ Sandvik huomauttaa myös, että välitöntä ja välillistä vahinkoa ei erotella myöskään CISG:ssä, kontrollivastuuta koskevissa EU-oikeudellisissa säännöksissä, eikä oikeastaan muissakaan kontrollivastuusäännöksissä Pohjoismaiden ulkopuolella.¹⁹⁷

Ruotsalaisista kirjoittajista esimerkiksi Herre on Sandvikin tapaan kritisoinut välittömien ja välillisten vahinkojen erottelua ja perustellut tätä kritiikkiään ensinnäkin sillä, että CISG:stä vastaava säännös puuttuu kokonaan, sekä lisäksi välittömiä ja välillisiä vahinkoja koskevan säännöksen tulkintaongelmilla. Välittömien ja välillisten vahinkojen välille on vaikea vetää rajaa, mikä taas johtaa käytännön soveltamistilanteissa ristiriitaisiin tulkintaratkaisuihin.¹⁹⁸ Herre onkin esittänyt, että välittömien ja välillisten vahinkojen jaottelu on kokonaan tarpeetonta.¹⁹⁹

Kauppalain vahinkolajierottelusta seuraa siis, että kontrollivastuu on ainoastaan välittömien vahinkojen vastuuperuste ja välilliset vahingot tulevat korvattaviksi tuottamusvastuun perusteella. Sen sijaan silloin, kun ei sovelleta kauppalakia, eikä sovellettavaksi tule myöskään mikään erityislaki, sovellettavan vastuuperusteen asema ei ole täysin selvä. Valittava vastuuperuste riippuu siitä, pidetäänkö sopimukseen perustuvan vahingonkorvausvastuun lähtökohtaperiaatteena kontrollivastuuta vai ekskulpaatiovastuuta. Osa kirjoittajista on esittänyt, että tällaisissa tilanteissa sekä välittömät että välilliset vahingot korvataan tuottamusvastuun perusteella.²⁰⁰

Sandvik puolestaan on vahvasti sitä mieltä, että puhuttaessa kontrollivastuusta yleisenä periaatteena elinkeinotoiminnassa, sitä ei tulisi rajoittaa ainoastaan välittömiin vahinkoihin. Hänen mukaansa ”ratkaisu, joka on saanut osakseen niin mittavaa kritiikkiä ja jota rasittavat niin monet myötäsyntyiset puutteet, ei ansaitse korotusta yleiseksi periaatteeksi

¹⁹⁶ Sandvik 2014, s. 672.

¹⁹⁷ Sandvik 2014, s. 673.

¹⁹⁸ Herre 1996, s. 682–690.

¹⁹⁹ Herre 1996, s. 565–569.

²⁰⁰ Sopimusriskit / Carlsson – Ruotsalainen 2014, s. 17.

tai edes, että siitä tulisi lainanalogioiden johtamisen lähtökohta”.²⁰¹ Kontrollivastuun rajoittamista koskemaan ainoastaan välittömiä vahinkoja on perusteltu erityisesti sillä, että muutoin vastuu muodostuisi liian ankaraksi. Kuitenkin, kun on kyse elinkeinonharjoittajan vastuusta ja dispositiivisesta oikeudesta, riittävät Sandvikin mukaan vahinkojen ennakoitavuusrajoitus ja muut yleiset opit rajoittamaan vastuun ankaruutta. Kaupallisissa suhteissa voidaan olettaa osapuolten itsensä huolehtivan oikeussuojatarpeistaan erilaisilla sopimuksilla.²⁰² Vahingonkorvausoikeuden yleinen periaate vahinkojen ennakoitavuudesta estääkin nimenomaan välillisten vahinkojen korvaamisen useammassa tapauksessa kuin välittömien vahinkojen.²⁰³ Sandvikin mallissa viimekätisen suojan muodostaa lisäksi KL 70.2 §:n sovittelusäännös.²⁰⁴

4.2 Sopimusrikkomustyypit: viivästys- ja virhetilanteet

Vaikka kauppalaissa säädetään erikseen seuraamuksista tavaran luovutuksen viivästymisen (KL 27 §) ja tavaran virheen johdosta (KL 40 §), sovelletaan kummassakin sopimusrikkomustilanteessa kontrollivastuuta ja asiallisesti nämä säännökset vastaavatkin toisiinsa. Suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa kontrollivastuu viivästys- ja virhetilanteissa rinnastetaan usein keskenään ja kontrollivastuuta käsitellään yhtenä yhtenäisenä vastuuperusteena. Esimerkiksi Hemmo on valinnut tällaisen lähestymistavan ja rinnastaa kontrollivastuun viivästys- ja virhetilanteissa.²⁰⁵ Käytännössä – kuten edellä kontrollivastuuta käsittelevästä luvusta jo kävi ilmi – kontrollivastuu viivästys- ja virhetilanteissa muodostuu kuitenkin usein erityisesti ankaruudeltaan hyvin erilaiseksi.

Ruotsin kauppalaan kontrollivastuusäännökset vastaavat sisällöltään oman kauppalaamme säännöksiä ja ruotsalaisen kauppalaan esitöissä onkin huomioitu kontrollivastuun ankaruus virhetilanteissa. Ruotsin kauppalaan esitöissä todetaan, että kontrollivastuun soveltaminen virhetilanteisiin lienee johtavan siihen, että vapautumismahdollisuudet ovat todella rajoitetut.²⁰⁶ Myös esimerkiksi Herre on korostanut sitä, että vaikka kontrollivastuusäännös virhetilanteissa on sisällöltään identtinen viivästystilanteiden kontrollivastuusäännöksen kanssa, tarkoittaa kontrollivastuu virhetilanteissa kuitenkin huomattavasti

²⁰¹ Sandvik 2014, s. 673.

²⁰² Sandvik 2014, s. 673–674.

²⁰³ Sopimusriskit / Carlsson – Ruotsalainen 2014, s. 16–17.

²⁰⁴ Sandvik 2014, s. 674.

²⁰⁵ Ks. esim. Hemmo 1994, s. 12–13, Hemmo 2003, s. 227–234, Hemmo 2008, s. 455–459.

²⁰⁶ Betänkande 1989/90:LU34, s. 136.

tiukempaa vastuuta.²⁰⁷ Samaa mieltä on myös Hellner, joka on todennut, että vaikka kontrollivastuusäännös esimerkiksi CISG:ssä on yleissäännös, joka koskee kaikenlaisia sopimusrikkomuksia ja on rakennettu ajatukselle, että vapautumisperusteet soveltuvat yhtä hyvin kaikenlaisiin sopimusrikkomuksiin, ei asia oikeasti ole näin. Kontrollivastuu soveltuu parhaiten myyjän viivästykseen.²⁰⁸ Hellner painottaa muutoinkin viivästyksen ja virheen eroja. Hän korostaa esimerkiksi, että virhetilanteissa vahingonkorvauksen lisäksi on muitakin seuraamuksia, jotka tulevat usein sovellettaviksi. Näillä seuraamuksilla hän tarkoittaa hinnanalennusta ja velvollisuutta korjata virhe, joista myös säädetään kauppalaisissa. Viivästystilanteissa sen sijaan vahingonkorvausvastuulle välittömistä vahingoista ei ole säädetty tämänkaltaisia vaihtoehtoisia seurauksia.²⁰⁹

Äkkiseltään vaikuttaisi jopa siltä, että Ruotsissa kontrollivastuun erilaista soveltumista viivästy- ja virhetilanteissa on korostettu jopa enemmän kuin suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö kontrollivastuun eroa virhe- ja viivästystilanteissa olisi huomioitu Suomessakin. Esimerkiksi Taxell on Hellnerin tavoin painottanut, että kontrollivastuu on muotoiltu lähinnä viivästystilanteita silmällä pitäen. Virhetilanteissa kontrollivastuu saa vähemmän merkitystä, sillä niissä ostaja käytännössä vetoaa usein vahingonkorvauksen sijaan muuhun seuraamukseen: hinnanalennukseen, uudelleentoimitukseen tai virheen korjaamiseen.²¹⁰

Myös suomalaisen hallituksen esitykseen sisältyy toteamus siitä, että kontrollivastuun soveltaminen virhetilanteisiin merkitsee, että ”myyjän mahdollisuudet vapautua vahingonkorvausvelvollisuudesta ovat hyvin rajoitetut”.²¹¹ Tämän jälkeen esitellään lista esimerkkejä tilanteista, joissa myyjä voisi vapautua vastuusta. Esimerkit koskevat lähinnä tilanteita, joissa kaupankäynnin kohteena on yksilöllinen tavara, jota ei voida korvata toisella ja jossa ilmenee jokin piilevä virhe.²¹² Myös hallituksen esityksen mukaan myyjän vapautuminen vastuusta virhetilanteissa on siis todella harvinaista, vaikka tämä näkemys esitetäänkin hiukan kierrellen. Herää jopa ajatus siitä, että esimerkkejä mahdollisista vapautumistilanteista on yritetty löytää hieman väkisin, kun otetaan huomioon, kuinka äärimmäisen pieni todennäköisyys niiden toteutumiselle käytännössä on. Viljanen kritisoi

²⁰⁷ Herre 1996, s. 70.

²⁰⁸ Hellner 1992, s. 11.

²⁰⁹ Hellner 1991, s. 176–177.

²¹⁰ Taxell 1993, s. 79.

²¹¹ HE 93/1986 vp, s. 91.

²¹² HE 93/1986 vp, s. 91–92.

tämän hallituksen esityksen osion olevan jopa merkityksetön ja käytettyjen esimerkkien olevan ”hyvin eriskummallisia ja vähämerkityksisiä” sekä vaikeaselkoisia.²¹³

Viljanen onkin korostanut melko voimakkaasti sopimusrikkomustyypin merkitystä vastuuperusteiden erottelussa. Hän kritisoi Hemmon tapaa käsitellä kontrollivastuuta yhtenä yhtenäisenä vastuuperusteena, jossa kontrollivastuun nähdään soveltuvan samalla tavalla niin KL 27 §:n viivästyksiin kuin KL 40 §:n virhetilanteisiin. Viljanen korostaa, että KL:n kontrollivastuu välittömistä vahingoista virhetilanteissa on todellisuudessa hyvin ankaraa vastuuta, jossa vapautumisperusteita ei juurikaan ole.²¹⁴ Näin ollen kuluttajansuojalain mukaan virhetilanteissa sovellettava poikkeukseton vastuu ei itse asiassa olekaan kovin poikkeuksellinen vastuutyyppe, vaan kyseisessä säännöksessä on vain ilmaistu selkeämmässä muodossa se, mihin todellisuudessa myös KL 40 §:n virhevastuun soveltaminen johtaa. Näillä seikoilla on Viljanen mukaan merkittäviä vaikutuksia vastuuperusteiden systematiikan kannalta.²¹⁵

Viljanen näkee kauppalain 40 §:n keskeisenä ongelmana juuri sen, että kontrollivastuu on luontevimmillaan viivästystilanteissa. Tämä johtuu siitä, että edellä jaksossa 3.5.2 kuvatulla tavalla, KL 40 §:ssä tarkoitetusta esteestä aiheutuva virhe muuttuu usein käytännössä viivästykseksi. Jos tavara vahingoittuu ennen luovutusta, sitä harvoin luovutetaan ollenkaan. Tällöin virhe johtaa tavaran luovutuksen viivästymiseen, johon sovelletaan KL 40 §:n sijaan KL 27 §:ä. Näin ollen kontrollivastuun soveltaminen virhetilanteissa on tosiasiassa melko poikkeuksellisesta.²¹⁶ Myös Mononen on todennut, että kontrollivastuun ankaruus tulee esille etenkin virhetilanteissa ja kontrollivastuun mukaisilla vapautumisperusteilla onkin virhetilanteissa ainoastaan hyvin rajoitettu merkitys. Viivästystilanteissa ylivoimainen suorituseste saattaa sen sijaan olla Monosen mukaan paremmin perusteltavissa.²¹⁷

Kuten aiemmin on käynyt ilmi, kauppalain esikuvana olleessa CISG:ssä vahingonkorvausvastuuta viivästys- ja virhetilanteissa ei ole eroteltu, vaan CISG 79 artikla ulottuu sanamuotonsa mukaan kaikentyypisiin sopimusrikkomuksiin. Kuitenkin sanan este käyttäminen soveltuu paremmin viivästystilanteisiin. Ilmaisuu on nimittäin epäselvempi

²¹³ *Viljanen* 2013, s. 416.

²¹⁴ *Viljanen* 2013, s. 415.

²¹⁵ *Viljanen* 2013, s. 414–415.

²¹⁶ *Viljanen* 2013, s. 415.

²¹⁷ *Mononen* 2004, s. 1392.

tilanteissa, joissa jo luovutettu tavara osoittautuu virheelliseksi.²¹⁸ Sandvik – Sisula-Tulokas ovat huomioineet myös kansainvälisen keskustelun aiheesta olleen osittain epäyhtenäistä, mutta todenneet vallitsevan näkökulman olevan kuitenkin, että myyjän todellisiin mahdollisuuksiin vapautua vastuusta virhetilanteissa kontrollivastuun perusteella on suhtauduttava varauksella.²¹⁹ Tätä näkökulmaa edustavat myös muun muassa edellä mainitut Herre, Viljanen sekä Hellner, joista ainakin kahden viimeksi mainitun mukaan kontrollivastuu ylipäättään soveltuu paremmin viivästykseen.

CISG Advisory Council on todennut suosituksessaan, että vastuusta vapautuminen virhetilanteissa on äärimmäisen harvinaista (’extremely rare’). Suosituksessa annetaan muutamia esimerkkejä tilanteista, joissa 79 artiklaan on vedottu virhetilanteessa. Yhdessäkään niistä myyjä ei ole kuitenkaan vapautunut vastuusta. Mahdollisuus vapautua ’äärimmäisen poikkeuksellisissa’ tilanteissa on haluttu kuitenkin säilyttää, koska CISG:n ei tulisi pakottaa myyjää täysin ehdottomasti ja poikkeuksetta (’absolutely and unconditionally’) takaamaan virheetöntä suoritusta.²²⁰

Vaikuttaa siis selvältä, että kontrollivastuu sopii paremmin viivästyksen kuin virhetilanteiden vastuuperusteeksi. Tämä ei kuitenkaan poista KL 40 §:n olemassaoloa, eikä sitä, että kontrollivastuu on sekä pohjoismaisessa lainsäädännössä että CISG:ssä säädetty vastuuperusteeksi myös myyjän virheen yhteydessä. Teoriassa on siis mahdollista, että syntyy tilanne, jossa myyjä vapautuu virhevastuustaan. Vapautumisperusteiden käytännön merkitys on silti äärimmäisen pieni. Viljanen ilmaisee asian niin, että tällaiset tilanteet ovat ”mitättömiä ja käytännössä varsin merkityksettömiä, pelkkiä teoreettisia mahdollisuuksia”. Hän esittääkin, että asian voisi yksinkertaistaa niin, että vastuu laatuvirheistä kauppalain mukaan on ankaraa vastuuta pienin poikkeuksin. Viljanen korostaa tämän seikan merkitystä vastuuperusteiden systematisoinnin kannalta: ankara vastuu onkin itse asiassa aiempaa yleisempi vastuuperuste ja kontrollivastuun soveltamisala kapenee viivästysten vastuuperusteeksi.²²¹

²¹⁸ Sandvik – Sisula-Tulokas 2013, s.174.

²¹⁹ Sandvik – Sisula-Tulokas 2013, s.174.

²²⁰ CISG Advisory Council Opinion No. 7, *Exemption of Liability for Damages Under Article 79 of the CISG*, kohdat 6–13.

²²¹ Viljanen 2013, s. 417.

Viljasen esittämä vaikuttaa perustellulta, sillä viivästys- ja virhetilanteet ovat käytännössä hyvin erilaisia ja kontrollivastuu käyttäytyy niissä hyvin eri tavalla. Sopimusrikkomustyypin merkitystä etenkin kontrollivastuun soveltamisessa tulisi myös suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa ja keskustelussa korostaa jopa enemmän, koska sillä on keskeinen merkitys vastuuperusteiden systematiikan kannalta.

4.3 Erilaiset toimintaympäristöt

4.3.1 Sopimusosapuolten keskinäinen asema: erot kuluttaja- ja liikesuh-teissa

Kysymystä vastuuperusteiden asemasta ja kulloinkin sovellettavasta vastuuperusteesta voidaan arvioida myös lähestymällä kysymystä sopimusrikkomustyypin sijaan erilaisten toimintaympäristöjen kautta. Tällaisen lähestymistavan on valinnut Mononen. Viljasen tapaan myös Mononen on todennut, että sopimusvastuuta olisi välttämätöntä systematisoida. Siksi hän onkin esittänyt oman näkemyksensä vastuuperusteiden keskinäisestä asemasta.²²²

Monosen mukaan sopimusoikeudessa ei ole tällä hetkellä osoitettavissa yhtenäistä vastuuperustetta, mikä on havaittavissa jo erilaisten vastuuperusteiden suuresta lukumäärästä. Tilanne on oikeastaan jopa päinvastainen: vastuuperusteiden suuri lukumäärä tekee sopimusoikeuden systematiikasta ainakin pintapuolisesti tarkasteltuna hyvin hajanaisen ja jopa epäselvän.²²³ Monimutkaisuutta lisää esimerkiksi välittömien ja välillisten vahinkojen erottelun ongelmallisuus sekä erilainen erityissääntely, jossa vastuuperusteen valinnasta on säädetty tiettyjen tilanteiden osalta.²²⁴ Mononen näkee sopimusvastuun kehityksessä kuitenkin myös yhtenäisiä piirteitä ja yleisempiä linjoja. Ensinnäkin korvausvastuun kehityssuunta on kontrollivastuun ja poikkeuksettoman vastuun myötä johtanut velallisen vastuun ankaroitumiseen. Lisäksi yhtenäinen linja on havaittavissa pyrkimyksessä korostaa sopimukseen perustuvien odotusten ja sopimusvelvoitteiden täyttämisen merkitystä.²²⁵

²²² Mononen 2004, s. 1395.

²²³ Mononen 2004, s. 1394–1395.

²²⁴ Mononen 2004, s. 1395.

²²⁵ Mononen 2004, s. 1395.

Mononen korostaa erityisesti sopimusvapauden ja luottamuksensuojan asemaa. Nämä kaksi periaatetta täydentävät toisiaan ja muodostavat sopimusoikeuden perustan.²²⁶ Heikomman suoja ja kohtuusarviointi ovat jännitteisessä asemassa sopimusvapauden kanssa, sillä ne rajoittajat sopimusvapautta joko erilaisten pakottavien normien kautta tai muilla tavoin. Erityisesti kuluttajasuhteissa heikomman suojalla on korostunut asema. Heikomman suojan lisäksi punnittavaksi tulevat usein osapuolten epätasavertaisuus ja neuvotteluepätasapaino.²²⁷ Vaikka heikomman suoja ja kohtuusperiaate jossain suhteessa rajoittavatkin sopimusvapautta, heijastaa sopimusvapaus silti ”sopimusoikeuden pysyvää syvärakennetta”.²²⁸

Sopimusoikeuden lähtökohtana on tasavertaisuusoletus, jonka varaan myös sopimusoikeuden kulttuurinen kerrostuma Monosen mukaan jäsentyy. Koska osapuolet oletetaan lähtökohtaisesti tasavertaisiksi, on sopimusvapaudesta ja luottamuksensuojasta tullut johtavia oikeusperiaatteita. Tämä on luonnollista, koska tilanteissa, joissa osapuolet ovat tasavertaisia, ei ole tarvetta heikomman suojalle tai muille sopimusvapautta rajoittaville periaatteille: osapuolet valitsevat itse mihin sitoutuvat ja pitävät lähtökohtaisesti itse huolen omista eduistaan. Liikesuhteissa ja yksityishenkilöiden välisissä sopimussuhteissa, joissa osapuolet ovat yleensä tasavertaisia, sopimusvapautta rajoittavilla periaatteilla tai normeilla ei siis ole kovin suurta merkitystä.²²⁹

Tilanne on toisenlainen sellaisissa sopimussuhteissa, joissa osapuolet oletetaan epätasavertaisiksi. Tällöin heikomman suoja ja kohtuusperiaate saavat keskeisen painoarvon. Tällainen tilanne on esimerkiksi kuluttajasuhteissa.²³⁰ Kun myyjä on elinkeinonharjoittaja ja ostaja kuluttaja, voidaan lähtökohtaisesti olettaa, että ostaja on myyjään nähden heikommassa asemassa ja myyjänä toimivalla elinkeinonharjoittajalla on paremmat valmiudet sopimuksen täyttämiseen ja riskienhallintaan. Tällöin voi olla aihetta soveltaa heikomman suojaa tai kohtuusperiaatetta, mikä voi vaikuttaa myös vastuuperusteen valintaan.

Kyse ei kuitenkaan Monosen mukaan ole perusteeltaan erilaisesta systematiikasta, vaan tietyistä merkittävistä aste-eroista ajattelutavoissa. Sopimusvapaus on joka tapauksessa

²²⁶ Mononen 2004, s. 1382.

²²⁷ Mononen 2004, s. 1383.

²²⁸ Mononen 2004, s. 1383.

²²⁹ Mononen 2004, s. 1383.

²³⁰ Mononen 2004, s. 1383.

johtava oikeusperiaate. Sopimusvastuuta määrittävät normit ovatkin käytännössä perusteiltaan hyvinkin samankaltaisia.²³¹

Usean muun kirjoittajan tapaan myös Mononen korostaa, että eri vastuuperusteiden vähäisen erottuvuuden vuoksi on tarpeetonta ylläpitää useaa vastuuperustetta. Ekskulpaatiivastuu on lähellä kontrollivastuuta, koska kuten aiemminkin on todettu, syyttömyystodistelu edellyttää käytännössä ylivoimaista suoritusestettä. Kontrollivastuu taas ei käytännössä eroa juurikaan ankarasta vastuusta.²³²

Ylivoimaisen suoritusesteen korostunut käytännön merkitys onkin tehnyt kontrollivastuun asemasta vahvan. Kontrollivastuun ankaruus puolestaan painottaa sopimusten sitovuuden, sopimukseen perustuvien odotusten ja luottamuksensuojan merkitystä. Tämä taas johtaa siihen, että vahingonaiheuttajan riskienhallinta saa enemmän merkitystä. Koska kontrollivastuun soveltaminen nostaa riskien ennakoinnin ja riskien eliminointia koskevan kustannus-hyöty-arvioinnin keskeiseen asemaan, soveltuu se Monosen mukaan erityisen hyvin yritysvastuun yleiseksi vastuuperusteeksi.²³³ Taxellilla on hieman vastaava näkökulma. Myös Taxell lähtenyt siitä, että kontrollivastuu on rakennettu ajatukselle siitä, että myyjänä on yritys. Tämä johtuu siitä, että voidaan olettaa, että liikeyrityksellä – alasta, yhtiömuodosta ja koosta riippumatta – on sellainen organisaatio sekä kontrolli toiminnastaan, että se kykenee täyttämään sopimukset, joihin se on sitoutunut.²³⁴

Kuluttajasuhteissa sen sijaan tilanne on hieman toisenlainen. Kuten todettu, kuluttajasuhteissa osapuolten välinen asetelma on usein epätasavertainen, eikä kuluttajalla ole mahdollisuutta samanlaiseen riskienhallintaan kuin yrityksellä. Kuluttajasuhteissa voitaisiinkin Monosen mukaan soveltaa yleisenä vastuuperusteena poikkeuksetonta vastuuta. Korvausvastuuta olisi tällöin mahdollista rajoittaa vahinkojen ennakoitavuuden kautta, mikä tulisi huomioida korvausedellytyksiä ja korvauksen määrää arvioitaessa.²³⁵

Mononen on päätenyt siihen lopputulokseen, että vaikka sopimusoikeus näennäisesti vaikuttaa epäjohdonmukaiselta, sen perusrakenne on johdonmukainen. Perustan luovat so-

²³¹ *Mononen* 2004, s. 1383–1384.

²³² *Mononen* 2004, s. 1396.

²³³ *Mononen* 2004, s. 1396.

²³⁴ *Taxell* 1993, s. 89.

²³⁵ *Mononen* 2004, s. 1396–1397.

pimusten sitovuuden, sopimusvapauden, luottamuksensuojan sekä varovaisuuden ja varautumisen periaatteet. Sopimusosapuolten on otettava toiminnassaan huomioon perusteltujen odotusten suoja ja riskienhallintaa koskevat normit.²³⁶

Vastuuperusteiden systematisoinnin kannalta keskeisessä asemassa ovat Monosen esittämän mukaan siis osapuolten keskinäinen asema eli se ovatko osapuolet tasavertaisessa vai epätasavertaisessa asemassa. Tämä taas johtaa käytännössä kuluttaja- ja liikesuhteiden erojen korostumiseen.

4.3.2 Erot yritysmuotoisen ja yksityisen velallisen välillä

Jo reilu kymmenen vuotta ennen Monosen mallia myös Taxell on esittänyt hieman vastaavanlaisen näkemyksensä vastuuperusteiden soveltamisesta. Taxell on rakentanut oman mallinsa vastuuperusteiden – ja erityisesti kontrollivastuun – asemasta ajatukselle yritysten ja yksityishenkilöiden erilaisesta asemasta. Vaikka osapuolten keskinäinen asema korostuu myös Taxellin mallissa, hän on epätasavertaisen ja tasavertaisen aseman sijaan kiinnittänyt huomiota siihen, onko itse velallinen yritys vai yksityinen henkilö sekä osapuolten riskienhallintaa ja näytön esittämistä koskeviin mahdollisuuksiin.

Kontrollivastuu on yritysmuotoiseen velalliseen soveltuva vastuuperuste. Taxellin näkemyksen mukaan on *mahdollista*, että kontrollivastuuta voitaisiin soveltaa yleisenä periaatteena myös kauppalain ulkopuolella. Tämä on kuitenkin mahdollista vain tietyin varauksin.²³⁷

Ensinnäkin tulee ottaa huomioon, ettei kaikkia yrityksiä voida pitää samankaltaisina, eikä niitä voida arvioida kaavamaisen mallin kautta. Olosuhteet ovat erilaiset pienellä avoimella yhtiöllä ja ison organisaation omaavalla suuryrityksellä. Arvioitaessa velallisen kontrollipiirin rajoja, tulee arviointi tehdä tapauskohtaisesti ja huomioida kulloinkin kyseessä olevan yrityksen tosiasialliset olosuhteet ja mahdollisuudet.²³⁸

Toiseksi tuleekin huolehtia siitä, ettei vastuu muodostu liian ankaraksi esimerkiksi pienelle ja taloudellisesti heikolle yritykselle. Tämä on mahdollista varmistaa esimerkiksi

²³⁶ Mononen 2004, s. 1397.

²³⁷ Taxell 1993, s. 137.

²³⁸ Taxell 1993, s. 136.

siten, etteivät todella arvaamattomat esteet sopimuksen täyttämiseksi johtaisi automaattisesti korvausvastuuseen, vaikka ne sinänsä kuuluisivatkin velallisen kontrollipiiriin. Vaikka arviointi kontrollivastuussa tuleekin lähtökohtaisesti toteuttaa objektiivisten kriteerien perusteella, tulisi arvioinnissa Taxellin mukaan olla mukana myös tiettyä joustavuutta.²³⁹

Viimeiseksi Taxell korostaa, että hänen mallinsa kontrollivastuusta on rakennettu sille ajatukselle, että velallinen on yritys. Tilanteissa, joissa velallinen on yksityishenkilö, on luonnollisempaa, että vastuuarviointi tehdään sellaisten kriteerien pohjalta, jotka liittyvät henkilöön itseensä. Silloin arvioitaisiin esimerkiksi velallisen tai muun sellaisen henkilön, joka velallisen toimeksiannosta myötävaikuttaa sopimuksen täyttämiseen, toimintaa tai laiminlyöntejä. Näin ollen tällöin on perustellumpaa soveltaa objektiiviseen arviointiin perustuvan kontrollivastuun sijaan tuottamusvastuuta. Jos velallinen on esimerkiksi asiantuntija tai muutoin on tarve ankarammalle vastuuperusteelle, on mahdollista soveltaa käännettyä näyttötaakkaa ja asettaa näyttötaakka velalliselle. Myös itse tuottamusta voidaan arvioida tiukempien kriteerien perusteella. Vaihtoehtoisesti tällaisissa tilanteissa voitaisiin myös hyödyntää soveltuvien osien kontrollivastuun kaltaisia elementtejä.²⁴⁰

Taxell on siis perustanut mallinsa eroille yritys- ja yksityismuotoisen velallisen välillä. Kontrollivastuuta sovelletaan yritysmuotoisiin velallisiin edellä kuvatuin rajoituksin ja tuottamusvastuuta yksityishenkilön ollessa velallisena. Hieman avoimeksi jää sen sijaan se, sovellettaisiinko Taxellin esittämässä mallissa normaalia tuottamusvastuuta vai käännetyn näyttötaakan omaavaa ekskulpaatiovastuuta. Taxell on esittänyt, että todistustaakka olisi käännetty, jos velallinen on esimerkiksi asiantuntija tai vastuuta on muutoin tarpeen tiukentaa. Tällainen ilmaisu viittaisi siihen, että muissa tilanteissa näyttötaakka olisi velkojalla. Ekskulpaatiovastuuta on kuitenkin perinteisesti totuttu pitämään sopimusosoikeuden lähtökohtana ja tavanomaista tuottamusarviointia sopimusvastuussa vain poikkeuksena ekskulpaatioperiaatteesta. Taxellkin on toisessa yhteydessä todennut, että kysymys siitä, mitä tuottamusvastuun muotoa kulloinkin sovelletaan, on usein avoin, mutta lähtökohtana voidaan pitää ekskulpaationäytön esittämistä, ellei muuta seuraa laista tai erityisistä olosuhteista, jotka puoltavat vähemmän ankaraa vastuuta.²⁴¹ Vaikuttaisi siis siltä,

²³⁹ *Taxell* 1993, s. 136.

²⁴⁰ *Taxell* 1993, s. 136–137.

²⁴¹ *Taxell* 1993, s. 169.

että Taxell on halunnut korostaa tapauskohtaisten olosuhteiden merkitystä myös tuottamuksen arvioinnissa, eikä näyttötaakan jakautumista ole välttämättä tarpeen yleispeävästi ratkaista.

4.4 Velvoitteen sisältö: huolellisuus- ja tulosvelvoitteet

Myös Sandvik on esittänyt vastuuperusteiden keskinäisestä asemasta edellä esitetyistä malleista hieman poikkeavan tulkintansa, joka perustuu pitkälti velvoitteen sisällön merkitykseen. Tiivistetysti Sandvik esittää, että kontrollivastuulla on asema sopimusoikeuden yleisenä periaatteena elinkeinotoiminnassa. Sitä rajoittavat kuitenkin itse velvoitteen luonne ja sopimusrikkomusta koskevat edellytykset. Kontrollivastuuta ei myöskään tulisi rajoittaa koskemaan ainoastaan välittömiä vahinkoja.²⁴²

Sandvik on Monosen ja Taxellin kanssa yhtä mieltä siinä, että kontrollivastuu tulisi nähdä erityisesti elinkeinotoimintaan soveltuvana periaatteena. Sandvik nimittääkin kontrollivastuuta elinkeinonharjoittajavastuuksi, jota ei tulisi yleisenä periaatteena soveltaa silloin, kun velallinen on yksityishenkilö. Tällaisiin tilanteisiin kontrollivastuu on liian ankaraa. Sandvik huomauttaa, että kontrollivastuu on myös kansainvälisesti yhdistetty pääasiassa elinkeinonharjoittajiin.²⁴³ Tosin esimerkiksi CISG ei tee eroa elinkeinonharjoittajien ja yksityishenkilöiden välisen kaupan välillä. Sandvik pitää kuitenkin selvänä sitä, että CISG:in mukainen kontrollivastuu – samoin kuin itse sopimus – on säädetty juuri elinkeinotoimintaa silmällä pitäen. Siviilikauppaa ole rajattu pois sopimuksen soveltamisalasta osittain siksi, että se olisi aiheuttanut kansainvälisesti katsoen vaikeita määrittelyongelmia.²⁴⁴ Vaikka tuottamsvastuuta sovelletaan edelleen elinkeinotoiminnan ulkopuolella ja osa kauppalaista vaikutteita saaneesta indispositiivisesta lainsäädännöstä sisältää melko voimakkaitakin kuluttajansuojamaisia piirteitä, ei tämä Sandvikin mukaan rajoita mahdollisuutta pitää kontrollivastuuta yleisenä periaatteena elinkeinotoiminnan puolella.²⁴⁵

²⁴² Sandvik 2014, s. 654.

²⁴³ Sandvik 2014, s. 665–666.

²⁴⁴ Sandvik 2004, s. 361.

²⁴⁵ Sandvik 2014, s. 666.

Kontrollivastuun soveltaminen yleisenä periaatteena elinkeinotoiminnassa on saanut melko vahvaa kannatusta Sandvikin esittämän lisäksi muuallakin pohjoismaisessa kirjallisuudessa.²⁴⁶ Kuten edellä jaksoissa 4.2 ja 4.3 kävi ilmi sekä Viljanen että Mononen ovat korostaneet kontrollivastuun merkitystä omissa näkemyksissään. Myös Taxell on tietysin varauksin nähnyt mahdolliseksi kontrollivastuun soveltamisen yleisenä periaatteena elinkeinotoiminnassa myös kauppalain ulkopuolella.²⁴⁷ Wilhelmsson on mennyt jopa hieman pidemmälle ehdottaessaan, että kontrollivastuun tulisi antaa kasvaa vieläkin perustavanlaatuisemmaksi vastuuoikeudelliseksi periaatteeksi, joka koskisi myös muuta vastuuta elinkeinotoiminnassa.²⁴⁸ Kontrollivastuuta koskevaa kritiikkiä on sen sijaan esittänyt esimerkiksi Hellner, jonka mukaan ei ole löydettävissä riittävästi tukea sille johtopäätökselle, että kontrollivastuu voitaisiin omaksua nykyaikaiseksi vahingonkorvausperusteeksi sopimussuhteissa.²⁴⁹

Oikeuskirjallisuuden lisäksi kontrollivastuun asemaa yleisenä periaatteena elinkeinotoiminnassa tukee myös kauppalain säätämisen jälkeen lainsäädännössä vallinnut kehitys, jota Sandvik pitää jopa *kehitystrendinä*. Myös EU-oikeudessa on havaittavissa – jopa vahvemmin kuin kotimaisessa lainsäädännössä – samanlainen kehityssuunta.²⁵⁰

Tärkeä osa Sandvikin veloitteen sisällön merkitystä painottavaa näkemystä on velvoiteoikeudessa esiintyvä erottelu tulosta koskevien veloitteiden ja huolellisuusveloitteiden välillä. Sandvik määrittelee tulosta koskevan veloitteen veloitteeksi, jossa velalliselle aiheutuu seuraamuksia, ellei hän saa aikaan tarkoitettua tulosta. Huolellisuusveloitteessa velallisen on puolestaan huolellisuutta noudattaen pyrittävä parhaaseen mahdolliseen tulokseen. Näin ollen mahdolliset seuraamukset edellyttävät tuottamusta.²⁵¹ On huomattava, että ero tulosta koskevien ja huolellisuusveloitteiden välillä ei kuitenkaan ole tarkkarajainen ja sopimus voi sisältää kummankin tyyppisiä veloituksia. Sopimuksen tulkinta ja sopimustekniikka ovat myös merkityksellisessä asemassa. Niinpä huomionarvoista on Sandvikin mukaan, että yleinen periaate kontrollivastuusta tulee mukauttaa veloitteen

²⁴⁶ Ks. Sandvik 2014, s. 668–669: Sandvik jopa toteaa, että suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa kukaan ei ole täysin vastustanut sitä, että kontrollivastuuta pidettäisiin yleisenä periaatteena.

²⁴⁷ Taxell 1993, s. 137. Ks. myös Taxell 1991, s. 134–138.

²⁴⁸ Wilhelmsson 2001, s. 247.

²⁴⁹ Hellner 1991, s. 179. Ks. myös Sandvik 2014, s. 669, jossa Sandvik arvelee, että erityisesti Hellnerin esittämä kritiikki on saanut aikaan sen, että Ruotsissa kontrollivastuun asemaan on oikeuskirjallisuudessa suhtauduttu maltillisemmin kuin suomalaisessa ja norjalaisessa kirjallisuudessa. Ruotsissa myös Lars Hjer-ner on kritisoinut kontrollivastuuta. Tosin nykyään kontrollivastuun pitämistä yleisenä sopimusoikeudellisenä periaatteena voitaisiin Sandvikin mukaan nimittää jopa yleiseksi pohjoismaiseksi trendiksi.

²⁵⁰ Sandvik 2014, s. 668.

²⁵¹ Sandvik 2014, s. 669–670.

luonteeseen sekä niihin edellytyksiin, joiden perusteella kyseessä ylipäättään on sopimusrikkomus.²⁵²

Kontrollivastuu soveltuu hyvin tulosta koskeviin velvoitteisiin, joissa on yksilöity tietty tavoiteltu tulos. Sen sijaan velvoitteissa, joissa velallisen tulee lähtökohtaisesti vain noudattaa huolellisuutta, kontrollivastuun soveltaminen on ongelmallisempaa. Koska tällaisissa huolellisuusvelvoitteissa sopimusrikkomus määritellään tuottamuksen kautta, ei ole tarkoituksenmukaista puhua kontrollivastuusta tai ankarasta vastuusta.²⁵³ Kahtiajako tulosta koskevien velvoitteiden ja huolellisuusvelvoitteiden välillä sekä yleisemmät sopimusrikkomuksen edellytykset rajoittavat Sandvikin mallin mukaan kontrollivastuun asemaa yleisenä periaatteena.²⁵⁴

Myös Sandvik on lähtenyt siitä, että kontrollivastuu soveltuu paremmin viivästystilanteisiin. Koska viivästyskäsite on objektiivinen, kontrollivastuu saa viivästystilanteissa yleisemmän aseman veloitteen luonteesta riippumatta. Viivästys on viivästys riippumatta siitä, minkälaiset syyt siihen johtivat.²⁵⁵

Edellä esitetyn kontrollivastuun asemaa ja veloitteen sisällön merkitystä koskevan tarkastelun sekä osaltaan välittömien ja välillisten vahinkojen erottelua koskevan kritiikin pohjalta Sandvik on muotoillut oman ehdotuksensa sopimusperusteista vahingonkorvausvastuuta koskevaksi periaatteeksi:

”Elinkeinotoiminnassa sopimusrikkomuksesta seuraa vahingonkorvausvastuu. Kun kyse on huolellisuusvelvoitteista, joissa sopimusrikkomus edellyttää tuottamusta, sopimusvelallinen välttää vahingonkorvausvastuun, jos hän voi osoittaa toimineensa huolellisesti (ekskulpaatiovastuu). Kun kyse on puolestaan tulosvelvoitteista, joissa sopimusrikkomus ei edellytä tuottamusta, sopimusvelallinen välttää vahingonkorvausvastuun niiden edellytysten mukaan, jotka pätevät kontrollivastuussa (force majeure)”.²⁵⁶

²⁵² Sandvik 2014, s. 670.

²⁵³ Sandvik 2014, s. 670–671.

²⁵⁴ Sandvik 2014, s. 671.

²⁵⁵ Sandvik 2014, s. 671.

²⁵⁶ Sandvik 2014, s. 674.

Sandvikin mukaan tällainen periaate kontrollivastuusta johtaa siihen, että kontrollivastuu saa suurimman käytännön merkityksensä viivästystilanteissa.²⁵⁷

Sandvik painottaa, että kuten yleiset periaatteet yleensäkin, myöskään hänen esittämänsä sopimusvastuun peruseriaate ei ole järkähtämätön. Periaatteet tarjoavat lähtökohdan oikeudelliselle arvioinnille systeemitasolla, mutta erityiset syyt voivat puoltaa periaatteista poikkeamista. Esimerkkinä tällaisesta mahdollisesta poikkeamistilanteesta hän mainitsee pienyrittäjät, joilla ei useinkaan ole turvanaan vastuunrajoituslausekkeita tai muita sopimusjärjestelyjä, jolloin kontrollivastuu voi muodostua turhan ankaraksi esimerkiksi sairauden tai muun tahattoman viivästyksen yhteydessä. Tämä ei silti edellytä sitä, että itse vastuuperusteeseen suhtauduttaisiin toisin. Jälleen kerran mahdollisuus vahingonkorvauksen sovitteluun tarjoaa viimekätisen suojan sellaisissa tilanteissa, joissa kontrollivastuun soveltaminen johtaisi kohtuuttomaan lopputulokseen.²⁵⁸

Sandvik toteaa, että hänen muotoilemansa periaate ei merkitse kovin suurta muutosta vallitsevaan oikeustilaan, vaikkakin se, hyväksytäänkö periaate lainkäytössä, on epävarmaa. Soveltuvasta oikeudesta vallitsee epävarmuus niin kauan kuin selventävä oikeuskäytäntö puuttuu.²⁵⁹

Mielenkiintoinen yksityiskohta Sandvikin muotoilemassa periaatteessa on, että hän vaikuttaa rinnastavan *force majeure* kontrollivastuuseen. Kuten aiemmin kontrollivastuuta käsittelevässä luvussakin on todettu, vapautumisperusteina kontrollivastuussa mainitaan usein samanlaisia tilanteita kuin esimerkkeinä *force majeure* -tilanteista. *Force majeure* -tilanteissa edellytetään usein ylivoimaisen esteen olevan tapahtuma, jonka vaikutukset ovat laaja-alaisia ja syvälleikäviä. Kauppalain esitöissä on kuitenkin todettu, että kontrollivastuusta vapauttavalle esteelle ei haluta asettaa tällaisia vaatimuksia, lukuun ottamatta sitä, että esteen tulee olla tapahtuma, joka tosiasiallisesti estää sopimuksen täyttämisen ja jonka syyt ovat myyjän kontrollipiirin ulkopuolella.²⁶⁰ Näin ollen *force majeure* ja kontrollivastuussa tarkoitettu ylivoimainen este vaikuttavat erotetun toisistaan, vaikka niiden välinen ero onkin useissa tilanteissa melko häilyvä. Myös Ramberg – Routamo ovat todenneet, ettei kauppalain säännöksistä käy ilmi sellaista edellytystä, että kontrolli-

²⁵⁷ Sandvik 2014, s. 674.

²⁵⁸ Sandvik 2014, s. 674.

²⁵⁹ Sandvik 2014, s. 674.

²⁶⁰ HE 93/1986 vp, s. 29.

vastuussa tarkoitettulla esteellä tulisi olla yleinen vaikutus. On siis mahdollista, että kontrollivastuusta vapautuu sellaisenkin esteen perusteella, joka koskettaa vain yksittäistä myyjää tai ostajaa.²⁶¹

Sandvik on kuitenkin todennut, ettei kontrollivastuun ja force majeure välinen ero ole todellisuudessa niin suuri kuin voisi uskoa. Hän huomauttaa, ettei force majeure ole koskaan ollut muuttumaton käsite, vaan sen sisältö on jatkuvasti muotoutunut yleisen yhteiskuntakäsityksen mukana. Tulkinnan on tyypillisesti nähty muotoutuvan tiukasta vapaampaan suuntaan. Kontrollivastuu voidaan parhaiten ymmärtää luonnollisena jatkona sille kehitykselle, joka olisi joka tapauksessa tapahtunut oikeustieteessä ja oikeuskäytännössä, vaikka se olisikin ilman kontrollivastuun säätämistä tapahtunut hitaammin ja asteittain. Koska force majeure sisältö voidaan periaatteessa määritellä ainoastaan jokaisessa tilanteessa tapauskohtaisesti, voidaan kontrollivastuu Sandvikin mukaan parhaiten ymmärtää kauppaoikeuden force majeure -poikkeuksena.²⁶² Saxén on ilmaissut tämän niin, että Sandvikin näkemys kontrollivastuusta on pehmitetty ja vivahteikas force majeure -käsite.²⁶³ Sandvikin näkemys force majeuresta ja kontrollivastuusta auttaa ymmärtämään paremmin Sandvikin muotoilemaa periaatetta sopimusperusteisesta vahingonkorvausvastuusta. Samalla herää kysymys siitä, onko kontrollivastuuta ja ankaraa vastuuta tarpeen lainkaan erottaa toisistaan, jos omaksutaan Sandvikin näkemys kontrollivastuusta force majeure -poikkeuksena.

4.5 Vastuupiirijattelu ekskulpaatiovastuussa

Ekskulpaatiovastuulla oli ennen kauppalain säätämistä vankka asema sopimusoikeudellisen korvausvastuun oletusvastuuperusteena, joka tulee sovellettavaksi aina, kun muuta ei ole säädetty. Kontrollivastuun säätämisen myötä keskustelu kontrollivastuun ja ekskulpaatiovastuun keskinäisestä asemasta on käynyt kiivaana. Siksi onkin aihetta vielä erikseen käsitellä ekskulpaatiovastuun nykyistä asemaa kontrollivastuun rinnalla sekä vastuupiirijattelun omaksumisen vaikutusta ekskulpaatiovastuun soveltamiseen. Viljanen on esittänyt vahvan näkemyksen ekskulpaatiovastuun asemasta, sillä vastuuperuste tun-

²⁶¹ Ramberg – Routamo 1997, s. 216.

²⁶² Sandvik 2004, s. 201.

²⁶³ Saxén 1995, s. 60.

tuu hänen mukaansa ”sulavan pois”. Tämä johtuu siitä, että ekskulpaatiovastuu muistuttaa tosiasiallisesti virheiden osalta ankaraa vastuuta ja viivästyksissä puolestaan kontrollivastuuta.²⁶⁴

Myös Hemmo on todennut kontrollivastuun ja ekskulpaatiovastuun erottamiseen liittyvän huomionarvoisia ongelmia, joiden vuoksi sopimusperusteista korvausvastuuta koskevaa lainsäädäntöä voidaan kritisoida. Kontrollivastuun ja ekskulpaatiovastuun soveltaminen johtaa erilaisiin lopputuloksiin ainoastaan harvoin. Sekä kontrollivastuussa että ekskulpaatiovastuussa näyttötaakka on yleensä velallisella. Vastuuperusteiden samankaltaisuutta korostaa Hemmon mukaan myös ekskulpaationäytön suoritusestehakuisuus. Ekskulpaatiovastuuta sovellettaessa velallinen voi harvoin osoittaa toimineensa huolellisesti ilman, että hän tuo esille jonkin hänen vaikutusmahdollisuuksistaan riippumattoman tekijän, joka on aiheuttanut suoritushäiriön.²⁶⁵ Näin ollen ekskulpaatiovastuu muistuttaa hyvin paljon kontrollivastuuta ja siihen kiinteästi liittyvää velallisen vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella olevaa estettä. Ramberg on todennut, että oikeastaan kontrollivastuuta koskevissa kauppalain säännöksissä käytetyllä sanamuodolla ”vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella” (utanför hans kontroll) on ratkaiseva merkitys: jos näitä sanoja ei olisi lakitekstissä, olisi kontrollivastuu hyvin lähellä ekskulpaatiovastuuta.²⁶⁶ Jos ekskulpaatiovastuun soveltamisessa hahmotetaan käytännössä myös velallisen vastuupiiriä, käyvät kontrollivastuun ja ekskulpaatiovastuun erot siis minimaalisiksi.

Hemmon mukaan kontrollivastuu ja ekskulpaatiovastuu voivatkin johtaa erilaisiin lopputuloksiin oikeastaan vain silloin, kun velallisen suoritushäiriön aiheuttanutta seikkaa pidetään riittävänä vapautumisperusteena ekskulpaatiovastuun mukaan, mutta se ei kuitenkaan riitä kontrollivastuusta vapautumiseen. Näin voi olla esimerkiksi tilanteessa, jossa este on velallisen sisäinen ja sen katsotaan näin ollen kontrollivastuussa kuuluvan hänen kontrollipiiriinsä. Hemmo toteaa kuitenkin, että valtaosassa tilanteista näiden kahden vastuuperusteen välinen ero on niin pieni, ettei oikeastaan voida sanoa vastuuperusteiden olevan ankaruudeltaan erilaisia.²⁶⁷

²⁶⁴ *Viljanen* 2013, s. 419.

²⁶⁵ *Hemmo* 2003, s. 240–241.

²⁶⁶ *Hellner – Ramberg* 1989, s. 141.

²⁶⁷ *Hemmo* 2003, s. 241.

Kuten edellä ekskulpatiovastuuta käsittelevässä luvussa on todettu, ekskulpatiosääntö voidaan määrittellä kahdella eri tavalla. Hemmon mukaan yleisempi tapa on, että velallisen tulee vastuun välttääkseen näyttää toimineensa huolellisesti. Toinen määritelmä perustuu vastuupiirijatteluun: velallisen on näytettävä vahingon johtuvan sellaisesta syystä, joka ei kuulu hänen vastuulleen. Hemmon mukaan näillä kahdella kuvaustavalla ei ole kuitenkaan juurikaan asiallista eroa.²⁶⁸ Viljanen on tästä eri mieltä. Vaikka ero voi vaikuttaa mitättömältä, asia ei Viljasen mukaan ole näin. Hänen mukaansa tuottamus rakentuu kahdesta tekijästä: toisintoimismahdollisuudesta ja huonosta tuurista, jotka puolestaan aiheuttavat ongelmia paitsi ekskulpatiovastuulle, myös kaikelle tuottamukseen perustuvalla sopimusvastuulle. Tuottamus edellyttää, että vahingonaiheuttajalla olisi ollut todellinen mahdollisuus välttää vahinko menettelemällä jollakin toisella tavalla. 'Väärä valinta' ikään kuin aiheuttaa vahingon. Vahingonkorvausoikeudessa tällainen oletus Viljasen mukaan toimiikin. Sopimusoikeudelliseen vastuuseen se ei sen sijaan välttämättä sovi. Siksi tuottamus onkin Viljasen näkemyksen mukaan ongelmallinen lähtökohta sopimusvastuulle.²⁶⁹

Viljanen havainnollistaa näkemystään esimerkillä, jossa taksiautoilija vie autonsa korjattavaksi autoliikkeen korjaamolle. Auto kuitenkin vaurioituu, kun juuri tarkastettu hallinosturi ensimmäistä kertaa koko maailmassa äkkiarvaamatta hajosi. Jotta esimerkistä tulisi yksinkertaisempi, siinä ei oteta huomioon vakuutuksia. Esimerkin kaltaisessa tilanteessa erityisiä säädöksiä ei löydy, joten siihen sovelletaan ekskulpatiovastuuta. Sovellettaessa ekskulpatioperiaatteen ensimmäisen määritelmän mukaista tuottamusarviointia autoliikkeen tulee osoittaa menetelleensä huolellisesti täyttäessään sopimuksenmukaisia velvoitteitaan. Jos tuomioistuin asiassa esitetyn näytön perusteella toteaa, että nosturi tosiaan oli huollettu ja tarkastettu säännöllisesti ja se oli erittäin varmatoiminen, autoliike on tehnyt kaiken, mitä siltä voidaan edellyttää varmistaakseen nosturin asianmukaisen toiminnan. Se ei olisi voinut välttää vahinkoa, eikä huolimattomuutta siis ole. Autoliike ei siis ekskulpatiovastuuta tällä tavalla soveltaen olisi vahingonkorvausvelvollinen. Kontrollivastuussa tilanne olisi täysin selvä: velallinen vastaa koneidensa ja laitteidensa toiminnasta, sillä ne kuuluvat hänen kontrollipiiriinsä. Samoin silloin, jos ekskulpatiovastuuta arvioidaan siten, että velallinen vastaa niistä seikoista, joista hänen on syytä katsoa olevan vastuussa, tilanne olisi toinen ja vastuu olisi autoliikkeellä. Viljanen toteaaakin,

²⁶⁸ Hemmo 2003, s. 236–237.

²⁶⁹ Viljanen 2013, s. 419–420.

että ”riskinjaon näkökulmasta on järjetöntä, että toimeksiantaja joutuisi kantamaan vastuun toimeksisaajan laitteiden toiminnasta”. Jos viet autosi korjattavaksi, et oleta saavasi sitä huonommassa kunnossa takaisin.²⁷⁰

Tällä esimerkillä Viljanen perustelee sitä, että myös ekskulpaatiovastuu tulisi rakentaa vastuupiirijattelun varaan. Vaikka tuottamus on perinteisempi tapa määrittää vahingonkorvausvelvollisuutta, on vastuupiirijattelu ”ketterämpi, moniulotteisempi ja sosiaalisesti responsiivisempi”. Myös käytännöllisellä tasolla vastuupiirijattelu on Viljasen mukaan järkevää, koska sen avulla pystytään tehokkaammin huomioimaan kullekin tilanteelle ominaisia ja merkityksellisiä seikkoja.²⁷¹

Jos ekskulpaatiovastuussa arvioinnin lähtökohdaksi otetaan vastuupiirijattelu, on helpompi ymmärtää Viljasen tulkintaa siitä, että ”ekskulpaatiovastuu tuntuu sulavan pois”.²⁷² Myös Hemmo näkee mahdolliseksi ekskulpaatiovastuusta luopumisen.²⁷³ Vastuupiirijattelulle rakennettuna ekskulpaatiovastuu lähenee merkittävästi kontrollivastuuta, eikä perinteisestä ekskulpaatiovastuusta tunnu olevan näin tarkasteltuna paljon jäljellä. Viljanen huomauttaa tämän koskevan myös yleisesti huolimattomuutta sopimusvahingonkorvausoikeudellisena ilmiönä.²⁷⁴ Kokonaan huolimattomuus ei kuitenkaan sopimusvastuusta katoa, sillä siitä säädetään edelleen laissa. Sekä kauppalaisissa että kuluttajansuojalaissa vastuu välillisistä vahingoista perustetaan tuottamukselle, vaikka arviointi ainakin käännettyä näyttötaakkaa sovellettaessa muistuttaisikin kontrollivastuuta.

5 Johtopäätökset

5.1 Vastuuperusteiden keskinäinen asema

Kuten edellä esitetystä on käynyt ilmi, sopimusoikeudelliseen korvausvastuuseen liittyviä vastuuperusteita on pyritty systematisoimaan lukuisilla eri tavoilla. Keskustelua vastuuperusteiden asemasta on käyty jo pitkään ja eri kirjoittajien näkemyksissä on nostettu

²⁷⁰ Viljanen 2013, s. 420–421.

²⁷¹ Viljanen 2013, s. 421–422.

²⁷² Viljanen 2013, s. 419.

²⁷³ Hemmo 2003, s. 249. Hemmo tosin suhtautuu varauksella ekskulpaatiovastuusta luopumiseen asiantuntijapalveluiden ja omaisuuden hallussapitoa koskevien sopimusten kohdalla.

²⁷⁴ Viljanen 2013, s. 422.

vastuuperusteiden systematisoinnin kannalta merkitykselliseksi erilaisia seikkoja. Kirjoittajasta riippumatta vastuuperusteista keskeisimpänä näyttää nousevan esille kontrollivastuu.

Viljanen on perustanut oman näkemyksensä sopimusrikkomustyyppien erilaisille ominaisuuksille ja arvioi vastuuperusteiden asemaa sopimusrikkomustyyppien kannalta.²⁷⁵ Keskeiseen asemaan nousee siis se, onko kyseessä myyjän viivästys vai virhe kaupan käynnin kohteessa. Tämän erottelun pohjalta Viljanen on päätenyt melko radikaaliinkin johtopäätökseen, jonka mukaan sopimusvastuussa on todellisuudessa vain kaksi selvästi toisistaan erotettavaa vastuuperustetta. Ankaraa vastuuta sovelletaan, kun sopimuksen mukaisessa suorituksessa on virhe. Virhevastuusta voi siis vapautua vain hyvin poikkeuksellisissa tapauksissa. Silloin kun sopimuksen mukainen suoritus viivästyy, sovelletaan puolestaan kontrollivastuuta. Näiden kahden selkeästi erottuvan vastuuperusteen lisäksi kauppalaista on löydettävissä kolmaskin vastuuperuste: huolimattomuusvastuu. Sen soveltamisala on kuitenkin niin pieni, ettei Viljanen katso tarpeelliseksi antaa sille samanaista vastuuperusteen asemaa kuin kontrollivastuulle ja ankaralle vastuulle.²⁷⁶ Viljanen on itsekin todennut tulkintansa olevan jyrkkä, mutta uskoo tällaisen yksinkertaistamisen johtavan positiivisiin seurauksiin.²⁷⁷

Mononen on päätenyt Viljasen kanssa melko samankaltaiseen lopputulokseen, vaikka hän perustaakin näkemyksensä sopimusrikkomustyyppien sijaan eri toimintaympäristöjen merkitykselle. Ratkaisevaa on se, oletetaanko sopimuksen osapuolten olevan tasavertaisia vai epätasavertaisia.²⁷⁸ Monosen malli perustuu pitkälti sopimusoikeuden kantaviin oikeusperiaatteisiin sopimusvapauteen ja luottamuksensuojaan, joita epätasavertaisissa sopimussuhteissa rajoittavat kohtuusperiaate ja heikomman suoja.²⁷⁹ Tästä seuraa, että Monosen näkemyksen mukaan yritys vastuussa yleinen vastuuperuste on kontrollivastuu ja kuluttajasuhteissa poikkeukseton vastuu. Korvausvastuuta rajoitetaan tarvittaessa vahinkojen ennakoitavuusvaatimuksen kautta. Mononen siis nostaisi sopimusoikeudellisen korvausvastuun kahdeksi vastuuperusteeksi kontrollivastuun ja poikkeuksettoman vastuun.²⁸⁰

²⁷⁵ *Viljanen* 2013, s. 425.

²⁷⁶ *Viljanen* 2013, s. 425.

²⁷⁷ *Viljanen* 2013, s. 425–426.

²⁷⁸ *Mononen* 2004, s. 1383.

²⁷⁹ *Mononen* 2004, s. 1383–1384.

²⁸⁰ *Mononen* 2004, s. 1396–1397.

Sandvik on puolestaan painottanut omassa näkemyksessään vastuuperusteiden systematisoinnista velvoitteen sisällön merkitystä. Hän erottaa toisistaan huolellisuusvelvoitteet, joissa sopimusrikkomus edellyttää tuottamusta, ja tulosvelvoitteet, joissa tuottamus ei ole sopimusrikkomuksen edellytys. Sandvikin muotoileman yleisen periaatteen mukaan sopimukseen perustuva vahingonkorvausvastuu perustuu kontrollivastuulle ja ekskulpaatiovastuulle. Huolellisuusvelvoitteisiin sovelletaan ekskulpaatiovastuuta, jolloin velallinen vapautuu vastuusta, jos hän näyttää menetelleensä huolellisesti. Tulosvelvoitteisiin sovelletaan puolestaan kontrollivastuuta, josta voi vapautua kauppalaisissa säädettyjen vapautumisperusteiden nojalla.²⁸¹

Vaikka kaikki edellä esitetyt näkemykset ovat perusteiltaan erilaisia, niissä on havaittavissa myös yhteisiä linjoja. Kuten todettu, kontrollivastuu on niissä kaikissa keskeisessä asemassa. Viljanen, Mononen ja Sandvik ovat kaikki perustaneet oman vastuuperusteiden systematisointipyrkimyksensä kontrollivastuulle. Taxell puolestaan on jo muutamia vuosia kauppalain säätämisen jälkeen todennut, että vaikei tuottamuksen ja ekskulpaatiovastuun vahvaa asemaa voida kiistää, voidaan ekskulpaatiovastuun periaatteellinen asema pääsääntönä kyseenalaistaa kauppalain myötä.²⁸² Hän onkin jo tuolloin tietyin varauksin nähnyt mahdolliseksi kontrollivastuun soveltamisen yleisen periaatteen tavoin myös kauppalain soveltamisalan ulkopuolella.²⁸³ Kontrollivastuun laajentamista perustavanlaatuisesti korvausvastuulliseksi periaatteeksi elinkeinotoiminnassa on kannattanut myös Wilhelmsson.²⁸⁴ Vastakkaisen näkemyksen on esittänyt esimerkiksi ruotsalainen Hellner, jonka mukaan ei ole löydettävissä riittävästi tukea sille johtopäätökselle, että kontrollivastuu voitaisiin omaksua nykyaikaiseksi vahingonkorvausperusteeksi sopimussuhteissa.²⁸⁵ Vaikka eri kirjoittajat ovat esittäneet eri tavalla painottuneita näkemyksiään kontrollivastuun soveltamisesta, suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa mahdollisuutta soveltaa kontrollivastuuta yleisenä periaatteena sopimusoikeudessa ei ole täysin vastustettu.²⁸⁶

²⁸¹ Sandvik 2014, s. 674.

²⁸² Taxell 1993, s. 126–127.

²⁸³ Taxell 1993, s. 137. Ks. myös Taxell 1991, s. 134–138.

²⁸⁴ Wilhelmsson 2001, s. 247.

²⁸⁵ Hellner 1991, s. 179.

²⁸⁶ Ks. Sandvik 2014, s. 668–669.

Vaikuttaa siis siltä, että kontrollivastuu ja sen soveltaminen yleisenä periaatteena elinkeinotoiminnassa, on pohjoismaisessa oikeuskirjallisuudessa saanut laajan kannatuksen. Kun huomioidaan vastuuperusteen saavuttama hyväksyntä ja asema oikeuskirjallisuudessa sekä se, että kontrollivastuu on mallisääntelynä pidetyssä kauppalaissa säädetty oletusvastuuperusteeksi myyjän viivästyksestä ja virheestä aiheutuneista välittömistä vahingoista, voidaan kontrollivastuun sanoa saavuttaneen yleisen periaatteen aseman. Tosin on huomattava, että kauppalaissa välilliset vahingot korvataan edelleen tuottamuksen perusteella, mikä kaventaa kontrollivastuun käytännön soveltamisalaa.

Täysin rajoituksitta kontrollivastuun soveltamista sopimukseen perustuvan vahingonkorvausvastuun yleisenä periaatteena ei ole kuitenkaan hyväksytty. Kontrollivastuu on yleisesti liitetty elinkeinonharjoittajiin. Ainakin Taxell, Sandvik, Mononen ja Hemmo ovat todenneet, että kontrollivastuu soveltuu nimenomaan elinkeinonharjoittajien sopimusrikkomuksiin.²⁸⁷ Kontrollivastuusäännöksen ja siinä esitettyjen vapautumisperusteiden muotoilun taustalla on ajatus organisoidusta ja toimivasta yritystoiminnasta.²⁸⁸ Tällainen näkemys vaikuttaa perustellulta. Kontrollipiirijattelu, joka kontrollivastuuseen kiinteästi liittyy, soveltuu hyvin yritysmuotoisen velallisen vastuun arviointiin. Yritykselle on suhteellisen helppo hahmottaa tietty vastuupiiri ja on luonnollinen ratkaisu, että yritys vastaa oman organisaationsa sisällä tapahtuvista virheistä sekä sopimuksen täyttämässä apunaan käyttämistä täytäntöönpanoapulaisista. Kontrollivastuuta on pidetty luonteeltaan hyvin ankarana, mikä myöskin puoltaa sen soveltumista nimenomaan yritysmuotoiseen velalliseen. Yrityksellä voidaan olettaa olevan enemmän asiantuntemusta ja mahdollisuuksia arvioida sopimukseen liittyviä riskejä sekä sitä, millaisia resursseja sopimuksen täyttäminen vaatii. Yritykset toimivat ammattimaisesti ja niiltä voidaan tässä suhteessa myös vaatia enemmän kuin yksityishenkilöiltä. Näin ollen on perusteltua, että yritysten sopimusrikkomuksiin sovellettava vastuu on ankaraa ja siitä voi vapautua vain poikkeuksellisesti. Taxell on kuitenkin viisaasti painottanut tapauskohtaisen harkinnan merkitystä myös yritysvastuussa: kaikki yritykset eivät ole samanlaisia ja pienyritykset ovat yleensä todella eri asemassa isojen organisaatioiden kanssa.²⁸⁹

Toinen tärkeä seikka, joka tulee huomioida pohdittaessa kontrollivastuun asemaa, on vastuuperusteen erilainen soveltuminen viivästy- ja virhetilanteisiin. Tätä näkökulmaa ovat

²⁸⁷ Taxell 1991, s. 39 ja 107, Taxell 1993, s. 136–137, Hemmo 2003, s. 230–231, Mononen 2004, s. 1396, Sandvik 2014, s. 665–666.

²⁸⁸ Taxell 1991, s. 39, Hemmo 2003, s. 230.

²⁸⁹ Taxell 1993, s. 136.

korostaneet ainakin Hellner, Herre, Taxell ja Viljanen.²⁹⁰ Myös Sandvik on todennut kontrollivastuun soveltuvan luontevimmin viivästystilanteisiin.²⁹¹ Kuten edellä on käynyt useaan otteeseen ilmi, kontrollivastuu virhetilanteissa on äärimmäisen ankaraa. Vastuuperuste myös menettää merkitystään virhetilanteissa, koska virhetilanteissa ostajalla on mahdollisuus vedota vahingonkorvauksen sijaan muihinkin seuraamuksiin. Lisäksi virhe usein muuttuu käytännössä viivästykseksi, jolloin sovellettavaksi tulevat viivästystä koskevat säännökset. Edellä jaksossa 3.5.2 päädyttiinkin siihen, että kontrollivastuulla on merkitystä virhetilanteissa lähinnä piilevien virheiden yhteydessä.

Jos kontrollivastuu määritellään viivästysten vastuuperusteeksi, jättää tällainen tulkinta avoimeksi sen, mitä vastuuperustetta virhetilanteisiin tulisi soveltaa. Viljasen näkemys on, että kontrollivastuu virhetilanteissa on tosiasiaassa ankaraa vastuuta. Vastuu virheestä on lähes poikkeuksetonta ja vapautumisperusteet ovat harvassa.²⁹² Tällaiselle näkemykselle onkin perusteita. Jaksossa 3.5.2 havaittiin, että vahingonkorvausvastuu virhetilanteissa on todella ankaraa ja vastuusta voi vapautua vain todella poikkeuksellisissa tapauksissa. Mahdollisia vapautumistilanteita koskevat esimerkitkin käsittelevät kaikki äärimmäisen poikkeuksellisia tilanteita. Näin ollen huolimatta siitä, millä nimellä vastuuperustetta KL 40 §:ssä kutsutaan, johtaa kyseisen säännöksen soveltaminen käytännössä todella ankaraan vastuuseen. Joissain tilanteissa vastuuperuste lähestyy jopa poikkeuksetonta vastuuta. Vaikka KL 27 § ja 40 § vastaavatkin sanamuodoiltaan toisiaan, ei niiden sisältö siis käytännön soveltamistilanteissa ainakaan vastuun ankaruuden osalta ole samanlainen. Tätä eroa tulisi mielestäni painottaa jopa enemmän sen sijaan, että kontrollivastuuta käsiteltäisiin yhtenä yhtenäisenä vastuuperusteena.

Jos kontrollivastuu virhetilanteissa määriteltäisiin ankaraksi vastuuksi, nousee esille kysymys siitä, mikä on kontrollivastuun ja ankaran vastuun ero. Esimerkiksi Mononen on todennut, että ”ankaran vastuun ja kontrollivastuun erot ovat käytännössä olemattomat”.²⁹³ Kontrollivastuusta voi vapautua ylivoimaisen suoritusesteen perusteella. Ankaan vastuuseen on taas liitetty vapautumisperusteena ylivoimainen tapahtuma (force majeure).²⁹⁴ Kuten aiemmin on todettu, näiden kahden vapautumisperusteen ero on kuitenkin hyvin pieni, vaikka vastuuperusteet onkin tavattu erottaa toisistaan. Kontrollivastuun

²⁹⁰ Hellner 1991, s. 176–177, Taxell 1993, s. 79, Herre 1996, s. 70, Viljanen 2013, s. 414–415.

²⁹¹ Sandvik 2014, s. 671 ja 674.

²⁹² Viljanen 2013, s. 425.

²⁹³ Mononen 2004, s. 1396.

²⁹⁴ Mononen 2004, s. 1392.

ja ankaran vastuun heikkoa erottuvuutta tukee myös Sandvikin tulkinta siitä, että kontrollivastuu on vain osa force majeure luonnollista kehitystä ja kontrollivastuuta voitaisiin pitää kauppaoikeuden force majeure -poikkeuksena.²⁹⁵ Eräs mahdollisuus olisikin ajatella, ettei ankaraa vastuuta ja kontrollivastuuta ole tarpeen lainkaan erottaa toisistaan, vaan vastuu viivästys- ja virhetilanteissa olisi kontrollivastuuta hieman erilaisin painotuksin.²⁹⁶ Tällaisessa näkemyksessä korostuu tapauskohtaisen harkinnan merkitys. Vastuun ankaruus voi vaihdella tapauskohtaisesti erilaisissa soveltamistilanteissa, vaikka sovellettava vastuuperuste sinänsä olisikin sama. Eri sopimusrikkomustyyppien erot tulisi-kin tiedostaa, vaikka niihin sovellettaisiin samaa vastuuperustetta. Joka tapauksessa ankaran vastuun ja kontrollivastuun erottaminen kahdeksi eri vastuuperusteeksi ei vaikuta sopimusoikeuden systematiikan ja selkeyden kannalta perustellulta, koska käytännössä ne ovat hyvin lähellä toisiaan.

Myös ankaran vastuun ja poikkeuksettoman vastuun välisten erojen on katsottu olevan niin pienet, että kahden erillisen vastuuperusteen tarpeellisuus on kyseenalaistettu.²⁹⁷ Tätä on perusteltu ensinnäkin sillä, että osassa ankaran vastuun piiriin katsottavissa säännöksissä käytetään samanlaista ”on aina oikeus korvaukseen” -muotoilua kuin poikkeuksetonta vastuuta koskevissa säännöksissä.²⁹⁸ Ankaruutta on erotettu poikkeuksettomasta vastuusta lähinnä sellaisissa tilanteissa, joissa on olemassa joitakin vapautumisperusteita (force majeure).²⁹⁹ Vaikka ankaran vastuun on tällaisissa tilanteissa katsottu olevan lievempää kuin poikkeuseton vastuu, vapautumisperusteiden merkitys on käytännössä myös ankaran vastuun osalta todella rajallinen. Näin ollen Viljanen onkin todennut pelkän ankaran vastuun riittäväksi. Hemmo sen sijaan ei ota suoraan kantaa siihen, tulisiko jommastakummasta vastuuperusteesta luopua, vaikka niiden välisen eron kyseenalaistaa-kin.³⁰⁰ On kuitenkin huomattava, että Viljanen tulkinnoissa ankaruutta vaikuttaa määritellyn vastuuperusteeksi, joka muistuttaa enemmän poikkeusetonta vastuuta kuin kontrollivastuuta. Ankaruutta on tämän tulkinnan mukaan siis lähes poikkeusetonta, eivätkä vapautumisperusteet saa juurikaan merkitystä.³⁰¹ Näin ollen nimitys ankaruutta on tässä tapauksessa ehkä hieman harhaanjohtava, koska se eroaa melko suuresti edellä

²⁹⁵ Sandvik 2004, s. 201.

²⁹⁶ Näinhän tilanne itse asiassa on tälläkin hetkellä, koska kauppalaisissa kummankin sopimusrikkomustyyppien vastuuperuste on kontrollivastuu.

²⁹⁷ Hemmo 2003, s. 226, Mononen 2004, s. 1396, Viljanen 2013, s. 411.

²⁹⁸ Hemmo 2003, s. 226. Esimerkkinä oikeudellista virhettä koskeva KL 41 §.

²⁹⁹ Hemmo 2003, s. 224.

³⁰⁰ Hemmo 2003, s. 226, Viljanen 2013, s. 410–411.

³⁰¹ Viljanen 2013, s. 410–411.

esitetystä näkemyksistä, joissa painotettiin *force majeure* -tilanteiden merkitystä ja ankara vastuu muistutti läheisesti kontrollivastuuta.

Jäljellä on vielä kysymys kontrollivastuun ja ekskulpaaatiovastuun välisestä suhteesta, jota on erityisesti pidetty hankalana sopimusoikeudellisessa keskustelussa.³⁰² Jaksossa 4.5 todettiin, että ekskulpaaatiovastuun mukainen näyttötaakka vaatii yleensä käytännössä myyjää osoittamaan jonkin odottamattoman ulkopuolisen seikan, joka on estänyt sopimukseen mukaisen suorituksen. Näin ollen kontrollivastuun ja ekskulpaaatiovastuun ero on vähäinen.³⁰³ Kontrollivastuun ja ekskulpaaatiovastuun erottelun tarpeettomuutta ovat korostaneet ainakin Hemmo, Mononen ja Viljanen.³⁰⁴ Jos vastuuperusteista on valittava toinen, on kontrollivastuun asema vahvempi, koska kuten todettu, ekskulpaaatiovastuu johtaa usein käytännössä kontrollivastuuta muistuttavaan pohdintaan vastuupiiristä ja suoritusteista.³⁰⁵ Viljasen mukaan ekskulpaaatiovastuu on virhetilanteissa lähellä ankaraa vastuuta ja viivästyksissä kontrollivastuuta.³⁰⁶

Sandvikin huolellisuus- ja tulosvelvoitteiden eroihin perustuvan näkemyksen mukaan ekskulpaaatiovastuuta sovellettaisiin edelleen oletusvastuuperusteena huolellisuusvelvoitteissa.³⁰⁷ Sandvikin esimerkit huolellisuusvelvoitteista koskevat kuitenkin pitkälti erilaisia palveluita koskevia sopimuksia, jotka jäävät KL:n soveltamisalan ulkopuolelle.³⁰⁸ Irtaimen kaupassa huolellisuusvelvoitteiden asema on pieni. Koska tässä tutkielmassa on keskitytty vahingonkorvausvastuuseen nimenomaan irtaimen kaupassa ja kauppalain mukaan, päädytään siihen, että vaikka Sandvikin näkökulma huolellisuus- ja tulosvelvoitteista onkin mielenkiintoinen ja sinänsä perusteltu, ei se kuitenkaan tuota vastauksia tämän tutkielman tutkimuskysymyksiin yhtä tehokkaasti kuin muut esitellyt mallit. Ekskulpaaatiovastuu on muutoinkin ongelmallinen vastuuperuste, koska edellä esitetyllä tavalla se muistuttaa käytännössä erittäin läheisesti kontrollivastuuta. Ekskulpaaatiovastuun osalta johtopäätöksenä voidaankin siis esittää, että vaikka ekskulpaaatiovastuulla on ollut perinteisesti vahva asema sopimusvastuun oletusvastuuperusteena, vaikuttaa sen asema kontrollivastuun säätämisen myötä heikentyneen. Ekskulpaaatiovastuussa sovellettava

³⁰² Ks. esim. Hemmo 2003, s. 220–221.

³⁰³ Hemmo 1994, s. 116.

³⁰⁴ Hemmo 2003, s. 240–241, Mononen 2004, s. 1395, Viljanen 2013, s. 419.

³⁰⁵ Mononen 2004, s. 1395.

³⁰⁶ Viljanen 2013, s. 419.

³⁰⁷ Sandvik 2014, s. 674.

³⁰⁸ Sandvik 2014, s. 669–671. Sandvik viittaa huolellisuusvelvoitteiden osalta KSL 8 luvun 12 §:n, jonka mukaan palvelu on virheellinen, jos sitä ei ole suoritettu ammattitaitoisesti ja huolellisesti.

vastuupiirijattelu johtaa siihen, että vastuuperuste on melko tarpeeton ainakin välittömien vahinkojen osalta.

Oman lisänsä vastuuperusteiden keskinäisen aseman monimutkaisuuteen tuo kauppalaisissa omaksuttu erottelu välittömien ja välillisten vahinkojen välillä. Kuten edellä luvussa 4.1 on todettu, tämä ratkaisu on saanut osakseen laajaa kritiikkiä. Näiden kahden vahinkolajin erottaminen vaikuttaakin tarpeettomalta ja lisää ainoastaan sopimusoikeudellisessa korvausvastuussa muutoinkin vallitsevaa monimutkaisuutta. Yhdyn Sandvikin esittämään siinä, että vahinkolajien erottamisen taustalla oleva tarkoitus estää vastuun muodostuminen liian ankaraksi, voidaan yhtä tehokkaasti saavuttaa myös vahinkojen ennakoitavuusperiaatteen kautta, eikä kontrollivastuuta tulisi kauppalaisissa rajoittaa koskemaan vain välittömiä vahinkoja. Lisäksi, jos kontrollivastuu nähdään pääasiassa elinkeinonharjoittajiin soveltuvana vastuuna, vaaraa vastuun muodostumisesta liian ankaraksi tuskin on. Viimekätisenä suojana kauppalaisista löytyy myös sovittelusäännös.³⁰⁹ Kauppalaki on lisäksi dispositiivinen ja vastuutaan on mahdollista rajoittaa sopimusehdoin ja vastuunrajoituslausekkein.

Sopimussuhteissa osapuolet ovat tietoisia siitä, mihin sitoutuvat ja heillä pitäisi olla mahdollisuus etukäteen harkita sitoutumistaan ja sopimukseen liittyviä riskejä. Kauppalain dispositiivisuus mahdollistaa sen, että riskejä on mahdollisuus hallita sopimusehtojen ja vastuunrajoituslausekkeiden kautta. Sopimusrikkomuksesta seuraava vastuu ja vastuun määrä eivät siis tule yllätyksenä samalla tavalla kuin vaikkapa deliktivastuussa. Tämä käy esille myös kontrollivastuusta, josta voi vapautua vain sellaisen esteen perusteella, jota osapuoli ei kohtuudella voinut ottaa huomioon kaupantekohetkellä. Hänen siis oletetaan punnitsevan sitoutumiseensa liittyviä mahdollisia riskejä ja varautuvan niihin. Sopimusvapaus ja luottamuksensuoja, joita muun muassa Mononen omassa näkemyksessään vastuuperusteiden asemasta painotti, ovat keskeisiä periaatteita sopimusoikeudessa ja niitä on syytä suojata. Näin ollen on perusteltua, että sopimusrikkomuksista seuraava vastuu on hyvinkin ankaraa ainakin silloin, kun velallinen on yritys.

Vastuun ankaruuden rajoittamiselle ja heikomman suojalle saattaa olla tarvetta sellaisissa tilanteissa, joissa velallinen on yksityishenkilö ja sopimusosapuolet ovat epätasavertai-

³⁰⁹ Sandvik 2014, s. 673–674.

sessä asemassa keskenään. Kuten todettu, Mononen on ratkaissut asian soveltamalla yritysvastuun yleisenä vastuuperusteena kontrollivastuuta ja kuluttajasuhteissa puolestaan poikkeuksetonta vastuuta. Vastuun muodostumista liian ankaraksi voidaan rajoittaa vahinkojen ennakoitavuusperiaatteen avulla.³¹⁰ Myös Taxell soveltaisi kontrollivastuuta – tietyin rajoituksin – silloin, kun velallinen on yritys. Velallisen ollessa yksityishenkilö Taxell soveltaisi puolestaan tuottamusvastuuta, koska silloin on perustellumpaa arvioida vastuuta velallisen subjektiivisten olosuhteiden ja toiminnan perusteella.³¹¹ Kumpikin ratkaisu vaikuttaa perustellulta. Kuluttajasuhteissa, joissa velkojana oleva kuluttaja yleensä on heikommassa asemassa velallisenä olevaan yritykseen nähden, kuluttajaa saattaa olla aiheellista suojata poikkeuksettomalla vastuulla.³¹² Yksityismuotoiseen velalliseen sen sijaan kontrollivastuu soveltuu heikosti ja Taxellin näkemys vastuun perustamisesta tuottamukselle tällaisissa tilanteissa vaikuttaa järkevältä.

Yhteenvetona edellä esitetystä voidaan todeta, että oman näkemykseni mukaan vastuuperusteiden keskinäistä asemaa arvioitaessa merkityksellisiä seikkoja ovat erityisesti viivästys- ja virhetilanteiden ero sekä se, onko velallinen yritys vai yksityishenkilö. Vastuuperusteisiin ja niiden keskinäiseen asemaan liittyy paljon monimutkaisia kysymyksiä. Tutkielmassa esitetyt näkemykset ovat yksinkertaistettuja ja tarkastelu on rajoittunut lähinnä kauppalakiin, joten yleispäteviä vastauksia ei voida antaa. Joitakin johtopäätöksiä suoritetun tarkastelun perusteella on kuitenkin mahdollista tehdä. Ensinnäkin kontrollivastuuta tulisi soveltaa yleisenä periaatteena silloin, kun myyjänä on yritys. Vastuuperuste näyttäytyy erilaisena eri sopimusrikkomustyyppien kohdalla, mihin tulisikin kiinnittää huomiota. Kontrollivastuu virhetilanteissa on huomattavasti ankarampaa vastuuta kuin viivästystilanteissa, joihin vastuuperuste soveltuukin luontevammin. Poikkeuksettomalle vastuulle vaikuttaa olevan tarvetta kuluttajasuhteissa. Myös kauppalain vastuu virhetilanteissa on tosiasiallisesti lähes poikkeuksetonta, riippumatta siitä, millä nimellä vastuuperustetta kutsutaan. Ekskulpaatiovastuun asema vaikuttaa kaventuneen kontrollivastuun myötä. En kuitenkaan usko, että tuottamus kokonaan katoaa sopimusvastuusta, sillä sille on sijaa ainakin yksityishenkilöiden vastuuta arvioitaessa, koska niihin kontrollivastuu

³¹⁰ *Mononen* 2004, s. 1396–1397. Kuluttajansuojalaissa säädetään jo nyt poikkeuksettomasta vastuusta silloin, kun tavarassa on virhe.

³¹¹ *Taxell* 1993, s. 136–137.

³¹² *Virtanen* 2011, s. 263 kritisoi Monosen näkemystä liiasta kuluttajansuojan korostamisesta. Kuluttajansuojan ylikorostamista tulisi hänen mukaansa välttää, koska vastuuperusteen ankarointaminen saattaisi lisätä kuluttajakaupan kustannuksia. Virtanen näkee nykyisen kuluttajansuojalain järjestelmän toimivana.

soveltuu heikosti. Myös välilliset vahingot korvataan tällä hetkellä tuottamuksen perusteella, vaikka välittömien ja välillisten vahinkojen erottelun tarpeellisuutta voidaankin kritisoida.

5.2 Vastuuperusteiden lukumäärä

Sopimukseen perustuvaa vastuuta arvioitaessa arvioinnin lähtökohtana on itse sopimus. Jos sopimuksessa on sovittu vahingonkorvauksesta, ei kauppalain vahingonkorvaussäännöksiä välttämättä edes ole tarpeen soveltaa. Ensisijaisesti sovelletaan siis sopimuksen ehtoja ainakin elinkeinonharjoittajien välisissä suhteissa. Esimerkiksi Virtanen on korostanut toisin sopimisen ja vastuunrajoitusehtojen merkitystä.³¹³ Näin ollen kauppalain säännökset ja sopimusoikeudellisen korvausvastuun vastuuperusteet eivät tule arvioitaviksi läheskään aina sopimusrikkomuksen tapahduttua. Varmasti osittain siksi selventävää oikeuskäytäntöäkin on melko vähän. Yritykset eivät välttämättä ole myöskään halukkaita viemään sopimusriitojaan julkisesti käsiteltäviksi, koska tähän liittyy tietty maineriski.

Korvausvastuusäännökset ja eri vastuuperusteet luovat kuitenkin perustan sopimusoikeudelliselle vahingonkorvausvastuulle ja esimerkiksi pienyrittäjälle ne voivat joskus luoda tärkeänkin turvan. Siksi tämän perustan tulisikin mielestäni olla systematisoitu ja selkeä. Tästä päästään keskusteluun siitä, onko tarpeen ylläpitää näin suurta määrää vastuuperusteita – varsinkin, jos niiden merkitys käytännössä on sopimusehtojen ja vastuunrajoituslausekkeiden vuoksi rajattu.

Sopimusoikeudessa sovellettavien vastuuperusteiden runsas lukumäärä on kyseenalaistettu melko laajasti oikeuskirjallisuudessa.³¹⁴ Pääasiassa kritiikki pohjautuu siihen, että vastuuperusteiden keskinäiset erot ovat käytännössä hyvin pienet.³¹⁵ Usean toisiaan läheisesti muistuttavan vastuuperusteen järjestelmä monimutkaistaa sopimusoikeudellista vahingonkorvausvastuuta. Hemmo on nähnyt erityisesti kontrollivastuun ja ekskulpaatiovastuun erottamisen erillisiksi vastuuperusteiksi ongelmallisena ja korvausvastuujärjestelmän mutkikkuutta lisäävänä ratkaisuna. Hän kyseenalaistaa erottelun tarpeellisuuden

³¹³ Virtanen 2005, s. 493.

³¹⁴ Esimerkiksi Hemmo 2003, s. 249, Mononen 2004, s. 1396, Viljanen 2013, s. 425–426.

³¹⁵ Mononen 2004, s. 1396. Ks. myös Hemmo 2003, s. 248–249.

sekä sen, ovatko erottelusta saatavat edut suuremmat kuin sen aiheuttama normiston monimutkaisuus. Hemmo on jopa todennut, että kaikkein yksinkertaisin ratkaisu olisi säätää kauppalaissa ja kauppalakiin pohjautuvissa erityislaeissa ainoastaan yhdestä vastuuperusteesta: kontrollivastuusta.³¹⁶ Myös Viljanen on pohtinut, mitä näin usean vastuuperusteen erottamisella sopimusvastuun systematiikan kannalta oikeastaan tavoitellaan. Hän rinnastaa vastuuperusteet oikeudenalan yleisiin oppeihin, joiden tehtävänä on tavallisesti systematisoida normeja ja luoda niistä selkeä ja ymmärrettävä järjestelmä. Lukuisan keskenään lähes samanlaisen vastuuperusteen järjestelmä ei täytä tätä tehtävää, vaan tekee yleisistä opeista tarpeettoman monimutkaiset ja jopa harhaanjohtavat.³¹⁷

Verrattuna sopimuksenulkoiseen vastuuseen, sopimusvastuu vaikuttaa paljon monimutkaisemmalla, koska erilaisia vastuuperusteita tunnetaan huomattavasti enemmän. Sopimuksenulkoisessa vastuussa varsinaisia vastuuperusteita on oikeastaan vain kaksi: tuotamusvastuu ja ankara vastuu.³¹⁸ Sopimusvastuussa vastuu perustuu aina sopimukseen, joten vahingonkorvausvastuu ei synny samalla tavoin ’yllättäen’ kuin sopimuksenulkoisessa vahingonkorvausvastuussa. Myös tämä antaa aiheutta pohtia, onko sopimusoikeudessa todella tarvetta näin monelle vastuuperusteelle.

Vaikuttaa melko selvältä, että jonkinlaisella yksinkertaistamisella on tarvetta. On vaikea nähdä perusteita sille, että olisi tarpeellista pitää yllä usean samankaltaisen vastuuperusteen järjestelmää, joista suurin osa kuitenkin käytännössä johtaa samankaltaiseen lopputulokseen. Jos kaikki yksityiskohdat ja erityislait huomioidaan, liittyy teemaan lukuisia hankalia kysymyksiä, mikä tekee vastuuperusteiden yksinkertaistamisesta tyydyttävällä tavalla haastavan tehtävän. Voidaankin pohtia, olisiko yksinkertaistettu korvausjärjestelmä, joka jättää tilaa tapauskohtaiselle harkinnalle, perustellumpi ratkaisu kuin monimutkainen usean samankaltaisen vastuuperusteen järjestelmä. Myös Viljanen on painottanut sitä, ettei yksinkertaistaminen ja tietynlainen ”mutkien oikominen” välttämättä ole lainkaan huono asia. Liian monimutkainen järjestelmä, johon sisältyy useita erilaisia vapautumisperusteita, peittää helposti alleen sen peruslähtökohdan, että sopimusvastuu on ankaraa.³¹⁹ CISG:iä on toisinaan kritisoitu sen säännösten avoimuudesta,³²⁰ mutta tiettyyn pisteeseen asti säännösten avoimuus tai yleisyys voi olla myös positiivista. Varsinkin,

³¹⁶ Hemmo 2003, s. 248–249.

³¹⁷ Viljanen 2013, s. 423–424.

³¹⁸ Ståhlberg – Karhu 2013, s. 71–. Näiden lisäksi on erilaista erityissääntelyä.

³¹⁹ Viljanen 2013, s. 425–426.

³²⁰ Hellner 1992, s. 8–9.

kun sopimusoikeudessa sopimusvapauden ja osapuolten välisen sopimuksen asema on vahva. Huolimatta siitä, millaiseen malliin päädytään, lähtökohtana tulee kuitenkin olla sopimusten sitovuus. Sopimus on pidettävä, muutoin joutuu vastuuseen.

5.3 Lopuksi

Kuten useaan otteeseen on käynyt ilmi, sopimusoikeudessa sovellettavien vastuuperusteiden kirjo on laaja. Erillisinä vastuuperusteina voidaan erottaa ainakin tuottamus-, ekskulpaatio-, kontrolli-, ankara ja poikkeukseton vastuu, vaikka käytännössä näiden eri vastuuperusteiden erottuvuus ei ole kovin suurta. Keskustelua vastuuperusteiden asemasta on käyty pitkään ja vastuuperusteita on pyritty systematisoimaan lukuisilla eri tavoilla. Merkityksellisiksi seikoiksi vastuuperusteen valinnassa näyttävät nousevan erityisesti sopimusrikkomustyyppien eroavaisuudet sekä se, onko sopimusvelallinen yritys vai yksityishenkilö.

Oikeuskirjallisuudessa vaikuttaa vallitsevan melko laaja yksimielisyys siitä, että sopimusoikeudessa ei ole tarvetta näin monelle vastuuperusteelle. Yksinkertaistamiselle olisi tarvetta. Myös kauppalaissa omaksuttu erottelu välittömien ja välillisten vahinkojen välillä on saanut osakseen laajaa kritiikkiä ja erottelua on pidetty tarpeettomana. Vahinkolajierottelun taustalla oleva tavoite estää vastuun muodostumista liian ankaraksi voidaan saavuttaa myös muilla keinoilla, kuten vahinkojen ennakoitavuusrajoituksen kautta.

Kysymys vastuuperusteiden keskinäisestä asemasta ja usean vastuuperusteen mallin yksinkertaistamisesta on todella monitahoinen. Erilaisiin sopimustyyppeihin liittyy paljon erityispiirteitä ja myös erilaista erityissäätelyä on paljon. Tässä tutkielmassa esitetyt näkökulmat pohjautuvat lähinnä kauppalain järjestelmään ja irtaimen kauppaan. Yleispäteviä johtopäätöksiä on tämän tutkielman puitteissa mahdotonta antaa, sillä tällaisten ratkaisujen tekeminen vaatisi huomattavasti laajempaa tutkimusta. Joitakin johtopäätöksiä on kuitenkin tullut esille. Huolimatta siitä, millaista vastuuperusteiden mallia sovelletaan, tulisi sopimusoikeuden kantavilla oikeusperiaatteilla, sopimusvapaudella ja luottamussuojalla, olla keskeinen asema. Sopimusvastuun tulee olla ankaraa, jotta sopimus säilyttää merkityksensä.